

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

I.

Lastavice se vračajo in naznanjajo pomlad. Breg pod goriškim gradom se odeva v nežno zelenje, kostanji in javorji po drevoredih brste, na sprehodih, po trgu dehti po pomladi. S prvimi otroki Vesne se dičijo Goričanke, pestroglavi te pozdravljajo z oken, raz balkonov. Tudi na oknu Vidonijeve palače žare pomladni obeti. Pred cveticami sedi Elvira Vidoni in sklanja glavo nad belo, redko tkanino. Včasih pogleda skozi okno. Pasanti, kočije in sejmarska stojališča, ki oživljajo glavni trg Gorice, ji niso mar. Ona pogleda samo na pročelje cerkve sv. Ignacija, pokima svetnikovemu kipu in se sklone zopet k delu.

Kakor pričarane rasto na beli tkanini drobne modre cvetlice, kakor pričarana sedi in veze deklica.

Tiho je v sobi. Sliši se samo tiktakanje ure na kaminu; šum trga prihaja le plašno skozi okna, ne moti miru, ki kraljuje na bledem licu mlade vezilke. Gladko počesanih las, v črni obleki, z belim ovratnikom, je podobna cvetkam, ki rasto za samostanskim zidom; čiste poteze na obrazu spominjajo starih svetniških slik, ki gledajo po samostanskih hodnikih tako začudeno na človeka naše dobe.

Težka zavesa zagrinja vrata, ki vodijo iz sobe na lični balkon. Da stopi Elvira na balkon, jo sprejme takoj šum življenja. Takoj se upre pogled starih in mladih dangubov, ki poslanjajo okoli zelenih miz kavarne na nasprotni strani, v edino hčerko bogate podjetnikove vdove. In stari in mladi postopachi se priliznjeno dvigajo, smešičijo, poklanjajo. Izvoščeki po trgu snemajo pokrivala, ženice pri štantih pozdravljajo, pasanti se ustavljajo. A zoprno in pusto je vse to, ker velja le Elvirinemu bogastvu. Če gre po mestu, govore za njo: „Ta bo imela tisočake... Palača na glavnem trgu in tri vile pri novem mostu — to niso mačje solze...“

Denar, le denar mika ljudi. Radi njega obkroža Elviro mladina na zabavah in jo obožuje. Nihče ne vpraša za njeno dušo, nihče se ne zaljubi v njeno lepoto. Elvira ve, da ni lepa. Huda bolezen je zarisala svojo sled v njeno kožo. Draga mazila, skrbno negovanje bi izbrisalo ta sled. Pa ponosna Elvira zaničuje taka sredstva, njej ni mar, da bi dopadala ljudem, ki gledajo le na zunanost, njena skrb je ta, da izpopolni svojo dušo. Ko jo žali licemerstvo sveta, se tolaži ž Njim, ki gleda na srce in ki

so pred Njim največji bogataši enaki najslabšemu revežu. Da si ne želi ljubezni? Saj je ženska... nežnočutna, globoke duše. Prava, resnična ljubezen je ženski življenska potreba. Kaj ko je tako redka... kaj ko osrečuje reveža, beži pa pred bogatinom.

Elvira se ozre po sobi. Kaj je treba, da je vse tako dragoceno, kar je v njej? S srebrom vdelani pisalnik, novodobni klavir, sta veljala vsoto, ki bi zadostovala revni družini par let za življenje. Vsega preveč je v sobi, in še vedno kupuje mati; ne ve, kako bi olepšala hčerkinе prostore, ne ve, kako bi izkazovala obiskovalcem svoje bogastvo. Kaj je treba modernih slik, dragih okvirjev, mehkih preprog, baržuna in tapet? Sram je Elviro, ko stopa zimske dni v bogati topli obleki mimo zmrzujočega bližnjika. Zakaj ima ona več kot drugi? Ali ni njena dolžnost dajati, deliti? Mati ji odgovarja z oštevanjem na taka vprašanja, svet se ji posmehuje. Mati je ne razume. Ona hlepi le po vedno večjem bogastvu — tihe nočne ure jo beži spanec, ker kuje načrte, kako ji prinese denar novega denarja. Modra gospodinja je mati — toda kaj hasne premoženje, kaj ponesemo od svetnega blaga v kraj, kamor nam slede le naša dobra dela? Življenje je vredno, da ga živimo za druge! V življenju je treba iskati resnice.

V tem jo razume plavolasni mladenič, katerega že več let lovi zanjo njena mati. Zato pač, ker je Angelik Kamenski posestnik gradu ob Soči, potomec stare, plemenite rodbine. Pa romantični junak se pusti čakati. Šest let hodi, blodi po svetu, a ne najde poti domov. Izgubil je sidro, strto mu je krmilo, zato plove, igrača valov, po morju... Ali se vrne sploh kdaj? Molitve in obete daruje njegova blaga mati Kraljici svetogorski, da ji privede sina v varni pristan... Nad Solkanom, nad Sv. Valentinom, kraljuje, ščiti Sveta gora. Da bi vendar po priprošnji velike Matere tam gori našel mir srca Angelik... Menili so, da pride. Pa je pisal, da mora končati svoje študije ob izviru svetih rek, v pradomovini človeškega rodu. Tam čuvajo brahmini še stare svete knjige, tam ga čaka zaklad vede — pa morda tudi drug zaklad. Pisal je, naj mu pošlje mati pisma starega, izgubljenega strica... Mati pa je namesto tega naprosila bivšega Angelikovega variha, da gre in privede Angelika na vsak način domov. Ali ga varih k temu pregovori ali ne, s čim ga pregovori, ne ve Elvira. Njej bi bilo ljubše, če ga ni še par let. Z

njegovim prihodom bi se pričele zopet tiste neznosne spletke, opazovanje, namigovanje . . .

Nagel korak ustavi Elvirino premišljevanje. Vrata se burno odpro in zapro. Zasopla, razburjena se ustavi visoka in obilna gospa Vidoni pred hčerko. Nagovori jo s kričavim glasom:

„Kako si pa zopet napravljena! Hitro se preobleci! A da . . . Nimaš še nove bluže. Kaj neki dela ta čenča od šivilje! Saj jo vendar plačam. Pa za jutri jo moraš imeti, sem že poslala Lizo. Jutri moraš biti lepa. Lase si moraš mapirati. Bogve kako se napravi tista strigulja Martina . . . In ti si tako grda, Elvira . . . Kaj me gledaš? Gospa Kamenska mi sporoča ravnokar, da pride jutri Angelik. Napravi se — ne, bolje je, da se peljem sama h gospé Kamenski.“

„Angelik . . .“ je ponovila Elvira z zategnjenim glasom. Igla ji je smuknila iz rok, oko je strmelo v materin obraz, ki je izražal neizmerno samozadovoljstvo in ponos. Kakor je bilo mišljenje in stremljenje matere in hčere docela nasprotno, tako ni bila nobena črta njunih lic podobna. Energično, krepko narav, kateri se mora vклонiti mehkodešna hčerka, kaže nastop, hoja in postava gospe Vidoni. Gotovo je bila nekdanj lepa, še sedaj je nežne polti. Pravilnost potez pa je izbrisal čas, ki je zapisal v gube okrog tenkih ustnic in na čelo, da je gospa Vidoni dobra, toda huda in sitna ženska. Pa je res tudi čudna mati, ki očita lastni hčeri, da je grda. A po krivici. Elvira ima svojo posebno lepoto; ima krasno oko z veliko črno zenico. Kadar oživi to oko, oživi tudi mirni, skoraj mrtvi obraz, oživi trmasti, malo grbasti nosek, oživé živordeča mala usta in — Elvira je lepa. Toda zdaj se borijo različna čustva v njenem srcu — in veselje ni, kar ji seva zdaj iz oka — zdaj ni lepa.

„No da, Angelik,“ ponovi mati zategnjeno. „Kaj se ne veseliš ženinevega prihoda?“

„Hm!“ se je zgenila Elvira in pobrala iglo. Na veselem materinem licu pa se je zbiral črn oblak. Toda v hipu, ko je pričakovala Elvira izbruha nevihte, je potrkalo boječe.

„Kdo je?“ je vprašala osorno gospa Vidoni.

„Šivilja,“ je odgovoril boječ glas.

Bleda deklica zaspanega obraza, v naročaju polno šumečega svilenega blaga, je vstopila, se priklonila plašno. Gospa Vidoni jo je premerila neprijazno, se jezila, da ni naredila toliko časa, raztegovala rokave, pregledala vsak šiv in zapovedala Elviri, da obleče vse štiri bluže zapored. Šivilja je oblačila Elviro, mati jo je sukala precej krepko na vse strani in kazala šivilji: „Kako je to narejeno? Te svile, te fasone nisem jaz naročila, to dela gospico ozko v ramenih, široko v pasu.“

„Ta fasona ugaja meni, mama,“ je ugovarjala Elvira.

„Kaj boš ti izbirala! Vse razparajte in prena-redite!“

„Ne. Naj ostane tako,“ je dejal Elvirin mirni, mehki glas. Ko je odhajala, uboga šivilja ni vedela, kje se je drži glava, gospa Vidoni pa je padla utrujena na divan in stokala:

„Šivilje so prava nadloga . . . Stokrat ji poveš — ona naredi po svojem. Vendar ti bo stala roza-svila zelo lepo in lila in bordo — vse je izborno. To bo gledal Angelik.“

Zadovoljnost je ublažila zopet njen obraz. Elvira, ki je gledala apatično predse, je stisnila prezirno usta.

„Da, da, Elvira. Grajščakinja mora biti lepa. Kako te bodo zavidale goriške babnice, ki nimajo nič, pa nosijo svoj nos tako visoko! Pokažem jim, kaj naredi denar. O, videla boš Elvira, kaj naredim iz tega sanjača — iz Angelika . . . Da, da . . . Jaz naučim blagorodnega gospoda Kamenskega, kako se živi. Njemu in tebi izbijem prazne sanje iz glave. Jaz bom gospodinja v gradu. Jaz pokažem gospe Kamenski, blagorodni, izobraženi dami pokažem kmetica, kako se gospodari po pameti. Ta prismojena ženska . . .“

„Mama! Gospa Kamenska je najblažja ženska . . .“

„Kaj! Kura je, ki je razbrskala vse — vse izmetala sinu, da je podpiral razne vagabunde, ki jim on pravi — umetniki, da je pohajal od dežele do dežele. — Umetnost študira — pravi gospa, — vse, kar je lepo in slavno zanima mojega Angelika. — Seveda. Kako bo izhajal, te umetnosti pa ne ume. Ne misli, da je to najvažnejša umetnost. Jaz pa pravim: denar je vse — za denar dobiš vse.“

„Vse, mama?“ Tožno je pogledala Elvira mater.

„Ne. Vsega ne dobiš z denarjem. Toda povej mi —“ Elvira je vstala naglo — „povej mi, kako si uredila, da meniš . . .“

„Da te vzame Angelik? To je moja skrb. Ti skrbi le, da boš lepa. Ne glej mi tako zoperno . . . Vidiš, jaz nisem najblažja žena . . . Pa jaz sem skrbela in delala, da imaš zdaj ti nekaj. Kaj je pre-skrbela Kamenska svojim otrokom? Ha, da ti povem . . . Le poglej, kako je skrbela za Roziko. Vse je strošila za Angelikove neumnosti, tudi Rozikino doto. In ko je prišel snubec, vladni komisar, in vprašal za doto, mu ni imela kaj dati. Komisar pa, ki se ne more ženiti brez dote — je šel. Prav je imel. Uboga Rozika gleda za ženinom — mati jo tolaži s samostanom.“

„Uboga Rozika!“ ponovi Elvira in održe vijolin cvet. „Kako vdano nosi svojo bol, kako jo skriva pred materjo. Ljubila je sebičneža. Rozika je pravi

biser, vse je darovala za brata. Pa Bog ji je poslal to žalost le v opomin, saj je želela še kot učenka v samostan.“

„In ti tudi. Seveda. Rozika je biser, gospa Kamenska tudi. Pa da ni mene, bi ležali ti biseri kmalu na cesti. Uh, ta gosposka beračija! Livreje in kočije, v žepu pa nič. Poprej me je prezirala blagorodna gospa Kamenska, blagorodna beračija . . . Kaj trgaš vijole?“

Elvirini prsti so se tresli, rumeni lističi so leteli na preprogo. Spogledom, polnim očitanja, se je obrnila k materi, z odločnim glasom je rekla:

„Mama, ti nimaš pravice . . . Gospa Kamenska je biser matere. Žrtvovala je toliko, da bi našel njen sin mir, katerega je iskala duša, polna dvomov . . . Nismo vsi enaki, vsakdanji ljudje . . . Mati in sestra žrtvujeta radi vse, da najde Angelik izgubljeni zaklad vere. Obe dami živita zelo skromno, v delu in molitvi. Kdaj si ju videla na zabavi, v novi obleki? Pot na Sveto goro je njuna edina zabava in uteha.“

Na te besede so se kar premikali živci po obrazu gospe Vidonijeve, iz oči je seval plamen, iz ust je bruhnilo:

„Na Sveto goro . . . Samo za Angelika . . . Doma bi ga bila držala, doma, da bi delal! Prav je, da se moli. Tudi jaz grem rada v delavnik k maši, če imam čas. Tam se pa premoli vse preveč, prižigajo se sveče, svetilnice. Pa jaz uredim že vse to. Ne misli, da mi je za to gosposko beračijo. Praktična ženska sem in vem, kam vdenem svoj denar. Tisto drevje ob Soči posekam. Mlin, tovarna, žaga, bodo nosili tisočake, dajali tudi gospodu grajščaku delo, da ne bo sanjaril. Gozd prodam . . .“

„Saj ga še nimaš,“ se je nasmehnila poredno Elvira.

„Ne boj se. Vse je tako napeljeno, da bo prav. Srečna boš, Elvirica, ker Angelik še ni ljubil druge ženske. Ravno zato mu odpuščam vse napake. Taki možje so najboljši. — Skrbi me samo Martina. Že prejšnje čase je gledala za Angelikom, kakor gleda za vsakaterim. Ti Colettijevi so prebrisani . . . Porabili so ves denar, katerega so takorekoč prisleparili, in zdaj iščejo bogatega ženina za Martino. Dekle je nevarno zaradi svoje lepote . . . Sicer mi ne moreta priklata italijanska beračija nič — taki ljudje, ki niso prišli poštenim potom do premoženja . . . Martinina mati je bila . . .“

Elvira je dvignila svareč roko in rekla resno: „Molči, mama. Vsak bo odgovarjal zase.“

„Čeprav. Resnica se sme govoriti. Da ni imel Coletti lepe žene, ne bi bil dobil nikdar Žebrovovega premoženja. In da ni naredil rajni Žebrov tako neumne oporoke, bi živela morda njegova mala še sedaj . . .“

„Kako oporoko, mama?“

„No saj lahko izveš. Rajni Žebrov je imel bolehalo ženo, sorodnico Kamenske, in bolehalo dete, Ivanko. Žebrov je imel znanje s Colettijevo. Imel je samodrž, ravno tisti, s katerim se vozi Martina. In s tistim samodržem sta se ponesrečila Žebrovova in umrla na poškodbah. Stregla je Colettijeva . . . Gospa je umrla pred mozem in prosila moža, da izroči dete in premoženje v varstvo gospe Kamenske. Pa Colettijevi so Žebrova premotili, da je zapustil otroka njim v varstvo in še dostavil, da pripade v slučaju Ivankine smrti vse premoženje Martini . . .“

„No, in?“ . . .

„In . . . Eno leto se je skazovala Colettijeva z bolehalo Ivanko in svojo cvetočo, tri leta starejšo Martino. Potem je poslal baje zdravnik Ivanko na kmete . . . No — Colettijevi so imeli srečo. V tisti vasi je razgrajala davica . . . Ko je pokazal Coletti pri sodišču Ivankino osmrtnico in Žebrovovo oporoko, so prepisali premoženje na Martino . . .“

„To je vendar vse naravno, mama.“

„Je in ni. O, po Gorici se na skrivaj govoré čudne reči, in noben pošten človek ne bo snubil Martine . . . Le poslušaj — kaj pravi gospa Kamenska. Čudno, da se je našel par mesecev po Ivankini smrti — sestradan, brezumen otrok istega imena . . . Čudno, da je slaboumni brodnik Valentin, odkar je otel tistega otroka, tako zamišljen, in da je najdenka v sirotišnici vedno podobnejša rajni Žebrovovki, ki je bila res simpatična ženska . . .“

„Vem, da obiskuje in skrbi blaga gospa Kamenska ubogo najdenko.“

„Blaga gospa. Kar dela tvoja mati dobrega, tega pa ne veš. In jaz delam lahko, ker imam gotovino. Kamenska pa razmetava na skrivnem . . . Tisto Ivanko hoče vzeti k sebi — ne pove — pa jaz uganem. Goste imajo tudi zmerom. Zdaj mi je povedal sel, da je v gradu neki Francoz, silno imeniten in bogat. Povabil da ga je Angelik. Morda radi Rozike . . .“

„Mati, ti slutiš povsod ženitve.“

„Imam dober nos. No — Angelik pride jutri, dan pred praznikom. Zdaj moramo biti oprezni . . . Fant je podedoval nemirno kri Kamenskih. Njegovega očeta stric se je šolal na Dunaju, ko je bila, ne vem kakšna revolucija. Seveda je bil prvi razgrajatelj. Kazni je ušel na Angleško. Kot vojaški zdravnik je šel z angleškim polkom v Indijo.“

„V Vzhodno Indijo, mama.“

„To je vseeno. Od tam je pisal čez dolga leta, da je zaprt, da ima velik zaklad in zelo dragocene bisere, katere . . .“

„Sem že slišala od Rozike, mama. Bisere mu je dala hči nekega kneza, katero je izpreobrnil, da jih

ponese na Sveto goro. Zato je želel stari stric, da pride kdo in otme, če ne njega, vsaj tiste bisere, da bo uživala kneginjina duša mir. Vse ima gospa Kamenska natančno zapisano, pa skriva pred sinom.“

„To je tudi njena edina pametna misel. Tisti zaklad je pogubil strica in očeta Angelikovega. Šla sta — izginila brez sledu. Angelika smo pa ustavili...“

„Naj bi pustila Angelika, da gre. Prinesel bi bisere in zaklad — in če bi se ženil, bi se po srcu, ne radi gospodarskih razmer. Mama, povej mi odkrito: Ali si naredila kupčijo za mene?“

Trepetaje, blede, je stala Elvira pred materjo, široko odprto oko je strmelo v plašnem pričakovanju. Gospa Vidoni se je prestrašila. Pa poznala je svojo hčer, naredila je najslajši obraz in privla hčer k sebi.

„Kaj misliš, ti neumni otrok, da te mati prodaja? A ženina bi pustila, da gre? Danes so ženini redki in dragi, treba jih je držati.“

„Vprašam Angelika — in naj je kakor že bode zavezan — če me ne vzame iz proste volje...“ je odgovorila Elvira uporno in se branila materinih rok.

„Naj te to ne briga!“ je vzkliknila mati. „Glej, jaz delam in skrbim zate... Toda kaj se preganjam z nevhvaležnim otrokom — mar se peljem v grad...“

Jezno je zaloputnila vrata. Elvira je gledala z okna, kako se je zbasala životna mati v kočijo in se odpeljala. Na materin pozdrav ni odgovorila. Sum, da trgujejo Kamenski za njo, je razžalil njeno ponosno nprav. Angelik ji je bil simpatičen, ker ni bil vsakdanji, koristoljubni človek. In če je res, da se mora ženska močiti, kakor ji zatrjujejo vedno, bi vzela še najrajši njega. Toda njegova volja mora biti svobodna...

Sedla je h klavirju. Toda neubrane glasove so privabili trepečoči prsti... Elvira je spustila glavo na tipke. Razburjene misli so valovile... Kaj res ni drugačnega življenja? Odkar pojmi, gre dekletom le zato, da dobé moža, in materam, da jim ga preskrbe. In vsi nastopi deklet v svetu težé le za tem smotrom. In če se izobrazujejo za kak določen poklic, pristavljajo matere in hčere vedno, da je ravno pri tem poklicu dosti prilike za možitev. Kako pusto in vsakdanje je vse to... Ali res ni drugačnega življenja za žensko, kakor da se lovi za možem in se mu pokori? Kaj storiti zdaj, ko se vrača Angelik? Odkod dobiti moči, da se upre energični materi?

V cerkvi Sv. Ignacija se je oglasil zvon. Elvira se je ogrnila s sivim plaščem, pokrila s preprostim klobukom in šla v cerkev.

II.

Po drevoredu, ki vodi od Soškega gradu k Sv. Mavru in k prevozu v Solkan, se izprehaja Angelik Kamenski. Dan je mračen, pust. Že je okoli

osme ure, pa še ni pogledalo solnce izza Sv. Katarine. Praznik je. Ljudje hité k maši k Sv. Mavru ali pa se prevažajo čez Sočo v Solkan ali gredó v Gorico. Vsak hoče, da pride v cerkev — razmišlja

S KARLOVEGA MOSTU V PRAGI:
SV. JANEZ KRSTNIK

Angelik — celo železničarji. Vse je še tako zabito, kakor je bilo. On je menil, da se je izpremenilo mišljenje naroda, ker se je izpremenil on. Pa tu je vedno ista pesem. Pozdravila ga je že v Št. Petru, ko se je vračal; romarji, rožnivenci, litanije. Kakor

nekdaj lazijo črne pike po Skalnici, jokavi suščevi dan ne ustavi romarjev, trud jih ne plaši, ko romajo k svojemu — maliku . . . O, tudi njegova mati in sestra se popeljeta gotovo danes gori . . . Kajti Marijin dan je in mati se bo hotela zahvaliti Mariji, da ji je privedla sina domov. Njega pa je privedlo k domu največ to, da ni dobil potnine . . . Mati da je v silnih stiskah, je namignil varih . . . Včeraj ni mogla — ni hotela govoriti o tem. Pri njej je bila bogata vdova Vidonijeva, ki je postala v letih Angelikove odsotnosti, bogve kako, materina prijateljica. Hm . . . Gospa Vidonijeva ima hčer . . .

Doma je našel Angelik tudi Emila Salle, francoskega pisatelja, s katerim se je bil seznanil ob svojem večmesečnem bivanju v Parizu. Ker je hotel ostati Salle dalje časa v Gorici, je rad sprejel ponudbo gospe Kamenske, da počaka Angelika na njegovem domu. Zdaj gost še spi, mati je trudna, samo on šeta tod, poln nemira . . .

Čudno je biti doma. Tam v veliki prostrani tujini si širil krila kakor orel — tu te objame nizka vsakdanjost, te uklenejo tesne verige razmer.

Angelik sname sivi širokokrajni klobuk in se nasloni na deblo visokega topola. Doma . . . Pogled objemlje znani kraj. Pozdravljajo ljubki griči onkraj Soče, pozdravljajo plahoprijazno kmetiči. Soča šumi, vabi, kakor je šumela otroku. Častiljivi dom dedov, stari grad, gleda s črno streho izmed drevja kot nekdanj, kot nekdanj kipi visoki stolp nad Sočo, nad vrtincem. Kot nekdanj strmi Sv. Valentin nad gradom, nad njim beli kot nekdanj Skalnica. Vse je, kakor je bilo — le Angelik ni več tisti. Šest let je, kar je odšel z doma preprosti mladenič — spremljal ga je materin blagoslov, sestrina molitev. Pa v tujini . . . Tam je prišlo spoznanje, objelo ga je z neizmerno praznino . . .

Zlata, dobra mati! Zazibala mu je bila um, zasenčila oči, da ni videl, ne vpraševal. Vedno je gorela dušica v srebrni svetilnici pred marmornim kipom, vedno so lazili romarji po beli cesti. Z materjo, s sestro sta gledala raz grajski stolp za njimi, z materjo, s sestro sta potovala na visoko Goro. Kako naiven je bil tedaj! In srečen — govori odkrito, Angelik — srečen! Priznaj, da je tvoje sedanje življenje le tožba po izgubljenem rajju otroške preprostosti, po času, ko ti je imenovala vsaka bilka, vsak črv Njega, katerega si izbrisal iz srca . . .

V tujini so mu padle luskine raz oči. Bajke so mu pravili doma — njemu pa se je hotelo resnice. Rekli so mu, da je resnica v vedi. Ona dokaže, premotri vse. Žejen resnice, je zajemal iz studenca vede. Pil je — a žeja je postajala vedno večja . . . Dokaz je pobijal protidokaz, kje je ostala resnica? Poslušal je veljake nemške znanosti v Heidelbergu, Jeni in

Berolinu. Ničesar mu niso mogli dokazati; le novi dvomi so se budili v duši. Dolgo mu niso mogli iztrgati Boga Stvarnika iz srca. Pa počasi je izginjalo nekaj velikega, svetlega iz Angelikove duše — in teman mu je postal svet . . . Ker ni hotel verovati, je izgubil vero.

Tiste obupne dni je pisal materi:

„Pravljica, čarobna, krasna, a vendarle pravljica je vse, kar si vlila otroku v dušo . . . Uboga, dobra mati! Trepetala sva pred podobo lastne domišljije. Nič ni, mati, nič! Pod menoj, nad menoj: nič! Ni pekla ni neba — ni greha ne kazni. Ona, pred katero klečiš je tesarjeva žena, On, ki mu posvečuješ življenje, je bil človek kakor mi. Veda je odgrnila zastor tisočletne zmote . . . Motili so se milijoni . . . Slučaj — ne višja volja — me je pahnul na svet. Ljubeče roke, ki nas vodi, ni . . . Blodeči atom, igrača vetrov izginem zopet v nič, ko se izvrši proces življenja. Mati, razumeš zdaj mojo boleost? Kamor pogledam, zeva praznina — iz praznine obup . . . Mati, kdo ve, če se ti povrne sin — temne oblasti me mamijo: čemu živeti prazno življenje?“ . . .

Kakor Monika za svojim sinom je prihitela mati in ga tolažila: „Zablodil si, moj sin . . . Kaj čuda — vsi blodimo, iščemo . . . Pa kdor živi pod varstvom Svete gore, se ne pogubi — trdna je moja vera, da se rešiš, moj edinec, v materin naročaj.“

Takrat je hotela mati, da se vrne domov. Toda Angelik se je branil. Učeni stari pater, kateremu je tožila mati svoje gorje, je svetoval: „Pustite ga . . . Narava, kakor njegova, mora priti sama do spoznanja, miru. Da se vrne domov sedaj, bi le še mislil, da bi bil našel v svetu odgovor na svoje dvome; in bil bi nesrečen, nezadovoljen. Pustite ga, naj proučuje umetnost, narode, njihove šege. Po vsej umetnosti veje božji dih, jeziki in šege narodov so le slavospev na premodrega Stvarnika, ki je zložil različne kamenčke v prelepi mozaik. Ko prouči Angelik vse to — se vrne s Stvarnikovo podobo v srcu . . .“

S težko dušo se je pokorila mati temu svetu. Pa pisala je sinu skoraj vsak dan, izlivala ljubečo dušo v opomine . . . Včasih mu je očitala rahlo, da nima pravice tratiti denar in čas, da je obvezan rodbini, kraju, narodu, da študira tako neplodno, ne da bi naredil izpite, razveselil mater z doktorskim naslovom. Na take opomine se je nasmihal otožno Angelik: Rodbina, slavno ime, narod . . . Iskal je. Proučeval je umetnost v Italiji, njeni domovini, napredek mišljenja v Franciji. Pa prišel je do čudnih zaključkov . . . V naprednem svetu se je javljala toliko slavljena svoboda misli v zatiranju drugače mislečih . . . Tu ni bilo resnice . . . Angelika so napadali novi dvomi. Take čase ga je vleklo v visoke gotiške cerkve, kjer zaziblje slovesna pesem mučne

dvome, kjer najde duša v tihih kotih usmiljenje, mir. Toda Angelik ni stopil k prestolu odpuščanja. Besedo je bil dal brezvernim sodrugom — nikoli se ne bo vklonil pred človekom, ki je zmoten, kakor on.

Bil je v Rimu. Strmeči duh se je zatopil v čudež krščanstva, ki je pomladilo gnili stari svet — pa sodrugi so mu kazali čudež mlade, zedinjene Italije, idol, pred katerim kleči italijanska mladina. Svobodo misli so opevali njegovi drugovi — s kamenjem so pobijali drugače misleče. Vznevoljen se je vrnil Angelik na Dunaj, kjer se je hotel lotiti resnega dela — pisati o svobodi naziranja, o neuklenjeni resnici. Razburjali so ga neizbrisni spomini na Rim. Stal je ob zibeli krščanstva — in če je tudi sam trdil in ponavljal, da se je krščanstvo preživelo — zdaj je dvomil, čutil, da vlada v njem višja moč. Modernemu človeku pa ne gre, da bi veroval v nadnaravne moči . . . Tako so ga misli begale pri delu. Budizem, od naše medle moderne tako rad primerjan s krščanstvom, ga je motil, vabil, da ga prouči ob svetih rekah, da vidi fantastične, gigantične stavbe Indijcev, da vidi Indijo, obljubljeno deželo, o kateri je pisal stari stric tako čudne reči, v katero ga je mikalo že otroka. V Indijo sta odšla oče in brat — za zakladom in biseri. Kako potreben bi bil Angeliku tisti zaklad za njegove dalekosežne namene. V Indijo je hotel. Morda se posreči njemu, kar se ni stricu, očetu.

Materi je pisal, naj mu pošlje denarja in stričeva pisma. A namesto tega je prišel varih in govoril resno besedo z mladeničem. Vse mu je odkril brez ovinkov. Angelik je porabil silno denarja. Od očeta za njegovo šolanje naložena gotovina je bila pošla, preden je postal polnoleten. Pomagala je Rozika s svojo doho. Tačas je dovršil štiriindvajseto leto in zahteval od matere vedno večjih vsot. Podpiral bi ž njimi svoje sodruge, boritelje za svobodo . . . Ni mu bilo za to, četudi pride ob vse . . . Da le prisinejo človeštvu časi, v katerih bo po vedi osvobojeni človek, oprt na svojo lastno moč, sam sebi bog, velik in močan — v resnici nadčlovek. Mati se je pritoževala, da narašča dolg — njega to ni bolelo. Če bi tudi zapadel grad, častitljivi dom dedov, kaj zato! Brezbožec je brezdomovinec, brezrodovinec. On nima nikakih dolžnosti ker ni moči, ki bi mu jih mogla nakladati. Nekdaj je pač ljubil, goreče ljubil mater, dom in narod. Pa to je bilo davno . . .

Ko je stari varih, pošten Solkanec, našteval Angeliku njegove dolžnosti, se je Angelik silno razjezil. Toda varih je ostal miren in je nepremično trdil, da je nespametna ljubezen do Angelika spravila gospo Kamensko v silne zadrege, da so menjice jako delikatne stvari, in da upa mati, da je ne pusti sinu na starost drugim v zasmeh — sebi v sramoto . . .

Mati trpi . . . Jeza se je plegla, močno se je dvignila nekdanja ljubezen do matere. Domov ga kliče . . . Da bi ne bil šel nikdar nikoli od nje, od zveste, dobre! Iz teh prevar, iz te praznine je res najbolje, da pohiti k njej. Drug drugemu potožita . . .

In tako se je vračal izgubljeni sin. Že po poti ga je objelo neprijetno. Sladki domači kraji — ubogi poneumnjeni narod! Srpo je gledal Angelik na cerkve po gričih. Ti beli domovi praznoverja, uteha brez-miselnega človeka, kako dolgo bodo še stali? Upaj, narod! Že se zbira vojska, ki stre verige rimske sužnosti, razdere te hrame . . .

Pa iz vlaka je donela na Angelikovo uho romarska pesem. Po postajah se je trlo romarjev, ki so hiteli na Sveto goro. Zaman je tvoje delo Angelik — zaman! Ti sam se vračaš v krilo Svete gore! Hitele so pokrajine, se menjavale. Izginile so tožnolepe kraške slike, utihnil je boj burje z jugom. Po solnčnolepi, krasni domovini se je vozil Angelik. Pozdravljala ga je domovina v svežem zelenju. z nežnim cvetom breskve in rožmarina. Iz trave so gledale cele hrpe vijolic in zvončkov, prve lastavice, ljube oznanjevalke pomladi, so letale krog sivih zvonikov, okoli črnih hiš. Vrskajoči otroci, smehljajoče matere, črede in pastirji, lepe mladenke so pozdravljali vlak. Angelikovo čelo se ni zjasnilo . . .

„Sveta gora se vidi!“ so klicali romarji, glasen krik je šumel kakor burja okoli njega. Pogledal je vun. Ljubka, bela, se je pokazala Gorica pod sivim gradom, in tam visoko nad Solkanom, nad srebrnim trakom Soče, je zablestel Marijin dom . . .

Kolodvor ga je sprejel kot starega znanca. Peris, sluga, ki je še pestoval Angelika, se je solzil od radosti, Nino, ki je bil z gospodom po svetu, je vihal nos nad starcem, nad domačim krajem in pravil staremu še na poti grozno čudne stvari . . .

Čakala ga je znana stara kočija, sprejeli so ga beli javori ob cesti, kimale so hiše, odpirala se okna. Tisti domači goriški obrazi so gledali po trgih, po cestah, iz oken, in vpraševali potnika, ki se je vračal:

„Dolgo te ni bilo, Angelik — kaj si nam prinesel iz tujine?“

„Prazno dušo! Nič!“ jim je odgovarjal.

„Nič?“ so očitali ljudje, tritoni pri vodnjaku, celo vrabci in golobi na strehah. Mučno je bilo Angeliku, oddehnil se je, ko je bil izven mesta. Starega Perisa je izpraševal o tem in onem. In Peris, presrečen, da sme sedeti nasproti gospoda, mu je razkladal po navadi starih ljudi na dolgo in široko: kdo je zidal, kupil, prodal, umrl. Kako se zida nova železnica, kako rasto po Solkanu hiše kakor gobe po dežju iz tal, da bodo ponemčili železničarji Gorico itd.

Blizali so se vili Martini, ki stoji v bližini novega kolodvora. Angelik se je spomnil male vrano-glavke, ki so ji nagajali slovenski dijaki tako radi, ker ni znala slovenski in je hotela vendar govoriti z njimi. Včasih jih je obsula s psovkami, oni so jo — vitežko ni bilo to — nagnali s kameni. Na njen krik je prihajala lepa, postavna žena in podila fante. Pa ti so ji klicali besede, katerih ni razumel Angelik. Lepa žena se je skrila in jim požugala skozi okno s pestjo. Kje in kakšna je neki sedaj Martina, ki je bila s svojimi starši vred Angelikovi materi tako zoprna! Peris se je namrdnil in rekel, da se nastavlja Italijanka vsakomu in da izprašuje čisto po nepotrebnem po gospodu graščaku. Pa saj je na zidu...

Vila Martina je obdana z visokim zidom. Železna vrata zapirajo vhod, pred vratmi ležita dva kamnita leva, za vratmi stražita dve zelo visoki cipresi. V odprtem oknu prvega nadstropja je velika rastlina, polna drobnega rdečega cveta. Veje padajo na zid, se gibljejo... Mlada, belooblečena deklica, rdeč trak v laseh, okrog vratu in pasu, se vzravna

na zidu, gleda v Angelika. Vesela prešernost se zrcali v njenih velikih, črnih očeh, nagajiv usmev razkriva blesteče zobe, zaglobi ljubke jamice v rdeča lica. Angelik strmi vanjo. Kako se je razvila Martina! Srednje, šibke rasti, polnih udov, stoji v cvetu svojih šestnajstih let, nad vse mična, pred njim. Čakala ga je — veselje nad svidenjem ji seva iz ljubkega obrazka, roka naglo trga cvetje... Ko je prišla kočija do vile, je pozdravil Angelik skoraj nehote... Martinino oko je zažarelo, se nasmejalo... Sklonila se je — vrgla polno pest cvetja v Angelika in zaklicala z zvenečim glasom: „Dobro došel, gospod Kamenski!“

Prijetno iznenaden na tak pozdrav se je zahvalil Angelik — Peris se je zamračil, zagodrnjal: „Materina hči!“... Rdeči cvet, dobrodošlico, je spravil Angelik v beležnico, topel pogled lepe deklice je shranil v srcu... Nekaj doslej neznanega je oživel ob tem pogledu v njegovem srcu in mu olepšalo povratek na dom...

(Dalje.)

Zaigrana vas.

Narodni motiv iz XVIII. stoletja. — Spisal Proto Konec iz Srednje vasi.

I.

Poljanščica je pluskala ob sivo-rjave skale, šumela in se penila, da so kaplje deroče reke, kakor debeli orehi, brizgale na dolgo in visoko brv, slonečo na visokih skalnatih stenah v sredi vrtincev v globeli. Dež, gost in debel, je padal na rjavo površino razljučene reke in strela je udarjala v skalnate stene in visoke smreke. Zablistalo se je, da se je voda in hosta zagrnila v bajno svetlobo.

Bilo je pozno v noč. Oče Zelnik je slonel na hodniku, ki je visel liki lastavičje gnezdo ob leseni hiši nad skalnato pečino. Ni se mu dalo spati. Preveč je grmelo in bliski so švigali nad njegovo glavo. Pobožno se je prekrižal in šepetal iskreno molitev za odvrnenje hude ure. Cerkovnik pri puštalski kapeli je urno potegal za vrv, zvonec k nevihti. Še so se videle medle luči na vasi, v ulici in pod bregom.

Mati Zelnica je čepela v kotičku na hodniku in se tresla strahu pred bliskanjem.

— Nekaj tesno mi je pri srcu, Polona! Zdi se mi, da nocoj ne bo brez nesreče. Tam gori v Rakitovcu se svetli, kakor bi bil ogenj. Najbrže je tresčilo v kako oglarsko koč, izpregovori oče Zelnik.

— Bog se usmili nesrečnih duš! zastoče Polona.

Spet se močno zablistka. Materi Zelnici se zazdi, da je čula človeški vzdih. Zelnik pa zapazi v svitu človeško podobo, ki je stala na „štučku“, na ozkem prostorčku visoke skale, odkoder so se po letu kopajoči otroci spuščali v vodo.

— Kdo neki lazi v tem času po nevarni steni? Ponočnjak ni. Ali je kak popotnik zašel na napačno stezo in ne more dalje?

Ženica se trese v kotu, mož pa poskuša oditi za nepoznano človeško podobo.

— Nikar ne hodi, da se ti kaj ne pripeti. Saj lahko zavpiješ nad njim, odsvetuje strahopetna ženska.

— Nikakor ne, Polona! Treba je ravnati pravilno. Bogve kaj mu je in kaj namerja?

Zelnik vzame v roko debelo gorjačo, za pas porine velik krivec, ki se je svetil v temi kakor gadje luskine, pa hajdi! iz hiše po temi navzdol...

Počasi in previdno se spušča po visoki skali, z vrha na „jamco“, na prostorček, koder se je moglo stati. Zdaj je opazil tudi že v temi pod sabo človeka, ki je sedel na skali in zrl v globino. Visoke, svetle usnjate golenice so visele navzdol, da je dež pribijal nanje, čez pleča je imel kratek oklep in

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

III.

d gradu prihajajo stopinje. Z vso afektiranostjo lakaja se bliža Nino in naznanja, da prosi milostljiva k zajutrk. Angelik je vprašal, če je vstal tudi gospod Salle, in se napotil počasi v grad, ker je dobil odgovor, da je vsa gospoda v salotu.

Kamenski grad je zidan v trikot, na skalnati nos, ki se je zarezal v Sočo. Staro zidovje nosi biljeg različnih časov. Preje je varoval mogočni stolp vsak kot gradu, ko pa je popravljaj Angelikov oče grad, je dal podreti dva stolpa in dvigniti tretjega, ki kipi zdaj nad Sočo in vabi pogled romarja. Široke stopnice vodijo v takozvani saloto, to je prijetni prostor v prvem nadstropju stolpa, iz katerega vodijo na desno in levo vrata v koridore k sobam. Prostore na levo zavzemata graščakinja in hčerka, prostore na desno Angelik in njegov gost. Na desni strani so v debeli zid vdlane ozke stopnice, ki vodijo navrh stolpa.

V salotu zajutrukujejo od nekdaj Kamenski, tu se razgovarjajo o dnevnih opravilih, sprejemajo domače. Prijetno je v salotu. Med okni se stiska k steni okrogli starinski divan, nad njim visi velik lesen križ, ki je star, počrnel, videl gotovo že celo vrsto rodov. Zunaj oken je prizidek, raz katerega se odpre diven razgled na divjo krasoto peneče Soče, na tovarno, mlin in žago na nasprotni strani, na prijazni Solkan, na griče in brda, nad katerimi kraljuje Sv. gora. Resk žage, ropot mlina prihaja ob delavnikih do gradu, moti mir stare stavbe, ki skrita za drevjem, tako rada sanja o lepših junaških časih.

Angelik postoji na zadnji stopnici in pogleda po salotu. Kako ljubko domače je tu! To je ista okrogla miza, pri kateri je sedeval otrok v materinem naročju. Tod se je podil z Roziko, tukaj, ob šumenju Soče, pod tožnim pogledom Križanega, se je spovedoval prešerni dijak materi svojih pregreh. Tu sedi blaga mati v preprosti sivi obleki, belo čepico na gladko s čela počesanih laseh, pred njo stoje njemu znane posodice, za njo stari Peris, svečanega obraza, in pazi na sleherni migljaj gospe. V svetli promenadni obleki sedi na materini desnici gost iz Francije, govori živo z Roziko. Sestrica, v dolgi modri obleki, ki njeno majhno postavo nekoliko povečuje, je z zlatorumenimi, nakratko pristrizženimi lasmi podobna fantu, ki se je preoblekel iz nagajivosti v žensko krilo.

Zdaj zagleda mati sina. Roka, ki naliva gostu, trepeče... Rozika hiti bratu naproti in se ga oklene. Angelik poljubi sestrino čelo, se sklone nad materino roko, stisne Sallejeve prste, sede. Mati mu naliva kavo, sestra mu maže kruh, Peris čaka nestrpnost, da mu postreže. Ljubezen, ki je negovala poslušnega, dobrega sina, ista ljubezen neguje zašlega, izgubljenega. Vse, česar se je hotel iznebiti — sladke rodbinske vezi, zlata moč rodnega doma, vse se oklene Angelika z novo silo. Mar bi živel sam tam zunaj, kjer si je domišljal, da je velik, prost! Ne... V sanjah mu je hitevala duša pod rodni krov, pod križ, pri katerem ga je učila mati moliti. V sanjah je tožil materi, edini, zvesti — svoje prevare. V sanjah je slišal šumenje Soče, svetogorski zvon... Morda je le sanjal, da je blodil tako daleč — toliko časa? Saj stoje po salotu ravno isti oleandri, iz koška na mizici gleda kakor vedno materino pletivo, sestrino vezenje, na dolgem očrnelim stojalu stare ure ob steni sloni še vedno očetova kitara, ki molči že toliko let. Odšel je bil oče za stricem, ni bilo glasu od njega. A neko dopoldne je zadonela struna na kitari... Mati je molila za dušo, ki se je poslavljala od nje... Od takrat molči kitara. Mati trdi, da se oglasi zopet, ko se izteko njene ure.

Vse je, kot je bilo? Ah ne, Angelik! V Rozikinem tako otročje okroglem, drobnem obrazku je neka prememba — sled žalosti, katero izkuša zaman prikriti ostremu bratovemu pogledu. Sicer tako živo iskreče se rjavo oko je nekam mrtvo, njen tako razposajeni smeh je utihnil. Smehlja se — iz vljudnosti.

Vroče postaja Angeliku v duši, na licu. Življenje je ranilo nežno sestro, in brata ni bilo, da bi jo bil varoval... Nemara je celo kriv njene boli — on, njen edini brat... In mati! Njena visoka, lepa postava, eneržija, blagost, ki je sevala iz njenega pogleda, je očarala vsakogar. Rad je gledal sin v izrazito lice, rad je gladil goste pepelnate lase. Včeraj je pomladilo pač veselje nad sinovim prihodom materin obraz — ali pa se mu je to le zdelo in je njega oslepila Martinina podoba!... Včeraj ni videl upognjenih ram, sivih pramen, ki prepletajo tako gosto materine lase, ni videl gub, ne znakov globokih skrbi, prečutih noči...

Vroče postaja v Angelikovi duši, na njegovem licu. Kdo je kriv materinega gorja? Sallejev nizki glas predrami Angelika. Salle govori Roziki:

„Ste-li že videli kdaj, gospica, tako podobnost med materjo in sinom?“

Rozika objame mater in brata z ljubečim pogledom. Da, podobna sta si. Pri obeh iste črte podolgastega lica, živo modro oko, visoko, široko čelo, zavite, goste obrvi, raven, širok nos, tenke ustnice, močno, zdravo zobovje, krepka brada. Oba imata isto barvo las, nežno polt z rožnatim inkarnatom, podobna sta si v hoji in kretanju.

Podobna, da — toda materin obraz izraža samo blagost, dobroto, v bratov pa je zapisal dušni nemir svojo sled. Zarisal je dve globoki gubi na mlado čelo, večno oporekanje je naselilo sarkastičen usmev okoli ust, nervozno drgetanje mišic po obrazu govori o nestalnem dušnem razpoloženju, o strasti, ki vzkipi o prvem protirečju. Razmršeni lasje, gosti zalisci in brke, obrunek ščipalnika na nosu — kažejo Angelika starejšega, nego je.

Rozika je gledala brata in ni odgovorila gostu. Čutila je v duhu še enkrat vse svoje in materine skrbi od tedaj, ko sta čakali in čakali... Ko sta se tresli, da prinese brzojav ali novine vest, da si je končal Angelik življenje, zanj tako brezpomembno... A zdaj je tukaj... Sedi med njima, kakor da ni bil šel nikoli od njiju. Rozika bi se veselila, da je minilo materino trpljenje, pa ne ve še, kaj sklene Angelik, ko mu pove mati vse. Morda se razjezi in zopet odide — kajti težko je žrtvovati svojo prostost...

„Pri nas je vse idilično, za dvesto let nazaj — kaj ne, gospod Salle?“ je nagovoril Angelik Francoza, ki je čakal zaman odgovora od zamišljene Rozike.

„Pri vas je krasno!“ se je navdušil blede, okoli trideset let stari pisatelj in pogledal zopet Roziko. „Mislim, da živim v času trubadurjev in častim neusmiljeno, ponosno devo. Ta grad in njegovi prebivalci mi ne izginejo nikdar iz spomina.“

„Vse se pozabi — vse izgine,“ je odgovoril hladno Angelik. Sallejevi pogledi na Roziko mu niso bili prijetni. Pisatelj je zaljubljen vsakih osem dni drugje, dočim je ženska ljubezen trajnejša. Naj se zaljubi Rozika, to tako čisto, strogo dekle, v tujca, ki ima kot moderen človek moderne, temu nazadnjaškemu svetu tuje nazore... Saj ni lep ta Salle. Postave je šibke, srednje, ozkega obraza z velikim nosom, nezdrave barve. Lepo je na njem le veliko, umno oko. To črno oko, črne brke in lasje, ki so na Sallejevo žalost že zelo redki, blede barva, ga delajo nemara zanimivega dekliškim očem. Obleka, ki je kakor zrastle na njem, kretanje Parižana, gladka govorica, dopadejo morda neizkušeni sestri. Pa ne — Rozika gleda zamišljeno v brata, v njenem obnašanju do Salleja ni sledu o Angeliku tako zoprnem

koketovanju. — Pomirjen je vprašal Angelik prijatelja, če se je že navdušil za povest, katero je hotel pisati, o bivanju grofa Chamborda v Gorici, radi katere je prišel, da nabira podatkov... Živahno je razkladal Salle svoj načrt. Govorili so mešanico francoščine in italijanščine. Slovenskega seveda ni znal Francoz, nemščine ni ljubil. Rozika pa je govorila dobro francosko, gospa Kamenska za silo. Salle je videl, da ne sledi razmišljena rodbina kamenska njegovim izvajanjem, čutil se je odveč in se poslovil, — dokler bi ga pozvali na pot na Sv. goro.

Peris je izginil na gospejin mig s posodo, Rozika je objela brata, mu zašepetala: „Bodi priden Angelik“ in odhitela na levo. Mati in sin sta si sedela sama nasproti. Molčala sta — beseda ni hotela iz prepolne duše, pa kazalo stare ure v visokem stojalu se je pomikalo trdovratno naprej — in gospa Kamenska je hotela na Sv. goro.

„Moj sin, moj Angelik!“ je rekla mehko in stiskala sinovo roko, „resne, težke stvari morava govoriti... Predvsem pa povej svoji materi odkrito: Ali si našel v svetni modrosti, v vedi, resnice in miru? Ali ti je še žal po pravlji, s katero je zazibala, kakor si pisal, mati tvojo dušo?“

Angelik si je segel z roko v lase in pogledal žalostno mater. „O mama!“ je vzdihnil, „mama! Kakor vitez, o kateremu si mi pravila, da je šel, da ubije hudega zmaja, sem šel tudi jaz. Ubil je vitez zmaja — rešil zlatolaso devico. Pa to je bilo takrat, v tistih bajnih časih. Danes živi zmaj neresnice, zlatolasa devica se zvija v verigah, slepi na očeh in umu, in vitezi ne najdejo poti do nje. Iskal sem — našel je nisem. Kje — kakšna je? Nihče je ne pozna, po svetu gre le bajno sporočilo o prekrasni... Iz brezuspešnih bojov, blodnih potov, nejasnih stremljenj, sem se vrnil na tvoj klic, mati... Ti edina, zvesta... Morda mi zaziblješ zopet dušo s pravljico, da ne bo želela v meglene dalje, ne snovala praznih načrtov... O, da bi slonel še otrok ob tvojem kolenu, poslušal vesti o zlatolasi vili, močnem hlapcu, o škratih in povodnih deklicah! Kaj ne, mati, da mi jih poveš še enkrat? Vse mi povej, tiste čarovite ure mi prikljči v spomin, vse mi ponovi, samo o vitezu mi ne pravi več, mati...“

Angelik je naslonil vroče čelo na materino roko; mati je čutila burno utripanje žil na sencih, pogledala je na križ in vzdihnila:

„Moj Angelik, nobena pravljica ti ne utolaži več srca. Pomiriti te more samo sladka, tolažbe polna vest, da je ljubil Bog svet tako, da je poslal svojega edinega Sina v mučno smrt...“

Angelik je vstal naglo, pogledal z usmiljenjem mater in rekel otožno:

„Mati, to je pravljica vseh pravljič . . . Neizobraženi človek je stal pred sovražnimi silami narave; ker jih ni poznal, se je tresel pred tajno močjo . . . Ustvaril si je boga . . . vsak narod po svojem umevanju, in še sedaj je tako . . . Ti si ga predstavljaš po svojem razumu, drugi po svojem — vtem ko ga sploh ni . . .“

„Ne kolni, Angelik . . . Dušo ti je vdahnil, resnice željno, po Sebi te je vpodobil — zato bo tvoje srce nemirno, dokler ne počiješ v Njem . . .“

Angelik je naježil obrvi, oko mu je begalo nemirno. Vidno je bilo, da kroti le težko razpaljeno strast. Pa materin mirni glas je miril razburjene valove; ko je naredil nekaj korakov po salotu, se je vrnil na svoj sedež in prosil nervozno:

„Pustiva to, mama . . . Čas je drag tistemu, ki ima delo, smoter. O vi, ki verujete v posmrtno, večno življenje, kam se vam mudi? . . . Vi ne veste, kako mrzlično se tresemo za bežni hip mi, katerim ne daljša večnost kratkih ur! In ko vendar ne vemo prav, zakaj živimo . . . A jaz, jaz imam smoter: boj z močmi teme, z nevednostjo. Poslušaj, mati! — Ko sem spoznal, da ni nad nami ničesar, sem si hotel končati življenje v prvem obupu . . . V nepopisnih dušnih bolečinah sem se spomnil, da se godi, kakor meni, tisočerim mladeničem, ko pridejo polni otroške vere na visoke šole. Da jih niso poneumnili doma, ne bi postajali tukaj nesrečni. Otroke je treba vzgajati brez izmišljenih strahov. Človeka vzdigniti, da stoji sam! V dosego tega namena potrebujem denarja, za ta smoter želim poiskati stričev zaklad . . .“

Smrtno blede je dvignila mati obe roki: „Ti ne pojdeš, Angelik! Prazno in grešno je, kar te miče v daljavo. Tu te priklepa dolžnost do rodbine, do rodne zemlje . . . Da si zadolžen, to veš . . . Hotel si imeti denarja. Svarila sem te — toda gospodar si ti. Vendar ne smeš iti tako daleč v svoji nesrečni zaslepljenosti. Sveta je last, katero si prejel od očeta. Lakomen preži tujec na našo zemljo — ti pa, moj sin, hočeš izročiti svoj delež te zemlje za malo vsoto, po kateri gredo včasih zarubljena posestva . . . O, da moram doživeti to!“

Angelika je pretresel materin bolestni vzklik; naglo je vprašal: „Ali smo res že tako daleč, ni nobene pomoči?!“

Mati je prišla njegovi roki in prosila: „Poslušaj, Angelik. Tvoji dedje so hodili res radi v tuje kraje, pa svoje bogate izkušnje so obračali domu v prid. Tako je rastlo poslopje slave in bogastva pri Kamenskih. Tvoj stari stric je bil prisiljen iskati zavetja v tuji zemlji radi mladostne pregrehe; toda zaklad, katerega je dobil, je želel posvetiti rodnemu domu. Želja, da koristita hiši, je odvedla tvojega očeta in

strica na negotova pota . . . Prvi kamen se je odrušil od mnogoletne stavbe blagostanja Kamenskih — ti, moj sin, jo hočeš podreti do kraja. Jaz kot čuvarica doma ti moram braniti . . . kako naj stopim sicer pred večnega Sodnika, kako pred rajnega soproga?“

„Toda kje je odpomoč?“ je vprašal Angelik mrzlično; „če jo veš, povej hitro, ne muči sebe in mene.“

„Čakaj, Angelik. Poglej, kako sva se pregrešila nad Roziko. Zahteval si — dala ti je svojo doto. Jaz sem menila takrat: saj pojde dekle tako v samostan . . . Pa Rozika se je zaljubila . . . In mož, katerega je ljubilo moje ubogo dete, je prišel, snubil. Pričakoval je velike dote — ko sem mu pojasnila . . . oh, te sramote in žalosti, Angelik . . .“

Gospa Kamenska si je zakrila obraz, Angelik je strmel predse. Zato tedaj taka izprememba pri Roziki! „Oh, mati!“ je vzkliknil, „povej, kako pomagati!“

„Glede Rozike je prekasno. Njen ljubimec se je že oženil bogato; saj ženska danes ne vpraša po moškem značaju — da ga le dobi . . .“

„Vem, oprosti, da se izražam tako, da je padlo žensko blago v ceni. Preveč ponudeb. In ti, mati, imaš gotovo tudi ženitev v mislih — to moderno sredstvo za dvignjenje propalih rodbin. Nemara tisto blede Vidonijevo Elviro?“

Gospa Kamenska je lahko zardela in odgovorila živo:

„Elvira je biser deklet, četudi ni biser lepote. Srečno bi se štela, če se vzameta, čeprav bi bile naše razmere drugačne. Toda zdaj, čakaj da ti povem. Preden si odšel na Dunaj, si kazal da boš dober gospodar, soliden mož. Bogata gospa Vidonijeva želi, da izroči svoje premoženje zanesljivim rokam. Umna ženska je to . . . Seznanila se je z menoj, sprijateljili sta se najini hčeri, in jaz sem se je privadila. Ona ni skrivala svojih namenov — jaz pa ljubim Elviro . . .“

„Moja zlata mati!“ . . .

„Poslušaj: ko si porabil svojo in sestrino gotovino in zahteval nove vsote, nisem hotela iskati denarja. Prosila me je Rozika — pa mene je bilo sram . . . Vidoni je videla, da me teži nekaj . . . Čudila se je sicer, da je zašel v zapravljanje solidni fant, vendar je rekla, da ni to nič, mladost da naj se le iznori. In — denar — saj ga je dosti, hvala Bogu. Mal predujem na Elvirino doto . . .“

Pa mali predujem je narastel v velik dolg — meni in tebi v sramoto. Izravnati, popraviti vse to more le tvoja poroka z Elviro . . .“

Angelik je prekrižal roki in se nasmehnil sarkastično: „Torej vendar . . . Pričakoval sem takega konca.“

„Ti se smehljaš —“ je rekla trpko mati, „pa stvar je zelo resna. Gospa Vidoni je dober trgovec. Ko je videla, da narašča dolg, da se ti ne zmešiš za dom, in da ona naposled ne ve, če vzameš Elviro ali ne — je združila vse, kar mi je dala v obrokih v eno vsoto in naredila dolžno pismo. Ravno takrat si mi brzojavil po denar. Jaz sem se bala tvoje razdražljive naravi — šla sem in se ponižala vnovič pred oholo meščanko . . . Rekla mi je zelo prijazno, da mi posodi le pod pogojem, da podpišem menjico — in ne s svojim, ampak s tvojim imenom . . .“

Angelik je planil bled pokoncu: „Ti si podpisala? In ta menjica —“

S slabim glasom je končala mati:

„— ki bo uničena ob dnevu tvoje poroke z Elviro, je v rokah židovskega advokata . . .“

Prepadel je gledal Angelik mater. Vzroji bi, pa nima moči. Nenadna novica mu zveni tako grozno . . . Očitajoče gleda križ raz steno nanj, skozi odprto okno prihaja šum Soče: šest izgubljenih let dviga pošastno glavo. Sledovi prečutih noči na licu ljubljene matere, ki je snovala, iskala samo njegove sreče, ga bolijo v srce. Pogled s katerim prosi mati, je neznosen. Kaj dvomi? Angelik pogleda žalostno mater, očitaje, obup zvenita iz njegovega glasu, ko vzdikne:

„Kaj si storila, mati! Prikleniti me hočeš na kos grude, privezati na žensko. Premlad sem še, da se zavežem, redim ob strani dolgočasne ženske, brez misli, brez vzorov. Dolžnosti, praviš, pravice . . . Ničesar nisem podpisal — nikomur nisem odgovoren!“

Na te besede se je vzdignila mati in rekla mirno:

„Prav praviš. Ti si prost. Nihče ti ni dajal, nikomur nisi dolžan. Svobodna je tvoja pot, moj sin — le toliko počakaj, da potrdiš pred sodniki, da je jemala tvoja mati brez tvoje vednosti denar na tvoje ime, da je ponaredila tvoj podpis . . .“

Vroče spreleti Angelika pri takih besedah. Strmi v mater, ki stoji polna dostojanstva pred njim. Sinu se zdi, da je zasijal na bledem čelu venec, spleten iz najdražjih biserov, iz grenkih materinih solza. To je edino zvesta, vedna ljubezen. To je biser žena, mati. Ponižala se je na skrivnem pred ošabno, naduto bogatico, ponižala bi se javno, nosila sramoto radi sinu . . . Kateri sin bi ostal trd pri takih materinih ljubeznih . . . In Angelik ni trdega srca, le preveč fantastičnega mišljenja . . . Premagan sklone koleno pred materjo, ji poljubi roko in s srčnim kesanjem prosi:

„Odpusti, mati! Dovolj mi samo malo premisleka, odpočitka!“

IV.

Stara kočija se je spustila v drevored. Iz okna nad glavnim vhodom sta gospodo še enkrat pozdravili kuharica in hišna, pod vhodom se je klanjal Nino, sta zijala hlapec in dekla.

Gospa in gospica Kamenska sta raztreseno pokimali poslom, tuji gost, ki se je peljal z gospodo na Sv. goro, je dvignil klobuk. Kočija je izginila. Kuharica je zavpila oblastno nad hlapcem in dekle in se zgubila v kuhinjo. Nino je odžvižgal v Solkan, hišna je hitela v sobe. Tiho je postalo v gradu. Le zdajpazdaj zarezgeče konj v hlevu, prihaja iz kuhinje glas pobožne pesmi, ženska roka strese iz sob na levo brisalko. V sobah na desno se odpirajo in zapirajo naglo vrata, žvenkečejo okna, čujejo se koraki razburjenega človeka.

Razmršenih las, nemirnega pogleda, hiti Angelik skozi prostrane, molčeče prostore očetovega gradu. Po dolgem hodniku, iz tihih kotov odmeva votlo stopinja. Angelik se ustavlja pri oknih, govori sam s seboj, hiti naprej . . . Mirno je zunaj, jokavi, mračni dan se ne gane — v mladeniču pa šumi vihar. Iz skalnatega osrčja ponosnih gor prihaja Soča, hiti v daljne kraje, za svojim ciljem. Pod gradom prevaža stari brodnik Valentin ljudi čez Sočo. Gube se po ozki stezi med skalami — hite za ciljem. Gibljejo se vozovi po solkanski cesti, gibljejo se črne pike po Skalnici — vse se giblje, hoče, hrepeni nekam, vse teži za ciljem. Drevje ob Soči brsti, tajno prede življenje svoje niti med skalovjem ob bregu. Ptice letajo, ribice plavajo v neko smer. V vsaki stvarci je hrepenenje po smotru, vsaka stvarca se hoče iznebiti nekega teženja. Burno šumi življenje in njegove želje po Angeliku. Smoter si je postavil, si začrtal poti do njega. Sam je hotel stati visok, neomajan in pomagati drugim na trdno skalo. V bajni krasoti, v pravljicnem vencu ga mami tujina. Skromna, a vendar tako mogočna stoji biser-žena nesebičnosti, stoji najboljša mati na potu pred njo. „Ti ne pojdeš, Angelik,“ je rekla, in on, klaverni junak opusti svoje nakane, stoji osramočen pred svojimi svobodomiselnimi sodrugji.

Ali je to, kar ga ustavlja — mati? Ne — ni mati, druga tajna moč mu pravi: „Črv, drugim črvom enak! Ti snuješ — jaz obračam . . . Ti misliš — jaz sklepam . . . Človek si — in dokler si človek, si dolžan pokoriti se . . . Zvijaj se brez moči v svojih verigah — živi, trpi in spoznavaj!“

Zaman dviguje Angelik uporno glavo, moč dejstev je prevelika. Tu ne more biti pomisleka. On se odreče, vsaj začasno, svojim daljnim željam, zasnubi Elviro, ostane doma. Bleda, krotka, globokega pogleda, stoji Elvira pred njim. Gladko počesano gla-

vico polno visokih, njeni materi nejasnih teženj, srce polno sanjave ljubezni do bližnjega. Vedno tiha, skromna, se razžari, kadar jo razžali kdo v njenem prepričanju. Da ne stojita na popolnoma nasprotnem stališču — kako bi delala vzajemno!

Težko bo vsiliti Elviri drugo prepričanje. Toda kadar jo omaja, se razgori njena blaga duša, in on bo imel sotrudnico, svobodna misel vneto razširjevalko. In če ne . . . Grad je prostoren, svet velik. Moderni zakon ni več nekdanji jarem, pod katerim so hodile brumne duše z vdanim srcem. Res da bodo čuvala matere nad starimi tradicijami. Pa Angelik se bo znal otresti tistega neznosnega skupnega življenja, ki zamori možki ponos in žensko samostojnost.

V takih mislih hodi Angelik po sobah, se ustavlja pri vratih velike dvorane, se vrača in stopi zopet vanjo. Resni, mrki zro širokonosi predniki nanj. Vsi so divjega pogleda, a vsi imajo nekaj mehkega okrog ust, česar ne zakrijejo velike brke, ne preraste gosta brada. Saj so bili vsi vroče, nemirne krvi, hrepeneli so v tujino . . . Trudni so se vračali pod krilo Svete gore, se ženili, pestovali vnuke in razburjali otrokom kri s povestmi o romantičnih doživljajih v čudežnih deželah. Dva sta bila s križarji v sveti deželi, drugi so hodili po vojskah in turnirjih — umirali so vsi radi doma, vsi so se uživali radi v nove misli, prerokovali vnukom o boljših časih. Praded je prisegel še na svojo plemiško besedo, bil tlačanom dober, a strog gospodar, ded je raztrgal plemsko listino, kot nekaj, kar ni več v duhu časa, in nastopil za svobodo tlačana.

Od slike do slike hodi Angelik in se ustavi pri zadnji. Zal, dolgolas mladenič v surki gleda proseče vanj. To je slika očetovega strica, nemirnega duha, ki je odšel — in se ni vrnil. Tožno modro oko je potegnilo dva nečaka za seboj — tožno modro oko kliče tudi Angelika. O stric, ki si poletel kakor mlad sokol v svet, se boril, trpel za svobodo misli — rad, o rad bi šel za teboj. Morda me pričakuješ, slabotni starček — zaklad resnice in zaklad zlata mi hočeš izročiti . . . A mene so uklenile verige . . .

Stoji Angelik zajetih rok in sanja. Pred njim vstajajo čarovite slike tropičnih pokrajin, čudovita mesta, svete reke. Neizmerno bogastvo se steka v njegove roke, on pa rešuje človeštvo suženskih spon . . . Tožno gleda stričeva slika na mladeniča, ki mu je tako podoben po licu in srcu . . .

Rahlo se odpro vrata. Angelik ne sliši šuma materine obleke, čuti pa topli pogled, se obrne, hiti k materi, jo vede k stolu. Pot na Sveto goro je osvežila materino lice, up in blagost ji sijeta iz pogleda. Angelik ji stiska roko in popraša, kako da

je bilo na Gori, ali je molila mama dosti zanj, ali se je dopadlo Salletu. Mati odgovarja — ali njene in sinove misli so drugod, njeno in njegovo oko se ustavlja na sliki zalega mladeniča, njega in njo muči ista misel — Polagoma jo izgovori sin:

„Mati . . . Povej mi, ali se ne more urediti ta kočljiva zadeva tako, da se jaz obvežem, če na še tako visoke obresti, in podaljšam menjico. Potem grem za stricem, po zaklad. Zakaj ne, mati?“

Gospa Kamenska strese odločno glavo, tem odločneje, ker moti tudi njo ista misel.

„Moder človek ne lovi ptica na strehi — in gospa Vidoni je modra žena. Ona ne potrebuje tvojih obresti, pač pa ženina za svojo hčer. Ker se po naša že par let s teboj, se je že tako osmešila pred javnostjo s čakanjem — a če te pusti sedaj, se osmeši popolnoma. Tebi pa ni treba hoditi za negotovim bogastvom, ko te čaka doma, ni ti treba iskati biserov v tujini, predrag biser, čisto dekliško srce, bije tu za tebe.“

„Prav lepo, mama!“ je vzdihnil Angelik, „povej mi samo še eno: Ali ve ta dragi biser, ta tvoja Elvira, ali ve za to nelepo špekulacijo — ki je sicer moderna — vendar . . .“

„Ne, tega ne ve. Blaga duša ne sme slutiti tako nizkih stvari. Ona je pač pripravljena, da jo snubiš.“

„In je zadovoljna?“

„Elvira je pravzaprav nepreračunljiva. Zdaj mehka kot vosek v materinih rokah, postane trda kot železo, če se gre za njeno prepričanje. Ne odreče ti svoje roke, toda ko bi vedela — se zruši vse.“

Angelik je stopil po dvorani, pogledal po steni, se zahotel.

„Ko bi vedeli ti častitljivi predniki, kako se ženi njihov neslavni potomec . . . Mati! Toliko sem slišal in čital o ljubezni. Mislim sem, da vzamem žensko, do katere me bo vleklo srce. Mati, povej — kakšen je zakon brez ljubezni?“

Gospa Kamenska je sklonila glavo in se nasmešnila kot v sanjah.

„Prazno je tisto, kar se opeva v pesmih, opisuje v povestih. Po pameti so se ženili tvoji dedi in bili so srečni. Kakor tebi, je izbrala mati tvojemu očetu nevesto — kakor on, boš ti srečen z njo. Ljubezen že pride.“

„To se pravi — vsi ste trpeli, ker je bila — božja volja. Mi moderni ljudje pa ne priznavamo teh zakonov, mi si ustvarjamo srečo sami. Jutri tedaj, mati, pohitim v naročje ljubeče tašče; sedaj pa pojdiva k sestrici in gostu.“

Drugi dan je drdrala kočija skozi drevored proti Gorici. Vlažen pogled matere in sestre je spremljal mladega snubca, ki je sedel v kočiji bled in resen, kot da se pelje k pogrebu. Angelik ne vidi

pozdravov srečujočih, ne vile Martine, ne lepe deklice, ki stopa ravno v samodrž in se ozira za njim. Svečano se držita kočijaž in Nino. Posli vedo, vedo že davno, da pride bleda, ljuba gospica iz Gorice za gospodinjo v soški grad, posli vedo, da je danes snubitev, se veselé zaroke, daril — pa se bojé tudi, da pride z nevesto ostrogleda gospa Vidoni, da se izpremeni življenje v gradu.

Kočija se ustavi pred palačo Vidonijevo. Par namokanih dam, elegantnih gospodov, se ustavi, poslanjači pred kavarno si popravljajo steklena očesa — po glavnem trgu zašumi novica . . .

Po pogrnjenih stopnicah, mimo cvetnih rastlin, belih kipov, stopa Angelik. Debela hišna s kvišku štrlečim, drznim nosom ga vodi v salon. Svilen obleka zašuši. Zlato veržico okrog vratu, postavna, mogočna, stoji posestnica četrto hiš, lastnica nesrečne menjice, pred bledim snubcem. Veselje, ki ji žari raz lica, jo je pomladilo za dvajset let. Toplo stiska roki željno pričakovanemu. Tople besede ogrejejo tudi Angelika. Lahko mu postane, kar se mu je zdelo tako težko.

Radostna se smehlja mati:

„Vse v redu, vse v redu, gospod Kamenski. . . Zanašala sem se na vas. Mladostne burje se poležejo, vi postanete dober gospodar in srečen mož. Od srca rada vam dam svojo hčer — le to vas prosim, ne črhnite ji nikoli o teh gmotnih stvareh . . . Elvira je nerazsoden otrok.“

Angelik je obljubil, da bo molčal in vprašal, če sme govoriti tudi z gospico, ker se ne može v sedajnem času deklice brez svoje volje.

„O,“ se je nasmehnila srečna mati, „Elvira je dober otrok, sprejela vas bo z največjim veseljem.“

Zvonec je zapel, drzni hišnin nos se pokazal — izginil — se vrnil. Hišna je naznanila z zvinitim nasmehom, da prosi gospica . . . Angelik je stopil nekoliko radoveden v Elvirine prostore. Bil je uverjen, da se konča cela komedija zelo lepo, da ga sprejme tudi hči z razprostrtimi rokami. Pa zastal je pri vratih . . .

Hladna, ponosna, stoji Elvira sredi sobe, niti kaplje krvi ni v njenem licu. Sredi rdečih tapet je še bolj bleda, v bogatem okviru njenega pohištva je še bolj čudna njena gladka, kakor redovniška obleka.

„Vi želite, gospod Kamenski?“ nagovori dekle z mrzlim, ošabnozvenečim glasom zastalega snubca in pokaže z roko na stol.

Angelik ne sede. Mraz gre od Elvire in ga prošinja. Tako sprejme ona tistega, ki se je tako težko odločil, da jo zasnuje . . . Hotel bi ji povedati, da ne mara zanjo, da ga silijo edino razmere. Toda dal je besedo. Zato se ohrabri in odgovori mrzlo:

„Vzrok mojemu pohodu vam bo pač znan, gospica. Imel sem čast govoriti z gospo Vidonijevo — sedaj mi je naloga, da vprašam tudi gospico Vidoni, če jo je volja postati moja soproga.“

Nobena mišica se ne gane v Elvirinem bledem licu, ki je v tem hipu vse prej nego lepo. Veliko rjavo oko pogleda presunljivo snubca.

„Dovolite, gospod Kamenski — ali snubite iz proste volje?“

„Iz proste volje?“ se je nasmehnili snubec pikro, „kdaj pa je naša volja prosta, gospica? Kot pokoren sin“ . . .

„Razumem,“ je rekla Elvira in sklonila za hip glavo; „moja mati je sprejela — to se pravi — vi ste sprejeli ponudbo moje matere . . . Lepo pa je, če so otroci ubogljivi, kaj ne, gospod Kamenski? Saj veste morda še, da zida materin blagoslov otrokom hiše . . .“

Tenak usmev, ki je krožil pri teh besedah Elviri na ustnih, je bil Angeliku silno zoprni. Deklica, ki mu jo usiljujejo vsled razmer — mu je postala v tem hipu skrajno antipatična. Toda ona je nadaljevala z istim usmevom:

„Skušala bodem, gospod Kamenski, da vam postanem dobra soproga. Vem, da ne boste zahtevali prevelikih žrtev od mene. S poroko se ne mudi — in če . . . gospod Kamenski — vsak čas vam vrnem rada vašo besedo.“

Lahek poklon je odslovil poparjenega snubca.

Zunaj ga je sprejela ljubeča tašča, ga spremila v salon, in mu čitala z zvinitim pogledom v licu . . . Oh, Elvira! Slišala boš . . .

Najboljšega vina in prigrizek je pripravila gospa Vidoni. Menila je, da pripelje ženina žareča nevesta, da trčijo enkrat na zdravje in srečo. Oh, ti-le mladi, gosposki ljudje . . .

„Kam se vam mudi vendar, gospod Kamenski? Pustite no, da vam povem le še to, preden delamo pismo. Kar sem dala — to je Elvirina dota. Imam res še nekaj — a to vam izročim s časom, človek ne ve, kaj ga še čaka . . .“

„Hodi k vragu!“ si je mislil Angelik ko se je iztrgal iz rok svoje prihodnje tašče. Še to! Za sužnja bom tej ženski! Grozno razdražen je sedel v kočijo. Kako ponižanje je ta snubitev zanj! Oh, ta materin biser, to mrzlo, ošabno dekle . . . Ob njeni strani zmrzne. Nikdar ne bo ljubezni med njima — nikdar ne bo okusil, kaj se pravi biti ljubljen, imeti dušo, ki bi res živela zanj . . . In Angelika prime vroče hrepenenje po taki duši, ki bi živela, čutila ž njim, ko ne bo več edine, zveste, njegove matere — ko bo stal sam na veliki cesti življenja . . .

Počasi vozi kočijaž. Po glavnem trgu, po promenadi se zbira cvet deklet v pisanih toaletah. Vse

se ozira z zanimanjem na mladega moža in tudi Angelik ni gledal še nikdar tako radovedno na ženski svet. Dvoje žarnih oči išče, ljubkega obraza, polnega, ognjevitnega čuvstva . . .

Skozi njemu tako znane, tako dolgočasne ulice gre kočija. Martine ni . . . Pa ko se bliža voz njeni vili, se zasveti na zidu rdeči trak, pisana obleka. Angelik zastrne v Martino. Zdi se mu, da veje toplota iz njenih žarnih lic, da mu seva vsa sreča iz njenega nasmeha, pogleda. Da bi snubil Martino . . . Oklenila bi se ga vroče, ga ne razžalila z mrzlo besedo, z zaničevalnim posmehom.

Voz je bil pod zidom. Martina se je nagnila in vzkliknila s prijetnim glasom: „Pridite vendar kaj k nam, gospod Kamenski!“

„Pridem!“ je obljubil radostno, kot da se mu odpro rajska vrata. Kočija je drdrala . . . Za Angelikom je hitela Martinina pesem. Pela je znane besede: „Pazi, svetničica — suženj jaz nisem . . .“

Suženj! . . . Beseda pade težko v Angelikovo uho. Kaj ni on suženj — suženj razmer, ohole ženske?

Marčev dan je pust, jokav. Oblaki zakrivajo Sv. goro, se gostijo nad Sv. Valentinom. Droben dež prši. Kapljice se izgubljajo brez sledu v cestnem prahu, v valovih Soče. Brez sledu — kakor človeški načrti in nakane.

Pusto kakor še nikoli postane Angeliku okrog srca.

(Dalje.)

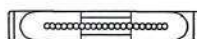
Ekstaza.

Zložil Tonej Jelenič.

Zapoj, forminga, v Edenu visokem
nocoj, ko spè ljubezen skozi mrak,
ko k nebu lilija popenja kelih,
skesani cvet poveša v rázor mak —
zapoj, zapoj!

Pod mrkim nebom v solzah skrušen molim,
in ves je rajski moj večer nocoj!
Svetniki sveti svatbo lilij belih
pirujejo visoko nad meno —
forminga, poj!

In On je blizu — Bog, kako je blizu!
kako ljubezen k srcu govori!
Forminga, poj! Nocoj v ljubezni vriskaj,
da zemlja in nebo od solz vzdrti . . .
forminga — poj!

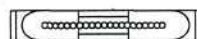
Naš beli car.

Zložil Tonej Jelenič.

Kdor nam ôrje črno rušo,
ta je naš vladar,
kdor pšenico v prst nam seje,
ta naš beli car! . . .

Z voli vitorogi ôrje
v mladem letu kmet,
zlato zrnje seje, hodi
v vročem letu žet.

Kmet je car! In njemu dajmo
težko žezlo v dlan!
Pa če treba, pa če treba —
ajdmo v vojsko zanj!

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

V.

V kuhinji prvega nadstropja Vidonijeve palače vzdihujeta kuharica in hišna: „Uboga gospodična!“ Nervozno briše hišna z mehko cunjco srebrne žlice, nervozno ogleduje kuharica svetlo posodo. Gorje, če najde gospejino bistro oko sled praška ali madeža! Posebno še zdaj, ko samo išče, kako bi stresala sitnost! Že nekaj dni sem hodi gospa kakor poosebljena nevihta po hiši. Nobena stvar ni dovolj čista, nobena reč ji ni na pravem mestu, nihče ji ne ustreže. Strankam v drugem nastropju naroča, naj denejo noge na rame, onim v pritličju je odpovedala, ker so se ji baje posmehovali radi ženitbe . . . Vse, kar pride v bližino hudournice ženske, trpi, največ pa uboga, dobra Elvira. In vsega je kriva tista sitnica, tista namokana, nabarvana, grbasta stara gospodična Zdražba. Zdaj je ta živi, neutrudni nabiralnik pošt zopet pri gospé. Nanesse ji čenč od vseh strani: kaj delajo stranke v Vidonijevih hišah, kdo je pustil, da je tekla voda po hodniku, kdo ne zapira ponoči vrat, kdaj prihajajo stranke domov, kako opravljajo hišno gospodinjstvo . . . Če je jezdil Kamenski graščak zopet k Colettijevi Martini — kaj pravijo Goričani, kako privoščijo bogati gospe blamažo — in tako naprej . . . O, to bo zopet burja nad posli in hčerko!

Zato pa pije gospica Zdražba sladki pikolit, s piškoti se krepča, da reže z ostrim jezikom lažje na vse strani . . . Hudobnica je vesela, če prinese neugodno pošto, bolj kakor vsaka odkritosrčna prijateljica, privošči ona gospe Vidonijevi blamažo.

„Pst — zdaj gre!“ Urno brišeta hišna in kuharica. Gospa v temnordeči halji, belo pentljo za vratom, spremlja obiskovalko skozi vežo, stiska ji suhe roke in jo vabi:

„Pridite, gospodična, kakor hitro kaj izveste. Saj ne bo zastoj — poznate me. Pridite, da vem kaj pravijo te goriške babnice! Pa naj pravijo, kar hočejo, jaz imam denar in denar je vse. Kamenski hodi, to povejte, samo za kratek čas k tisti . . . Denarja pa se ne bo branil, saj veste . . . Ljubic dosti, žena ena. Pri nas, ne pri teh italijanskih beračih, je denar, pri nas bo ženin, kadar hočem. Kadar hočem, tako povejte . . . Kaj pa so vsi ti ljudje, gospodična? Beračija! V mojih smeteh je več kakor v njihovi blagajni.“

„Beračija, beračija!“ kima živa pošta in potegne črno mrežo čez špičasti nos. Malo moke pade raz nos na ovratnik; ona ne vidi tega, njen gubasti, rmeni obraz, njeno rjavo oko, žarita od hudobije, ko pravi:

„Kaj vam hočejo, gospa. Z vašim bogastvom lahko kupite Elviri ženina. Manjka se jih takemu dekletu! Le vas se boji vsakdo, veste . . . No pa Elvira, golobica, pojde tako v samostan, saj je tudi nji hudo, če ji prevzame Martina, lepa Martina, ženina graščaka.“

V silni togoti potisne gospa Vidonijeva obisk skozi vrata, zapre in pogleda srepo v kuhinjo. Ti posli! Gotovo sta zopet poslušali, in jutri izve celi trg, o čem sta se menili, kaj sta snovali z Zdražbo.

„Kaj se obračata po kuhinji kakor samotor,“ zavpije jezna gospa. „Liza, naroči mi izvožčka, Jera, glej, da bo večerja v redu, bomo imeli gosta.“

Hišna odhiti po veži, dekla se obrne v stran, da ne vidi gospa smeha, ki ji igra po obrazu. Gosta! Vsak opoldan, vsak večer pričakujejo tega gosta, on pa sedi v — vili Martini . . .

Morda je ugenila gospa kuharičine misli; jezno zaloputne vrata, hiti k hčerki. V sobi, kjer smo videli prvič Elviro, sedi deklica zopet v isti gladki obleki pri mizici, dela, hiti, kot da ji gre za vsakdanji kruh. Veže dolge rese tenke tkanine v umetne vozle. Sredi gosto izvezene tkanine je videti kelih, ovit s trtino mladiko. Na materin burni vstop se Elvira ne zgane, le prezirno stisne ustnici. Mati se upre v boke in se vstopi pred hčer.

„Le vezi, vezi, nuna, oltarni prt. Tačas ti pa jemlje druga ženina. Saj ni čuda, če beži Angelik pred tako nevesto. Se ne obleče, se ne počese, se ne potruji, da bi dopadla. Sama si kriva, da se nam smejo ljudje. Ni čuda pravim, če je šel Angelik k Martini. Kako si ga pa poparila . . . Moškega oviješ lahko okoli prsta s prijazno besedo, ali pa ga odbiješ z mrzlim pogledom. Dandanes so ženske že tako vsiljive, če je moškega le za eno četrt, jih dobi po devet na vsak prst.“

Elvira veze mirno dalje, mati se vrže v stol in vzdihne:

„Ubogi otrok! Kaj bo s teboj, če umrjem danes ali jutri. Da bi imela vsaj sina! Za koga sem delala, če ti ne dobim pri vsi naši bogatiji moža? Če dam tebi kaj v roko, vem, da razmečeš prve dni.“

„Nisem odvisna od tvojega bogastva,“ se oglasi Elvira ponosno, „daj, komur hočeš, jaz si služim lahko sama kruha.“

„Kirie elajson! S čim pa vendar? Ali bodeš poučevala na klavir ali na violino? Ti si boš služila kruha, ti; še obleči se ne znaš.“

„Imam maturo, kot učiteljica si služim lahko kruha. Čutim tudi poklic.“

„Kriste elajson! Poklic! . . . Ti boš hodila po blatnih kolovozih, stanovala v vlažni vaški šoli, gledala nesnago neumitih otrok in pobirala postane jedi po gostilnah! Ne spravljal me v grob, Elvira.“

„Pojdem pač v samostan. Delati moram, mama. Porabiti moram božje darove Njemu v čast. V sa-

Kamenskimi in teboj. Angelika mi pusti v miru, nočem po sili ženina.“

„Pusti Angelika, ti neumnica ti! Da se nam posmehuje vsa Gorica? — O ne! Rajši naj gredo vsi beračiti — v moji roki je to.“

„V tvoji roki? Povej mi vendar vse, mati. Saj ravno ker vem, da me je snubil Angelik le prisiljen, ravno zato ga ne maram, in ljubše mi je, če vzame Martino!“

Gospa Vidonijeva pogleda pozorno hčer. Žalost in skrb prepodita jezo iz njenih oči. Saj je mati. Strastno, nespametno ljubi hčerko edinico. Strah, da postane mehka Elvira žrtev sebičneža, jo sili, da ji išče moške opore.

„Moja Elvira, Bog je ustvaril svet tako, da je ženska potrebna moške pomoči. Kaj praviš otrok, tale Francoz, Salleja mislim, mi zelo dopade. Resen mož, razumen gospodar. Kako me posluša, kadar mu govorim o svojih načrtih. Pisatelj je in si dela denar. Ni mu potreba, pa je marljiv. Vstaja zgodaj, seda k delu. Z Roziko in gospo se razgovarja le o svoji povesti. Ta povest bo, recimo, zelo lepa, Elvira. In bo privabila še več tujcev v našo lepo Gorico. Prišli bodo gledat, kje je živel zadnja leta njihov Chambord, kje umrl. Salleju pa bodo šli tisočaki v žep. O, to je praktičen in denaren človek. Pokazal mi je svoje papirje. —“

„Seveda, mama,“ se nasmehne tenko Elvira, „on te pozna, da veruješ le papirjem.“

„Molči. Bankirjev sin je in ima velike vsote v delnicah premogokopne družbe, druge zopet v zidar-skih podjetjih. Špekulacija ga veseli, kakor mene, in srečo ima tudi.“

Na Elvirinem obrazu se zrcali radovednost, kam hočejo te materine besede; mati ugame njene misli in reče važno:

„Vidiš, Elvira . . . Ko bi mi ne bili že tako zvezani z Kamenskimi, bi želela, da postane ta Francoz tvoj mož.“

Elvira spusti delo in se nasmeja glasno: „O mama, mama! Modra si, pa vendar slepa. Kaj ne vidiš, kako gleda Salle Roziko, kako rdi, oživi ona v njegovi bližini. Privoščim obema srečo, katere ne razumem — katera ni za mene,“ je dostavila udano in se lotila zopet dela.

„Kaj Rozika!“ je mahnila gospa Vidonijeva z roko, „ona nima nič, Salle pa je praktičen človek. Rozika, ona naj gre v samostan. Za dekleta brez dote ni moža!“

„Hahaha . . .“ se je smejala Elvira, „kako znaš vse urediti! Angelik pa naj vzame Martino.“

„Ne!“ je kriknila mati. „Predaleč smo . . . Tem priklatencem že povem. Nič nimajo, pa še to so dobili nepoštenim potom. Mislila sem le tako radi Salleja.

SIEROV
PORTRET SLIKARJEVEGA OČETA

mostanu delujem lahko kot učiteljica. Skrbela bom predvsem za to, da se ne vzgajajo deklice le za možiteve, le za čakanje gospoda ženina.“

„Ti boš skrbela! Povedala bi ti — pa kaj ti hočem, ko si neumen otrok. Poslušaj Elvira,“ je rekla mati mehkeje, „Zdražba mi je pravila, da je bil Angelik včeraj zopet pri Martini.“

„Grdo je to, da poslušáš pošte, mama. Pusti Angelika, naj hodi, koder hoče.“

„Pusti, da . . . Jaz že pokažem tej bandi! Nočem škandala, Martina mora pustiti Angelika — in kako rada ga bo pustila! Sem že naročila izvožčka.“

Živo odloži Elvira delo in se obrne v mater. „Povej mama, kaj misliš? Povej, kaka vez je med

Elvira, ko bi ti znala, bi lahko izbirala. Kaj bo Rozika! Saj je ni nikjer nič. Ne života, ne las, ne obraza, samo tista očka in nekaj jezika . . .“

„O, Rozika je fletkana in dobra, in če jo vzame Salle, bo srečen ž njo.“

„Kaj? Ti bi še pomagala? Bedak si bila vedno. V šoli si delala drugim naloge, svoj denar si razdajala revnim sošolkam. Kjer se kaj dela v dober namen, se mučiš, v cerkvi poješ, sodeluješ pri koncertih. Prav je vse to, pa človek ne sme pozabiti nase . . .“

„Izvožček čaka, milostljiva,“ se je oglasila hišna pri vratih.

„Križ božji! Kdo ga je pa naročil? Saj nisem še oblečena . . . Ali ne moreš malo misliti, avša! Poprej bi me napravila, potem bi šla po voz. Tako mi kradete denar iz žepa.“

Godrnjaje je odšla mati. Elvira spusti roki v naročje, se zamisli. Zunaj se sliši hrupni materin odhod. Ko zadrdra voz pred vratmi, vstane Elvira, gre odločnega koraka v materino spalnico, zaklene vrata. Seže pod materino blazino in najde zveženj ključev. Elvira stopi k železni shrambi, tiplje, obrača ključe. Posreči se ji, da odpre. Kup listin je pred njo. Počasi jih pregleduje. Tu so delnice, pobotnice, obligacije. Pa vse to ni tisto, kar išče — o čemer slutiti, da mora biti. A tu v skritem predalu leži v škatljici listina. Elvira jo razgane, strmi vanjo . . .

Dolžno pismo, podpisano od Angelika, dolžno pismo na visoko vsoto, na čudni pogoj! Da je moral podpisati Angelik kaj takega . . . Pa ne . . . Ponosni Angelik ni storil tega . . . Elvira pozna ravne, odločne črte njegove roke. Ta podpis je ponarejen, ponaredila ga je trepečoča roka njegove matere . . .

Elvira pade v kreslo pred pisalnikom. Brezдно se odpira pred njo. Zdaj ve vse . . . Sluti, kaj je moral storiti Angelik zaradi matere, sestre, zaradi časti svojega imena. In do te nelepe špekulacije je dovedla njeno mater le želja po hčerini sreči . . . Tako zoper lastno voljo naj bi se zvezala Angelik in Elvira, in to je sredstvo, katero prisili njega, pustiti Martino. Toda mati ni računala z Elviro. Ona prereže ta voz — ona dá Angeliku prostost . . . Potem šele jo bo cenil Angelik, in ko bo prišla v grad, se je ne bo ogibal. Skupaj bodo sedeli v prijaznem pomenku, med Roziko in Sallejem se bo predla tajna nit ljubezni, in ona, Elvira, jima bo pomagala do sreče. Čemu pa ima doto, če ne more osrečiti druge ž njo? Srečen bodi Angelik, črnooka, lepa Martina, bodi srečna tudi ti . . .

Nekaj neizmerno bridkega zalije Elvirino oko. Pa proč solze, ki so za mehkužne duše. Kdor hoče delati za druge, mora pozabiti nase.

Hišna potrka: „Obisk, gospodična.“

„Pridem,“ odgovori Elvira, spravi dolžno pismo v svoj žep, zapre shrambo, položi ključe na njihov prostor in odklene vrata. Hišna ji podaja na plošči dve posetnici.

Rozza Kamenska. — Emil Salle. —

„Gospôda je v salonu,“ opomni hišna, „ali se želi gospodična preobleči?“

„Ne, čemu?“ odgovori Elvira trudno in si pogladi z drhtečo roko lase in hiti v salon. Žareča kakor mlada roža jo objame Rozika, vneto jo pozdravi gospod Salle. Na obrazu obeh je odsvit sprehoda po krasni pomladni krajini, sled iskrenega pogovora. Vidi se, da veže srčno prijateljstvo deklico iz soškega gradu in tujca iz druge zemlje. O, lepo mora biti, imeti prijatelja, a Elvira ga ni, ga ne bo imela . . .

„V mojo svetlico prosim, pri meni je bolj domače,“ povabi Elvira in vede gosta v svoje prostore.

VEČNI MIR

LEWITAN

Kakor mačica se stisne Rozika v mali divan in pripoveduje z veselim smehom, kako sta hodila s Sallejem po Kostanjevici, kako sta morala skozi pod ograjo, ker sta šla po bližnici, kako bo popisal Salle Kostanjevico v cvetu . . . „Krasno je, Elvira, krasno. Ta lepota pomladna, ta vonj! O, da bi bila vedna pomlad . . . Pa kaj . . . Vse mine, moja resna Elvirica, zato se radujmo dokler je čas! Čudno se ti zdi, da hodim z gospodom Sallejem, kaj ne? Ko pa pozablja moj gospod brat na vse ozire in — ko odide gost — sem zopet sama . . .“

Te Rozikine besede se zde Elviri čudne in zagotetne; zato obrne pogovor na drugo polje in reče Salleju:

„Kako pa kaj napreduje povest, gospod Salle? Slišim, da ste že daleč.“

Salle se nasmehne. Zelo lep postane, kadar razžari duh sicer mrtvo lice. Zakaj boli Elviro nekaj v srcu, ko odgovarja Francoz veselo:

„Kaj ne bi — s tako ljubeznivo pomočnico. Zato pa naslikam njo za glavno junakinjo . . .“

„O Rozika, čestitam . . . Ovekovečena boš,“ se smehlja Elvira, a v srcu jo zbada nekaj. Je li to zavist?

„Morda se vam pokažem res še junakinjo,“ reče Rozika in nenadna resnoba stopi v otroški obrazek. „Gospod Salle, ženske smo junakinje v samozatajevanju.“

„Vem. In občudujem vas. Toda ne želim, da bi imelo tako eterično bitje priliko zatajevati se, bodisi iz še tako blagega namena. Vi morate uživati samo srečo, gospodična.“

„O, koliko sem že prestala, gospod Salle, in kaj me čaka še!“ vzdihne Rozika in postane smrtno bleda.

„Nič vas ne čaka. Prijatelja imate, ki odžene vse težave od vas.“

„Drugi nam črta naše poti, gospod Salle . . .“ Rozika nagne glavico. Elvira gleda nemo na njo. Jasno, da govori dekle tako zaradi dote. Elviri se smehlja srce, ker misli, da odstrani ona to zapreko Rozikine sreče, smehlja se srce in se stiska . . .

Pomlad je zunaj. Krasna, čarovita pomlad. Elviri pa se zdi, da je prišla jesen, da je uvelo, odpadlo cvetje sreče . . . Sladko in bridko je zatajevanje.

VI.

Rosno jutro se smehlja nad Solkanom. Po stezi, ki vodi od Sv. Mavra k brodu, stopa stari brodnik Valentin. Lepota majnikovega jutra, krasna slika onkraj reke, ne moti pogleda v se zamišljenega moža. Nizek, čokat, v nenamazanih črevljih, v oguljeni kamižoli, klobuk, že neločljive barve in oblike, v čelu, krevsa po peščeni stezi, pod vejami dreves. Redki in trdi pšenični lasje mu vise v sencu, črne ščetine mu štrle iz rumenega, nabranega lica, sivo oko zre topo predse. Na bebastem licu se ponavlja nejasno senca neke dušne borbe. Zadrhte ustnice, bega oko . . . Pa neumno zviti usmev razširi usta, pokaže vrsto neravnih, rumenih zob, oko pogleda v Skalnico, vzdih privre iz prsi. Brodnik prikoraka do broda, katerega je potegnil zvečer v varno višino in ga priklenil z verigo. Potuhnjenka je Soča. Kolikokratov se je razbesnela, odtrgala brod, ga razbila ob skalah. Valentin potegne brod na zelene valove, sede nanj, se ziblje na vodi, se ozira po stezi to- in onostran Soče, na Skalnico, se križa, mrmra. Vrbe ob reki nagibljejo radovedne glave,

ribice priplavajo izza skal, poslušajo njim že znano pesem.

„Gredo romarji na božjo pot,“ mrmra Valentin, „gredo ljudje k maši in k blagoslovu. Ti pa, Valentin, misliš le na brodnino, na groše. Lepi so groši, Valentin, še lepše desetice . . . Pa kako so rekli gospod pri spovedi? — Valentin, čuvaj se — za groš prodaš dušo. In kako pravijo fantje? Vozniki in brodniki, grešniki veliki ne pridejo v nebo . . . Grešnik si, Valentin . . . Ob nedeljah zanemarjaš božjo službo radi brodnine, jutranja molitev ti je skrb, če pride dosti Goričanov k Sv. Mavru. Lepi so groši. Gospod Angelik pa da desetico, včasih tudi krono . . . Lep kupec je že denarcev — težka bo skodelica na tehtnici, če naloži sveti Mihael še te k slabim delom! Najtežji pa bo tuji greh, katerega nosiš že toliko let na duši, Valentin brodnik, grešnik . . .“

Šumela je Soča, vihar je besnel . . . Saj pomniš, Valentin? V Sočo je hotel vreči otroka, a ti si ga rešil . . . Zakaj v vodo otroka, ubožca? Ti si bebec, Valentin, ne razumeš, ne uganeš — petdesetak pa je lep denar . . . Hudo je v blaznici, Valentin — bebcu brodniku ne veruje nihče, Italijan pa je ptič, je študiran, bogat. Zato si prisegel, brodnik, da molčiš do smrti . . . In črni dedec sedi v vili Martini in gospod Angelik jezdari k tisti črni deklini . . . Vsako jutro hiteva gospod Angelik, kamor mu ni treba. Saj ima drugo nevesto . . . Valentin, greh je na tvoji duši . . . V sirotišnici je otrok, ne ve, kje sta mu oče in mati, moral bi povedati, ropar, pa kaj boš, ti bebec brodnik? Molite, romarji, molite tudi za mene . . . Molite, da izprosi Marija tudi grešnemu brodniku sveta nebesa . . .“

Tako vzdihuje brodnik, gleda na Skalnico. Predrami ga topot konjskega kopita. Zašumi drevje, umolknejo ptice, po peščeni stezi pridrvi kakor vihar Angelik, preskoči skale, skoči v brod. Živo gleda, ponosno se vzpenja rjavci konj. Mlad je, isker, nestrpen, kakor njegov gospodar, čigar obraz je tako svež od jutranje rose, od nočnih sanj — čigar oko zre tako neučakano na nasprotni breg, na cesto, po kateri poleti do sreče . . . Tisto čudno pusto, kar je nosil graščak prve dni po svojem prihodu v obrazu, je izginilo. Kaj je bilo tisto, ne ve Valentin — da je gospod Angelik sedaj zaljubljen, to vidi, to razume tudi on. Saj je bil tudi Valentin nekoč zaljubljen . . . V tisto širokočeljustno, jezično Marjeto, ki je služila v gradu za kuhinjsko dekle. Marjeta ni marala Valentina. Vendar se spominja on rad tistih grenkosladkih ur, ko je stal in stal na grajskem dvorišču, čakal, bil vesel, če je zagledal le rob Marjetinega krila. Valentin razume tedaj graščakovo nestrpnost, smejal bi se mu, da ne velja vse to

tisti . . . Škoda, škoda, dobrega mladega gospoda, ali še prezgodaj pride, še se pokesa teh poti . . .

„Urno, Valentin, urno!“ veli graščak in pogleda plamteč brodnika; neugnano udari rjavec s kopitom. Valentin prime za vrh. Čez zelene valove plava polahkoma brod, brodnik nategne usta v stran.

„Oj, gospod . . . Godilo se vam bo kakor meni z mojo Marjeto . . .“

„Kako?“ vpraša raztreseno Angelik. Pojo ptice, blesti rosa, in on hiti k Martini, k preljubljeni. In Soča šumi, drevje šepče in ptice pojo le: Martina, o Martina . . . Vsa krasota pomladnega jutra ob Soči je le spev na Martinino lepoto, na Angelikovo srečo. Kaj se meni Angelik za brodarja! . . .

„Tako-le, gospod. Štimala me je — pa ti pride lep bubec, Blažetov Mene iz Čepovana, pravi, da ima suhoto, brajde na Ogerskem — pa z Bogom Valentin . . . Marjeta je v Čepovanu, ima štacunco, Valentin brodari . . .“

Angelik pogleda brodnika, se nasmehne. Ni čuda, če se je poigralo objestno dekle z bebcem — toda ž njim, z lepim Kamenskim, se ne poigra Martina . . . Pa brodnik bebec razume graščakov smeh, rdečica mu zalije rumeno lice, v jezi se mu zapleta jezik, ko hiti:

„Tudi vas bo pustila, gospod, pa vas bo . . . Na slabe ljudi se ste namerili — mati ni bila nič prida, oče je . . .“

Pa Angelik ne sliši več. Že je poletel mimo skal, skozi gruče dreves ob Sočinem visokem bregu — že je na cesti, že dirja proti Gorici. Oblak prahu se dviga za jezdecem, dolga konjeva griva vihra. Začuden postoji romar, se ozira v jezdeca. Otožno pogleda jezdec romarja, prezir in usmiljenje zakrožita ustni v ironičen usmev.

Vedno ista pesem na solkanski cesti. Skozi prah, po dolgi poti, se trudi ta nespametni narod do svojega malika. Tudi on je romal nekdaj ob strani matere, se klanjal nebeški Kraljici . . . Zdaj roma, se klanja Angelik drugi . . . Tiha, blažena je bila sreča, ki je lila iz oči Kraljice na Gori. Tam je umolknila želja, se umirilo srce. Iz Martininih oči seva plamen, ki peče, boli. Tega plamena ne pogasijo materine, ne sestrine solze, ne ohlade ga otožni pogledi zaročenke Elvire, ne ugonobe ga očitjanja gospe Vidonijeve.

„Pridite k nam,“ je bila rekla Martina in on je hitel kakor duša v raj. Sprejela ga je kot starega znanca. Laskavo, kot zaželenega, pričakovanega, so ga pozdravili njeni roditelji. Martinine matere lice je nosilo sled naglo uvele lepote, močnih strasti, ki so gorele še zdaj iz očesa, črnega kot noč. Morda je bilo res, kar so govorili o njej . . . Še sedaj je tekmovala s hčerko v koketovanju, nosila drage

toalete, se dičila s dragulji, mazala in barvala. Njen soprog je bil prikupljive zunanosti, gladkega vedenja. Vendar mu je begalo oko v prijateljskem razgovoru nakrat nemirno okrog. Kakor da pričakuje, da pride vsak hip kdo skozi vrata in prinese neugodno novico . . . Živeli so Colletijevi razsipno. Gotovo so imeli veliko premoženja. Colleti se je vozil v belem samodrču, govoril o svojih spekulacijah, o borznih papirjih. Gospa se je lišpala, sprejemala in vračala obiske. Martina, roditeljev razvajena ljubimka, je živela po lastnem razumu in volji. Zelo nadarjena, se je naučila igrati vsake stvari, pa je pustila tudi najresnejšo stvar kakor otrok igračo, kadar se je naveliča. Mati jo je naučila, da je za dekleta najvažnejša stvar lepota. Lepotica dobi lahko bogatega moža, hodi na zabave, veselo živi. Nelepe deklice naj si belijo glave z učenjem, kvarijo nežno polt v kuhinji, roke pri delu. Martina, lahkoživi pisani metuljček, si ni ubijala glavice z vprašanji, ki so mučila blede, resno Elviro. Lepotičiti se, skakati po vrtu in hiši, koketovati z mimoidočimi, nagajati zaljubljenim dijakom, to so bila njena glavna dnevna opravila. Prihodnost je ni skrbela. Ko je nosila še kratko krilce, ji je bila že obljubila mati, da dobi bogatega ženina. Z otročjo naivnostjo je povedala Martina to Angeliku, ko se je začudil, da se dekle ne bavi z ničemer koristnim. Osuplo ga je pogledala, ko je rekel, da morajo baš bogati ljudje zelo dosti vedeti in znati. Tega ni umela. Čitala je pač kak roman, šla v opero, gledišče. Pela, deklamovala je po cele dni, imela čuvstvo za lepo, pa ni poznala pravega zmisla, teženja življenju. V samostanski šoli je dobila versko podlago — a na tisti je zidala njena mati, ocvetela lahkoživka, poslopje svojih naziranj. Prve dni je zapazil Angelik napake Martinine vzgoje. Kako drugače je bila vzgojena Rozika! Sovražil je samostane, pobožno licemerstvo, brezmejno brezmiselnost. A tu, pri Martini, ga je porazilo pomanjkanje načel, jasnosti teženj. Toda ni dolgo mislil Angelik na Martinine napake. Opojila ga je s sladkim usmevom, vročim pogledom. Mladi graščak je postal suženj doslej neznanemu čuvstvu. Z neodoljivo silo je vihrala moč prve ljubezni po njem, otemnel je razum, oslabela volja. Vsak večer se je namenil, da ne pojde več v nevarno bližino, vsako noč je čakal težko dneva, da poleti do čarobne. Včasih ga je užalila kaka frivolna beseda, včasih ga je razveselilo neko teženje po višjem, ki je odmevalo iz Martininih ostroumnih opazk. Vse njene besede so se zdele zaljubljencu odsvit nenavadnega uma, goreče duše, močne volje. Kaj je Elvira, tiha, pokorna materina sužnja — proti odločni, strastni Martini. Martina, ona sama bi bila prava družica Angeliku, treba le, da jo vzgoji za sebe, za svojo

misel . . . Krasno bo življenje . . . V burnem toku je plula kri k Angelikovem srcu, kadar je mislil na prihodnost, ki ne bo, ne more biti — brez Martine. Zdaj je razumel zakon. Naravna želja dveh ljubečih src je, da ostaneta za vedno skupaj, da se podpirata, togujeta, veselita zaeno. Preproste duše si žele celo, da bi se združile onkraj groba. Nič ni tam nego temno brezдно. Zato je treba ljubiti, živeti tukaj. Kako urediti razmerje do Martine, na to ni mislil Angelik, vedel je le, da ne more biti brez nje, brez pesmi življenja, sreče. Moška čast, sestrina sreča, materine želje, dolžnosti do doma, vse je utonilo v brezdanjih Martininih očeh. Ob njenem smehu je zaspal celo črv nemira v duši. Resnica — ni je več iskal. Resnica je uživanje mladosti.

Kmalu po Angelikovem prihodu so praznovali njegovo zaroko z Elviro. Materi sta žareli, Rozika se je solzila, nevesta je bila mrzla, ženin raztresen. Salle, duhoviti Angelikov gost, je zabaval nevesto . . . V listih je bila oznanjena zaroka z velikimi črkami, gospa Vidonijeva se je vozila zmagovalno po Gorici, prihajala oblastno v grad. Tapetniki so merili grajske sobe, ženski svet se je posvetoval, kako naj bo opremljena ta ali ona soba, kje naj stoji to in ono.

Pa vse tiste, od gospe Vidonijeve tako tenko napeljene niti, so se trgale . . . Hiteli sta materi, vezali, trdili, toda — — Z zaničevanjem so govorili o Martininih roditeljih, o deklici sami. Planil je pokoncu — pokončal bi svet radi ljubljene, a mati je dejala solzna:

„Kesa se boš, Angelik . . . Daj Bog, da ne prepozno.“ Molčal je, da ne žali matere, in pohajal je k Martini. Tam so ga objemale bele roke, tam je zvenel razkošni smeh, donela vesela pesem.

Mati nima sreče z nevestami. Še otroku mu je bila odločila Ivanka, hčerko materine sorodnice v devetem kolenu. Bleda, simpatična teta Brigita je

umrla, umrl tudi otrok. Njeno imetje je prišlo zakonitim potom v Martinine roke. Smešno, da govori mati, si domišlja o zločinu, misli toliko na deklico najdenko. Tudi Angeliku se smili deklica, ki nima roda ne doma, toda kaj mu hoče blede otrok!

Majnik je. V nežno zelenje, belo cvetje se je zagnila Kostanjevica. V belem cvetju dehte kostanji ob Soči, po drevoredih. Glasno pojo škrjančki, kosi in voge, kukavica se oglašča, veverica skače od drevesa do drevesa. V belem cvetju, v vencu rož, leži Gorica. Marmorna letovišča sanjajo za visokimi cipresami, trta ovija hiše in polja, cvetoče drevje obeta sočnega sadu.

Romar, ki prideš iz pustih, mrzlih krajin, meniš pač, da stanuje pod krilom Svete gore sama sreča, meniš da kraljujeta pod mehkim podnebjem zdravje in mladost, meniš da je ubegla smrt pred žarom južnega solnca, da se je skrila žalost v mrzle megle tvoje domačije. Ne motiš se, romar. Tu je lepota, radost. A ta predivni kraj ne služi s svojo lepoto prestolu tvoje Kraljice, ta kraj je le okvir k prelestni sliki moje boginje, moje sreče. Biserov si želi moja gospa, da si ovije prelestni vrat, da zasije v novi lepoti. Martina, za tebe prebrodim morja, prehodim svet. Biserov in draguljev ti prinesem, na zlat prestol te posadim, nakitim, da boš žarela kakor zarja, ti kraljica mojega srca . . .

Ah, tu je dom moje vile . . . Zaprta so okna, vrata, grozita marmorna leva, branita cipresi. Kje si, Martina, črnooka deklica mladega jutra? Biserov si želiš — glej, vrt in polje bleste od biserov. Željne, da vidijo svojo kraljico, odpirajo cvetke pestra očesca, vzduh je svež, poln ljubezni. Pridi moja žarnooka ljubljenska, pridi, raduj se lepote majnikovega jutra . . . Rahlo zamirajo tam daleč glasovi zvonov, zamira pesem ljubezni, pridi Martina!

(Dalje.)

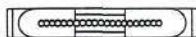

Žalostna misel.

Zložil Sobjeslav.

Kadar po zatonu
vse nebo žari,
žalostna se v duši
misel mi rodi:

Ko večer življenja
leže na oko,
kdo oslajal meni
dni poslednje bo? . . .

SPLIT: GOSPOSKI TRG

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

VII.

Vilinsko poslopje za visokim zidom molči. Rosne, krasne, zro bele rože, zro rdeče rože pod stopnicami na nestrpnega jezdeca. Neme ostanejo stopnice, ne zašumi krilo, ne zaškrta noga... Nestrpno udari Angelik z bičem po vratih. Hišnik prihiti, odpira.

„Ali ste zaspali danes?“ vpraša Angelik nervozno, ko prijezdi na dvorišče in se ozira v okna. „Ne,“ odgovarja dvorljivo hišnik, ki pomaga Angeliku raz konja, „gospod pričakuje gospoda graščaka v salonu.“

Kaj je to? ostrmi Angelik. Da bi vstal Colletti tako rano, čakal njega? In hišnikov obraz je tako čuden, ko mu krtači obleko, kot bi hotel reči: Zadnja pot je to — in Vanin, ki izprevaja razgretga konja po dvorišču, gleda žalostno, kot bi mu bilo žal po radodarni graščakovi roki. Zla slutnja stisne Angeliku srce... Na poslih se pozna, da se je zgodilo nekaj pri gospôdi. Kaj če bi imela mati prav. — Bogatega graščaka lovijo, mu je dejala, ko izvedo, kako smo, te puste. —

Stopil je v salon. Poln erotičnih slik in kipov, je razodeval mišljenje in življenje hišne gospodinje. Drugačne podobe, drugi kipi so stali v salonu, ko je živela teta Brigita in je hodil on kot deček z materjo k teti. Pa tam iz kota, s cvetnih rastlin, se smehlja Martinina slika. Golega vratu, razpuščenih las. Angelik stopi k nji in ne zapazi, da je prišel skozi zeleno zaveso gospod Colletti v sivi, rdeče obrobljeni halji.

Suhi, gibčni Italijan se oprasha, da se ni utegnil napraviti, dasi je pričakoval gospoda Kamenskega. Osupel posluša Angelik hladnovljudne besede. Kaj da je Martinin oče, ki je sicer čisto domač ž njim, danes tak, kakor s tujcem? Kakor ledena pokrajina mu je obraz, le oko bega, kot vedno, nemirno semintja. Kot bi pričakoval, da vstopi kdo izza portiere in mu prinese neljubo vest.

Colletti je sedel na visoki divan, potegnil haljo čez kolena in se zagledal za hip v pisane cvetke svojih šolnov. Angelik je stal pred njim, se naslanjal z roko na mizico, polno razne drobnarije in čakal nestrpno, da izpregovori Martinin oče. Colletti si je nategnil sive brke, pogledal nemirno po salonu in pričel:

„Gospod Kamenski, prisiljen sem, da vas prosim zaradi dobrega imena svoje hčere: Opustite svoje obiske pri nas...“

„Zakaj?“ je kliknil Angelik; kri mu je zalila čelo, lasje so se naščetinili. — Colletti pa je pogledal nemirno na zaveso in odgovarjal hladno:

„Le mirno, gospod Kamenski. Včeraj je prišla k nam gospa Vidonijeva in nam napravila buren prizor. Bilo nam je zelo mučno, verujte mi... Ta ženska nima uglajenega vedenja, prosta hči je teh bregov...“ Italijan je mahnil z roko in nadaljeval ostro: „Očitala nam je, da begamo ženina njene hčere. Vi ste zaročeni, gospod Kamenski!“

„To ste vendar vedeli, gospod Colletti,“ je vrgel Angelik ponosno glavo nazaj.

„Da,“ se je nasmehnil gladki Italijan vljudno. „In zaroke same na sebi se lahko razdero, drugo pa je, če uklepajo ženina denarne obveznosti.“

„Kaj mislite, gospod Colletti?“

„Nič ne mislim, gospod Kamenski — ne razburjajte se, prosim. Nič ne mislim. Vem pa, da vam je gospa Vidonijeva posodila, ali, oprostite, dala naprej doto gospice Elvire... Ta doto presega skoraj vrednost vašega posestva in to doto hoče izterjati gospa sodnijskim potom — kakor hitro poročite drugo. Vaša gospa mati je podpisala neko menjico. Bilo je neprevidno, in slabo je, če se nahajajo taki podpisi v rokah ošabne, razžaljene ženske... Oprostite, gospod Kamenski, ta neljuba razjasnitev naših zadev je bila potrebna. Prosim, ohranite nas v dobrem spominu.“

Vstal je, se priklonil in hotel vun. Toda Angelik ga je prijel za roki in prosil strastno:

„To ni vaša zadnja beseda, gospod Colletti, saj vendar nočete moje in Martinine nesreče...“

„Martina?“ se je nasmehnil ponosno oče in ustavil za hip nemirni pogled na hčerkinu sliko. „Martina je modro dekle. Ona ni sentimentalna, ve, da ji more nuditi le bogat mož, česar ji je potreba za življenje. Kamenski so sloveli po bogastvu...“

„Gospod Colletti! Prosim, rotim vas, ne govorite tako! Če je vodil vas hladen razum, špekulacija — Martina pa me ljubi in postane nesrečna brez mene. Naj proda gospa Vidonijeva moje posestvo. V Martinini ljubezni sem močan — dobim službo, preživim Martino in svojo mater...“

„Službo?“ se je zakrohotal Colletti. „Za kako službo pa ste sposobni, gospod graščak? Niti izpitov niste naredili. Sanjarili ste, tratili čas in denar. Oprostite trgovcu, da govori tako.“

Uničen, okamenel je stal sicer tako ponosni graščak pred Collettijem. Morda se je zasmilil hladnemu računarju; položil mu je roko na ramo in rekel prijazno:

„Žal mi je... Vem, da resnično ljubite mojo Martino, toda za stradanje in trud niste ustvarjeni ne vi, ne ona. Nauk o bajti in ljubezni je prav lep, v resnici pa neizvedljiv. Žena, ki hoče živeti, bo tirala svojega moža tudi do zločina, da le ustreže svojim željam. Varujte se lepih žensk, gospod Kamenski.“

Temnega obličja je strmel Colletti predse. Zavesa je zašumela, zavedel se je in nadaljeval:

„Vam, gospod Kamenski, ne kaže drugo, kakor da vzamete Vidonijevo Elviro. Ona je dobro dekle, in gospa Vidonijeva je sicer neizobražena ženska, toda denar raste pri nji, prepustite se njenemu vodstvu.“

„Nikoli! Licemerci, hinavci! Le denar, človek nima vrednosti pri vas? Pri takem naziranju ni čuda, če ste prišli do zločina...“

„Do kakega zločina?“ je zahripala gospa Collettijeva in stopila burno izpod zaves, kjer je bržkone

poslušala že ves razgovor. Postavila se je zraven prebledelega moža in gledala z velikimi, ognjenimi očmi srpo v Angelika. Še nikdar ni videl Angelik tako zoprne ženske. Nepobarvana, nepočesana, vsa razmahana v široki halji, ki ni zakrivala rjavega vratu, ni bila prav nič podobna tisti Collettijevi, katero je poznal Angelik. Zdaj ne zakriva barva globokih brazd, brez umetnih zob zijajo prestrašena usta, brada drhti v nervoznem pričakovanju, na obleki vpije polno madežev, lepi, majhni pantofelčki so pošvedrani. Angelik se spomni dostojne, čiste ženske, svoje matere, in zastudi se mu zastarela koketa, zastudi do dna srca.

„Kakega zločina?“ zakriči jezno. „Vprašajte svet, ki šumi o tem — a meni dajte Martino, da se ne okuži od vas. K svoji materi jo popeljem, pri njej jo shranim, da je ne otrujete... Skrili ste jo, a jaz najdem svoj biser...“

Hotel je skozi vrata, Collettijevi so mu zastavili pot. Rosne kaplje so stopile srditemu mladeniču na čelo, dvignil je roko, da si naredi pot, kar zazveni Martinin veseli smeh; sveža, rosna, stopi deklica v salon, razpletene lase prevezane z rdečim trakom. Bela batistasta obleka razodeva krasne oblike mladega telesa, živo rdi lice in usta, živo žari oko, ko govori smeja se:

„Kakor junak tragične komedije, gospod Kamenski... Lepa so bila majnikova jutra in rada sem vas imela, gospod Kamenski, silno rada. Pa majnik gre h kraju... Vas čaka Elvira, jaz čakam drugega.“

„Martina,“ je prosil Angelik, „ne govori tako brezdušno. To nisi ti, moja Martina, tega te je naučila mati. Pojdi, moje srce, pojdi z menoj od tukaj, pojdi k moji materi...“

Porogljiv smeh je odgovoril mladeniču. „Kaj menite, gospod Kamenski, da me sprejme vaša mati z odprtimi rokami,“ se je smejala Martina; „in če bi me, mar mislite, da bi jaz hodila z vašo materjo po kuhinji in polju, da bi se grbala pri igli, potila pri računih? Tako življenje bo dobro za Elviro, moja lepota in nrav zahtevata drugega. Prva in oboževana hočem biti. Vedeli ste to, vedeli, da mi ne morete nuditi bogastva, tedaj...“

Martina je udarila jezno z nogo ob tla, njeni roditelji so kimali, Angeliku je vzelo sapo. Nem od velike jeze in presenečenja se je obrnil in prišel nevede kako ne kdaj na konja in skozi vrata, katera je zaprl hišnik žalostnega obraza za njim.

Rano, rosno, krasno je majnikovo jutro. Dehti drevje, pojo ptice, zelene polja in griči. Svetal, srebrn trak, se vije Soča po prelepi krajini, po prašni solkanski cesti hite krepke brdjanke z visoko naloženimi jerbasi v Gorico. One srečujejo, pozdravljajo romarje. Romarji pa se ne zanimajo za ljubljeno pesnikov, za prozorno, krasno reko, ne za drzno stavbo no-

vega mostu, ki raste pri Solkanu nad Sočo: visoko gori, poln obljub, utehe, se žari Marijin dom na Sveti Gori, daleč po dolu se razliva vabeči glas svetogorskih zvonov.

Angelik jezdi, strmi pred sebe. Kipi v možganih, peče v prsih. Razžaljen je moški ponos, razžaljeno najsvetejše čuvstvo. Ta italijanska zalega! Gladka, mrzla, strupena kot gad! Taki ljudje so zmožni vsakega zločina. Lahko da so oropali ubogega otroka, lahko da so ga umorili... O mati! Kako prav si govorila — zakaj nisem veroval tebi, edini, zvesti... Martina, strupenoglava kača, ne vredna pogleda dostojnega človeka, o čakaj — jaz se ti maščujem... Odpustil bi starim grešnikom, a tebi ne, nikdar. Samopašna ničvrednica! Zaradi tebe sem preziral nesebično, blago Elviro, žalil najboljšo mater, hotel trpeti pomanjkanje, revščino. Pa pokažem sodrgi, da mi ni za ničvredno dekle, ki se prodaja tistemu, ki daje več. Pospešim poroko. Potem se bom vozil z Elviro mimo Martine, se smejal z Elviro, ne pogledal Martine. Žal ji bo. Nihče je ne vzame. Njemu pa bo Martina, kakor prazna pena, njemu bo tako hladno, tako mirno v duši.

Da, hladno, mirno. Odslej bo spal vse noči, črno oko ga ne bo motilo, jutro ne trkalo, klicalo. Hladno, mirno bo njegovo življenje. Izgubil je zmožnost, da misli in išče. On postane dober človek, se uredi, vzgaja otroke. Vedril ga bo materin usmev, sestrin pogled. Mirno, hladno bo njegovo življenje. Toda kdaj? Kdaj mine pekoča bol v srcu, se umiri razgreta kri? In to prazno, ki zeva kroginkrog nanj, to prazno, katero je polnila Martinina slika, s čim to napolni? O prej neznane bolečine, kako mi tržete dušo! Zvonijo zvonovi, zvonijo, se glasijo iz mesta in z gričev, zvonijo k pogrebu moje moške časti, moje ljubezni. Nosil sem ponosno glavo, zdaj sem igrača nerazumnega otroka... Kako preboleti vse to?

Pa kaj ni prenesla tudi Rozika enakega udarca, prenesla junaško? Res, toda drobno sestro bodri vera v višjo moč, ki ji črta, vodi pot...

Konj se spusti po skalnatem bregu, zavije med drevje ob Soči. Reka šumi tako vabljivo, žalostni junak strmi vanjo. Hladno, mirno bo njegovo življenje. Ne bo ga več mamila daljava, ne bo ga mučila razžaljena samozavest. Pa kje je pozaba, mir?

Vabljiva, svetla šumiš, Soča, nizko se klanja gosto drevje nad teboj. Lahko je ribicam v hladni vodi — še lažje človeku, ki ti počiva v tistem dnu... Poznam, Soča, tvoje tolmane. Otroka si zibala, srebropena, zdaj sprejmi mladeniča, zaziblji, upokoji ga... Saj je mir le v tebi, v smrti. Brezdanje črno oko ne prodre v globoki tolmun, razkošni smeh se ne sliši v tiho dno. Tako hladno bo, tako mirno... Tekla bo Soča črez plamteče srce, hladila, celila...

Ne, ne... V globino tolmana bo prihajal materin jok. Doslej je bila pogumna, močna. Izginjale so njene nade, kakor izginja jesensko cvetje, vendar je upala... A ko ji priziblje Soča sinovo mrtvo telo!... Ah kaj! Mati, velika v veri, bo pač vzdihnila: Gospod je dal — vzeli! Ne — ne — Angelik. Mati, naivna v svoji veri, bo tugovala, da trpi sinova duša večne muke. Dušno, ne telesne smrti bo objokovala s krvavimi solzami, upognjena bo hodila ob črnih valovih, svet bo kazal s prstom za materjo samoumorca... Zato proč, rjavec, od mamljivih valov, k materi, da me tolaži, hrabri.

Že se bližajo prve solkanske hiše jezdecu, že se kaže grajska streha na nasprotnem bregu. V ranem rosnem jutru ždi grad pod bršljanovo odejo kakor poosebljena pravljica, se skriva za rosnim drevjem kakor začarana kraljična. Idilični tihi mir je danes okrog gradu. Ne ropoče mlin, žaga, železničarji se ne gibljejo okrog cevi za vodo. Svečani mir je po gorah, po vaseh, le v Angelikovem srcu vihra strast, nemir. On gleda na podrtine cerkve sv. Valentina. Porušili so jo v jožefinski dobi, ko so podirali žrtvenike, zapirali samostane. Takrat je dvignila svobodna misel pogumno glavo — a zdaj... Zmagovito zrejo cerkve raz griče na Angelika, in podrtina opominja, vnema romarja... Zatreti je hotela svobodna misel pot na Goro, pomagati človeštvu do vrednega življenja, a človek poljubljuje verige svoje nespameti, roma, moli. Srpo gleda Angelik na visoko Skalnico. Da ni teh ljudskih neumnosti, da se ni bojeval zoper nje, ne stal bi sedaj osramočen pred seboj, pred svetom. Bil bi bogat graščak in Martina ga ne bi zavrgla. Zato pa mora nadaljevati boj, mora, do poslednjega diha. Morda da so res tu neke tajne oblasti, morda, pa on se ne ustraši, pogumno, trajno se hoče bojevati. Pa zakaj mu sili v spomin slika, ki mu jo je naslikala Rozika?

Ko se spušča mrak na Gorico, je rekla, ovija brda in griče, pospeši popotnik na solkanski cesti svoj korak. Skrivajo se stolpi in vasi, skriva se Soča pod obrežjem, Sv. Valentin, Sobotin, Sv. Katarina se zavijajo v tmino. Tesno postaja romarju pri srcu — dolga neznana pot je pred njim...

Kar zabrni v višini, se razlije po dolu — kakor glas iz daljne obljubljenе dežele, opomin, uteha potniku. Zvon umolkne. Pri stavbi solkanskega mostu se zasveti luč. Straža čuva nad novo železnico. Visoko nad to pa zažari druga luč, naznanja, da varuje višja moč okolico, da čuva, bdi Marijin dom na Sveti Gori.

Romar se ozira v luč, hodi pogumno svojo pot. Pa noč je črna. Zvezdice trepečejo, je ne razsvetlujejo. Nad zemljo razpenja zli duh orjaška krila, zre srpo na svetišča po brdih, dolih, sanja sme

sanje: Raz griča bo pomel bele cerkvice, po dolu bo porušil ponosne stolpe, da ne bo budil zvon, ne vabil. Kakor na Sv. Valetinu bodo zevale prazne podrtine v nebo, oznanjale zmago svobodne misli. Glasno kakor šumenje razljučenega morja bo zvenel takrat smeh zavrženega duha... Zmagal je — kraljuje...

Sanja zli duh. Otožne venejo rože, trta in drevje poveša listje. Divje sanje vznemirjajo otroke v solnčnih krajih, romar na poti blodi, se lovi za prividi.

Pa zabrni v višini, se razlije po dolu. Kakor glas iz daljne obljubljenе dežele, opomin, uteha potniku. Zmagovite vstajajo cerkve po gričih iz tmin, v zlati zarji zažari Marijin dom na Sveti Gori... (Dalje.)

Besedni red v govoru.

Spisal Anton Breznik.

Nobeden del slovniškega znanstva ni tako slabo obdelan, nego nauk o besednem redu v govoru. Tu so slovničarji še tako malo preiskali, da bi po njih pravih ljudje še do danes ne mogli govoriti, ako bi jim Bog ne bil že prej vdihnil znanja govora. In že podana pravila, ki se oznanjajo po slovnica, so tako plitva, da bi se ljudje naveličali govoriti, ako bi se ravnali po njih. K sreči se rezultati slovniškega preiskovanja niso preveč prenesli v življenje in niso tako nobenemu škodovali. O uboštvi te slovniške strani ne govorijo samo oni, ki radi malo pozabljajo čez slovnico, temuč priznavajo to odkrito tudi slovničarji sami. Wunderlich, ki je napisal o nemškem stavku dve debeli knjigi, pravi takole: „Celo polje besednega reda je težaven, malo osvetljen del naše znanosti“ (Der deutsche Satzbau, Stuttgart 1901, I², str. 398). Mnogo slovničarjev je celo mnenja, da za besedni red sploh ni mogoče zaslediti pravil, po katerih se govor spleta (Minor, Delbrück in drugi). Obtožba ne zadeva samo slovenske ali slovanske slovnice, temuč slovniško znanstvo sploh. Besedni red je najzadnje k slovnici prirastli ud in je zato tudi najbolj kilav: v starem in srednjem veku ga je obravnavalo govornišstvo, slovnica ga je potegnila nase šele v novem veku; a ostal ji je še do danes tako tuj, da ga vlačijo kje zadaj kakor kak negoden člen za seboj. Zanimanje preiskovanja besednega reda se je hudo maščevalo nad slovnico, ker vsled tega skladnja (sintaksa) še do danes nima pravega pojma o svojih elementih, na katerih stoji in še do danes ni prišla do definicije stavka.

Slovenci imamo o besednem redu, razen onega, kar podajajo slovnice, le nekaj drobtin, ktere so našteje v spisku „O stavi dopovednega glagola“ v tem listu l. 1905., str. 162. Izmed drugih slovanskih narodov imajo posebe razpravo o tem edinole Srbohrvatje: „O redu reči u srpskom jeziku“, P. Djor-

djevič, v Glasu srp. kr. akademije 53, II. razred, 35. Besedni red vseh slovanskih jezikov skup je obdelal Dr. E. Berneker, sedaj profesor slovanske filologije na nemški univerzi v Pragi, pod naslovom: „Die Wortfolge in den slavischen Sprachen“, Berlin 1900. Besedni red vseh indoevropskih jezikov je obravnaval v posebnem poglavju Delbrück v knjigi „Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen“, Straßburg 1900, ki je porabil tudi že prej imenovano Bernekerjevo razpravo ter razprave o besednem redu vseh indoevropskih jezikov, kar jih je dotlej izešlo.

Pri besednem redu je treba ločiti dvojno stavo: prosto in neprosto. Neprosto imenujemo ono stavo, po kateri imajo besede vedno enako, stalno, nespremenljivo mesto v stavku: sem štejemo enklitike ali naslonice, ki stoje v vseh indoevropskih jezikih skoro brez izjeme za prvo besedo v stavku; sem spada stava prilastka, prilastkovega rodovnika, partitivnega rodovnika, apozicije; sem devamo dalje stavo nemškega povednega glagola stranskega stavka, ki je stalno na koncu. Vsi ti stavkovi členi imajo v jeziku že sami po sebi določeno, več ali manj nespremenljivo mesto, in jih ne more pisavec po svoji volji postavljati. Prosto pa imenujemo stavo tedaj, kadar nimajo besede same po sebi nobene določene, stalne stave, temuč jim jo določa vsakokratni pomen stavka. Ali nismo storili s to razdelitvijo hudega pogrška proti svobodni stavi, ki je sloveča prednost slovanskih jezikov? Svobodna ali prosta slovanska stava je goljufiva beseda. Ali moremo govoriti o prostosti tam, kjer imajo besede stalno mesto? In da je v gori naštetih primerih v vsakem slovanskem jeziku določena neka posebna stava, ne bo nihče tajil. In kako je s prostostjo tam, kjer določa stavo vsakokratni pomen stavka? Ali se smejo besede staviti samovoljno, brez pravil, brez „reda“? Če je to res, ni treba govoriti o besednem redu; ako pa ni res, ne moremo govoriti o prostosti! Izraz prosta stava pomenja to, da

Povej mi vsaj,
kaj Sin je tvoj?
Nemara prerok?
Nemara kralj?
Mesija morda
z nadzemskih dalj?
A težka slutnja
kot oster meč
me v dušo reže:
Če ni še več? . . .

Ni hotela
Porcije žaliti,
le resnico
Mati je razkrila:

Mesija! In še mnogo več:
Naš Bog, naš Stvarnik in Gospod!
A mesto vaše ga je v smrt
izdalo, polno slepih zmot.

Prebledela
Porcija mogočna,
zagrozila
v srcu se je bridkem:

— Ti nesrečni
moj Pilat,
sleci sodnji
svoj škrlat!

Kaj si storil?
Kam zablodil?
Stvarnika si
v smrt obsodil.

Kak roké sem
vila zanj,
zanj prosila
celi dan.

Pa si rekel:
Sen je sen!
Zdaj je najin
mir skaljen.

Kaj če mijješ
si roké!
Kdo umije
pa srce?

Mila duša
milostne Device
po tolažbi
sama koprneča
tolažila
Porcijo je tožno:

Žena, bodi
utolažena,
po tem križu
ti boš blažena,
ali z vero
živo vanj veruj!

A tam doli
kako vpitje! Čuj!

(Dalje.)

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

VIII.

Skozi odprta okna se je smehljalo krasno majnikovo jutro v saloto, slišal se je Sočin šum, žvrgolenje ptičev, glas zvonov. Gospa Kamen-ska in hčerka, ki sta sedeli s Sallejem pri zajutruku, sta bili zamišljeni, blede. Sedež na levisi gospodinje je prazen, nanj uhaja pogled skrbne matere. Pobitost je v licu, v trudni kretnji roke. Telesno sedi tu, z dušo, s skrbno materinsko dušo pa sledi sinu . . . Danes se uresniči, kar mu prerokuje že ves mesec . . . Kako bo prenesel vročekrvni mladenič prevaro ljubezni? Za njega se boji, ž njim trpi mati. Posluša, trepeče . . . Ne hrže konj na dvorišču? ne prihaja sin?

„Ne vznemirjajte se vendar tako, milostljiva,“ tolaži Salle, „morda ni še prišla ura neizbegne razjasnitve, in če, bolje tako. Enkrat pač mora prenesti Angelik. Morda pa preboli moj ponosni prijatelj vse lažje, nego mislimo. Čas zaceli vse rane, kaj ne, gospica Rozika?“

Otožno se nasmehne drobne deklice blede obrazek, njene rjave oči izražajo dvom. „Ne čas,“ odgovarja igraje se z resami namiznega prta, „ne čas, božja pomoč; ž njo ozdravi tudi Angelik, ozdravi skoro.“

Rozika upre jasni pogled v Salleja. Mir, krepka volja duše, ki je premagala samo sebe, ji seva raz čelo. Zaman vprašuje prijateljev pogled. Čutil je že

več dni, da bojuje nežna deklica težki dušni boj, danes vidi, da je končan boj — ali kaj je premagala, zakaj?

Iz velikega življenja, iz prestolnice civilizacije je bil prišel Salle. Človek, ki je bil pripravljen norčevati se iz malomestnosti, iz tesnosrčnih malomestnih ljudi; mož, ki je bil prepričan, da ni življenja razen v Parizu, da znajo le Francozinje konverzirati, oblačiti se. Pa kako naglo se je čutil domačega v tihem gradu, pri dobri, plemeniti rodbini. V družbi preproste deklice, skromne graščakinje, ni pogrešal občevanja s pretirano finimi damami. V ugodnem zraku, mirnem, selskem življenju, se je posvežil, pomladil. Rdečica je zdaj prelivala poprej rumenkasto polt, oko, ki je gledalo prej tako trezno, je gorelo v mladostnem ognju. Sam je pravil, da se čuti pri svojih petintridesetih letih kakor dvajsetletni mladenič. Gospa Kamenska se je veselila, da ugaja gostu bivanje pri njih. Spoznala je njegovo odkrito naklonjenost in ker je vedela, da sluti in vidi, da jih nekaj tare, zato mu je zaupala svoje težave. Bil je praktičen, izkušen mož. Cenil je Elviro, uvaževal njeno praktično mater, označil Martino za lahkomišelnega otroka, Colletti-jeve za brezdušne intrigante. Svaril in ustavljal je Angelika, toda... Ustavi solnce na potu, reci ognju, da ne gori! Vse zaman, dokler ne pade zlato z oboževanega kipa, dokler ne ohladi čas s svojo mrzlo roko vroča čustva.

„Seveda ozdravi,“ je vzdihnila mati na Rozikine besede. „Vi mislite, gospod Salle? Meni pravi srce, da izve danes resnico. Saj ste slišali včeraj od Elvire, da je bila gospa Vidonijeva zelo razburjena. Gotovo je uresničila svoje grožnje. Kaj naredi, ako se ne vrne Angelik k Elviri, sam Bog ve.“

„V vsakem slučaju imate na svoji strani prijatelja,“ se prikloni Salle.

„Vem in sem vam hvaležna,“ mu stisne gospa roko; „kako redek je nesebični prijatelj.“

„Vsi smo egoisti,“ se nasmehne Salle, „morda imam tudi jaz sebične namene,“ — pogledal je pomenljivo Roziko. Pa deklica, ki je včasih tako vesela v obnašanju z njim, se ogne pogledu; v sina zamisljena mati pa ne zapazi, da se obnaša Rozika danes drugače kakor sicer proti ljubljenu gostu.

Težak korak prihaja po stopnicah, materi zatrepeče srce. Rosno glavo po koncu, plamtečih oči, ponosen, srečen, je bil odjezdil Angelik; spremljal ga je raz okno materin pogled. Truden, uničen, kakor Adam izgnan iz raja, se vrača zdaj. Smrtno blede je lice, lasje padajo v neredu po čelu, žile so napete, roka trepeče, plamti oko, toda plamti v silnem srdi.

Naglo, kot da ga hoče braniti na svojem srcu vsega hudega, stopi mati sinu nasproti, in ga povede v svojo spalnico. Rozika pogleda Salleja, pogleda

križ na steni... V kreslo pred klečalom sede mati, pa sin ne sede k njenim nogam, da potoži, zaupa; nemirno hodi po veliki sobi, škrtja z zobmi, stiska pest — išče sape... Z razburjenim glasom se obrne k materi.

„Oprosti, mama, da sem te žalil, da ti nisem verjel. Za bedaka so me imeli... Pa maščujem se jim... Kakor psa so me spodili izpod svoje strehe — tudi jaz jih zapodim... Mati, povej mi natančno, kako je bilo s teto Brigito, da se osvetim za krivico, storjeno otroku, da pokažem svetu podlost teh ljudi.“

Tožen nasmeh igra okrog stisnjenih materinih ustnic; roke sklenjene na kolenu, sledi s sočutnim pogledom nemirnim sinovim korakom. Ona ve, da govori sin tako le v prvi jezi, da se izpremeni jeza v žalost, da bo njen ponosni sin še danes jokal, da ga bo morilo še dolgo čuvstvo zavržene, prevarane ljubezni. Vendar mu hoče ustreči in pravi:

„Tete Brigitte in strica se spominjaš; veš, da je trgoval stric na veliko, zalagal male trgovce. Imel je vilo, palačo v mestu in precej denarja. Srečno sta živela, dokler ni prišel v Gorico Colletti, lačen, brez strehe. Pa imel je lepo ženo. Znala se je prikupiti Žebzonu, preskrbel je Collettiju trgovino in zahajal pridno tja. Brigita je hirala od žalosti, se solzila nad malo Ivanko, katere oče ni več pogledal...“

„Spominjam se tete Brigitte,“ je ustavil mater Angelik; „vidim jo pred seboj, kakor sem jo videl zadnjikrat. Visoko, blede, v dolgi plišasti jopi, pajčolan na laseh, neizmerno žalostnih oči. Taka je bila tisti zadnji večer, jaz, deček nisem razumel njenega gorja.“

„Da,“ je prikimala mati. „Jesenski večer je bil. Pripeljala sta se bila k nam s samodrčem. To je tisti, s katerim se vozi Martina. Brigita je tožila, jaz sem očitala Žebzonu, da spravlja ženo in otroka v grob. Bilo mu je hudo, obljubil mi je, da pusti Collettijevo. Saj ni bil ne hudoben, ne lahkomišeln človek, toda ta ženska je imela neko demonsko moč nad njim, ni se je mogel otresti. — Ko sta se odpeljala, je postalo meni zelo čudno. Zdelo se mi je, da joče veter, da toži Soča...“

„Spominjam se, mama. Ostala si dolgo v moji spalnici, molila sva. O, takrat sem še molil, veroval...“

Angelik sede k materinim nogam in stisne vročo glavo v njeno krilo. Rahlo poboža mati sinovo glavo.

„Še boš molil in veroval, Angelik, in odpuščal. — Nisem imela prazne slutnje tisti večer, kakor veš. Žebzon je zadel pri Pnevmi ob ovinku ceste v zid. Dobil je rano na glavi. Že bolehnja, slabotna teta se je pretresla, prestrašila. Več ur je ležala na cesti v omedlevici, ker ni bilo nikogar v bližini. Ko je priklical nekdo, ki je šel mimo, ljudi, so odnesli pone-srečence v vilo. Drugi dan izvem žalostno novico in

pohitim k Brigiti. Misli si moje presenečenje, ko najdem tam Collettijeve... Oblastno sta hodila po hiši, komaj sem si izvojevala pot do Brigite. Revica je bila zelo slaba. — Umrjem, Helena, mi je rekla, ne pusti mojega otroka v krempljih te ženske. Ugrabila mi je moža, ukrade, umori mi dete... Črez tri dni je umrla. Hotela sem vzeti Ivanko k sebi, a Žebtron ni pustil. Po pogrebu pa me niso pustili Collettijevi več v hišo. Klicala bi bila sodnijo na pomoč, toda Žebtron, čeprav nevarno ranjen je bil pri čisti zavesti, vsaj onadva sta trdila tako. Žebtron je bolehal več mesecev, in ko je umrl, je stalo v oporoki, da izroča Ivanko in njeno premoženje Collettiju v varuštvo. V slučaju, da umrje bolešno dete, naj bo dedič Collettijeva Martina. Kaj sem trpela Angelik, ko sem videla otroka v rokah brezdušnih ljudi! Collettijevi so začeli takoj živeti bolj razsipno. Pod pretezo, da rabijo velike vsote za Ivankino zdravljenje, so jemali njen denar. Colletti je opustil trgovino. Slutila sem, kaj pride. Dala sta otroka na rejo v neko oddaljeno vas — kam, nisem mogla izvedeti. Tam je bolezen pobirala otroke, pobrala je tudi Ivanko. Martina je podedovala. Pa prisleparjeno premoženje je šlo kakor pleve v vetru. Za Martinino vzgojo sta jemala denar, ga trošila — delala potem dolg na vilo in palačo v mestu. Da se zavarujeta proti morebitnemu izsledovanju od naše strani, da si pomoreta, so zalezovali tebe...

„O, jaz se maščujem!“ je škrtnil Angelik; „povej mi, kako je našel Valentin najdenko.“

„Bilo je nekako eno leto potem, ko so razglasili smrt Žebtronove Ivanke. Neko jutro prinese brodnik Valentin skrajno shujšano, v neko cunjko odeto dete v sv. Maverski farovž. Kuharica, dobra stara Meta, je komaj okopala, pregrela in umirila premrzlo in preplašeno dete, ki je odgovarjalo na vprašanja le besedo Ivanka. Po obrazku soditi, bi štel dete tri, štiri leta, po telesu komaj dve. Valentin je trdil, da je prinesla Soča tisto viharo noč otroka, da ga je moral vreči kdo v bližini v vodo. Sodnija se je zanimala za stvar, a ni prišla na pravi sled. Da ne bi mrmrala občina nad siroto, sva jo dala z župnikom v sirotišnico. Meni ni dala misel na ubogega otroka miru. Večkratov sem spraševala Valentina. Pa ne spraviš nič iz njega. Že prej bebast je postal potem ko je našel siroto, čisto zmeden. Čula sem že, da mrmra o petdesetaku, o blaznici. Pa vse to ni nič gotovega, Angelik, pusti rajši Collettijeve za dobro in slabo — v miru.“

„V miru?!“ je kriknil Angelik, „ne, stvar se ujema, se razjasni! Kaj je sedaj s siroto?“

„Saj veš, Angelik. Ljubeznivi postrežbi sester se je posrečilo spraviti telesno in umsko zaostalo dete na noge. Sedaj je Ivanka v osmem razredu. Ima

poseben dar in veselje za učenje; nemščine se je pričela igrati. Tiho, krotko dete, dostikrat joče, a ne pove nikomur, zakaj. Gotovo za to, ker bi morala letos v svet, da si služi kruh. Meni se smili — spominja me Brigite... Ti si gospodar, Angelik... Glej — obljubila sem Brigiti, da skrbim za njeno dete. Pusti, da se oddolžim siroti, kateri je vzela zločinska roka rodbino in dom. Dovolj mi, da vzamem siroto za svojo.“

Angelik poljubi materino roko.

„Stori, kar ti vелеva plemenito srce, mati. Dovolj velik je naš grad, da zakrije sirota svoje gorje v njem. Morda se mi posreči tudi, da pridem zločincem na sled, da vrnem najdenki ime, dom. Ah, kako sem smešen... Drugim obetam streho, Collettijeve bi rad spravil izpod ugrabljenosti — a pozabljam na tebe, na tvojo trudno glavo, mati... Odpusti...“

„Vse se uredi, moj sin,“ je tolažila mati. „Pusti sedaj Collettijeve in zločine; dokazati nimaš kaj, a Bog je sodnik. Uredimo rajši lastne zadeve. Danes ostaneš pri nas. Na Goro hočeva z Roziko. Molitve in obete položiva pred žrtvenik Prečiste, da izprosi zdravja, luči tvoji duši. Jaz se obvežem, da bom siroti mati — sestra se zaobljubi za brata; kaj hoče darovati Mariji, ne vem.“

„Ah, mama — ve sta tako plemeniti — in vendar bi se vama smejal... Kaj pomagajo obeti, molitve! Nočem, da se žrtvuje Rozika za mene. Od koga prosiš, čigavi moči se klanjaš, mama?“

„Moči, ki me je vodila vse življenje. Mlada, plašna, sem prišla k neznanemu možu, v tuji kraj. Marijino svetišče v višini mi je dajalo pogum. Spoznala sem, da je naše življenje romanje k visokemu cilju, prevare, nesreče ne previdi, ki plašijo romarja. Mlado me je zapustil tvoj oče. Izmamila ga je ljubezen do brata, izmamila pravljica o biserih in zakladih. Kam sem hitela v svoji žalosti, kje sem našla mir? Na Gori. Tam ga izprosim tudi tebi. Pojdiva, ne ogibaj se gosta prijatelja.“

Gotovo ni bilo Angeliku do zajutрка. Pa ubogljiv kakor otrok, je sprejel čašo iz materinih rok. Toda preden jo je nesel k ustom, je prihitel lahek korak po stopnicah. Sveža, odločnega izraza v pogledu in obrazku, v rožnati pomladni obleki, rožnat solnčnik in malo torbico v roki, se je prikazala Elvira začudenim očem. Rob krila, čevljički so bili rosni, na girardiju, na belem pajčolanu je ležalo cvetje, ki se je bilo usulo raz dreves na mladenko. Visoko vzravnan, ponosen usmev okrog polnih ust, je bila Elvira zdaj slika mladostne moči.

„Nikogar ni bilo, da bi me bil naznanil, a naznanjam se sama,“ se je smejala prešerno, ko je pozdravljala hišno gospo in njenega gosta, ko ji je jemala Rozika solnčnik in torbico iz rok, dočim

je stal Angelik zmeden pri mizi in ni vedel kako bi pozdravil nevesto.

„Ne, ne Rozika, pusti mi torbico,“ je branila Elvira in stopila k Angeliku. „Gospod Kamenski,“ se je smehljala objestno, „midva imava neki račun.“ Vzela je iz torbice list, ga razgenila in nadaljevala:

„Včeraj sem izvedela, na kak način ste bili primorani, da se ženite pri nas. Žrtvovati ste se hoteli. Toda jaz ne maram vaše žrtve, gospod Kamenski! Tu je vaše dolžno pismo. Vsota, na katero se glasi, je moja dota po očetu. Jaz je ne potrebujem. Gospod Kamenski — vi ste prosti.“

Z naglo roko je raztrgala Elvira dolžno pismo in ga vrgla Angeliku pred noge, stopila na kosce, vrgla glavo nazaj in rekla ponosno:

„Tako je raztrgana sramotna vez med nama!“ Krasno oko, žareče od svete jeze, lice goreče od temne rdečice, je bila Elvira zdaj čudovito lepa. Kamenski so obstali, strmeli vanjo, Salle je zardel. Pa preden so mogli pregovoriti, je zaropotalo, pridihalo težko po stopnicah. Obledo in frizuro v neredu, skrajno ešofirana, je prihitela gospa Vidonijeva, pogledala hčer, kosce papirja po tleh — in bi bila padla vznak, da ni priskočil Salle ter je skoraj nesel na stol. Tam se je prijemala za glavo, lovila sapo, lomila roke. Vse mišice so ji igrale po obrazu, oko se je zapiralo in odpiralo, rdečica menjavala z bledico. Gospa Kamenska je segla po kapljice, Rozika je hitela z vodo, pa razjarjena ženska je odbijala njuni roki; iz njenih bledih ust se je izvil čudno hripav glas, potok zmerjanj se je izlil na Elviro.

„Oh, kap me zadene,“ je stokala, ko je odtekla prva ploha. „Ti ničvredni, zanikarni otrok ... Nekaj mi ne da ponoči miru ... Vstanem, pogledam v blagajno. Toliko da nisem umrla ... Kličem, iščem — Elvira ... Srce mi pravi ... Sama hudoba te je zmotila, otrok. Povej, ali se zavedaš, kaj si naredila?“

„Razpolagala sem z doto, katero sem dobila po očetu. Pravico imam. Ko si vzela denar, jaz nisem vedela zakaj, iz banke, si me razglasila za polnoletno. S svojim denarjem delam, kar hočem. Dekla brez vinarja se ženi po svoji volji, ti si me hotela prodati možu, ki bi me le trpel na svoji strani.“

„Ne vinarja,“ je kričala razjarjena mati, „ne vinarja ne dobiš od mene ... Kristus — Marija! Take tisočake vrže v blato, o ti ...“

„Ne potrebujem tvojega denarja,“ odgovarja ponosno Elvira. „Sama si zaslužim kruha ...“

Gospa Kamenska je prosila Elviro, da molči; bala se je, da prime krč do skrajnosti razjarjeno mater. Pa silna togota si je našla izliv v grenkih solzah, ki so kar kipele iz oči, lile po licu, usta pa so iskala besede, ki bi uničila drzno hčer. Morda

kletve ... Neugodno čustvo se je polastilo vseh ... Angelik, ki je stal ves ta čas presenečen, molče pri mizi, je stopil naglo pred gospo Vidonijevo in rekel možato:

„Ne bojte se. Dolg ostane moja častna zadeva vključ plemenitemu dejanju gospodične Elvire. Žal mi je, da zaslužim vaše preziranje,“ se je obrnil k Elviri, na katero se je naslanjala Rozika.

„Ah gospod Kamenski,“ je stokala čudeč se Vidonijevka in odprla široko mrale oči, „vi hočete zares? Pa tudi če hočete,“ je vila roke, „s čim? Pismo je strgano, možitev razdrta ... Siliti vas ne morem, vaše razmere pa ...“

„Molči, mama,“ se je ujezila Elvira, „o tem ne besedice več, gospod Kamenski je s tem trenutkom popolnoma prost.“

„O ti zaslepljenka, ki mečeš tisočake kakor smeti, o le počakaj!“ je žugala prevarjena mati in iskala s solznim pogledom pomoči. Vključ svoji razburjenosti je vjela Sallejevo oko, ki se je uprlo s posebnim izrazom v Elviro. In isti hip se je obrnil Salle k njej.

„Gospa Vidonijeva,“ je rekel mirno, „moj prijatelj vam ne more dati sedaj nobenega zagotovila, vi ga pa ne morete zahtevati. Vi poznate moje razmere; častno izjavljam: — porok sem jaz za svojega prijatelja.“

Glasen vzklik navzočih je sledil tem besedam, Rozika je zardela in obledela, pogled gospe Vidonijeve je postal hladen, motreč, je begal od Rozike k Salleju. Nasmehnila se je:

„To je več kakor prijateljstvo ...“ Pa Elvira je stopila živo med mater in Francoza, govorila z iskričim okom:

„Čemu vse to? Gospod Kamenski, tu ni nič razžaljivega za vas. Mislila sem na vse ... Svojo doto darujem svoji dragi Roziki. Vi mi ne morete braniti tega.“

„Elvira!“ je dvignila mala deklica roki, „Elvira, prosim te ... Ne puščaj Angelika ... Bodi mu dober angel ... Razumem, kar si mislila — hotela ... Toda jaz ... Sklenila sem, da stopim v samostan k usmiljenkam ...“

Omahnili sta roki in glas. Rozika je pogledala vdano-tožno brata, kradoma onega, ki jo je ljubil, se obrnila in je hitela na hodnik. Elvira je tekla za njo. Prepadena sta stala Angelik in Salle. Oba sta razumela čemu in zakaj se je odpovedala blaga sestra ... Umela je to mati, pogledala na križ, vzdihnila v srcu ... In umela je to tudi praktična gospa Vidoni, si obrisala solze in se obrnila ljubeznivo k bledemu Salleju:

„Gospod Salle, jaz se zanašam na vaše možko poroštvo.“

IX.

Po vili Martini zvene zvoki klavirja, se preliwa Martinin melodiozni glasek. Spremlja ga svež mladeniški tenor. Martina, pestri metuljček, se zabava, se ne briga za oblak, ki pokriva čelo roditeljev, kar sta odslovila Angelika. Od včeraj se ni nalepotičila mati, ni šla iz hiše. Oče se strese, kadar se ustavi kočija, kadar odpira hišnik železna vrata. Po Angeliku žalujejo. Pa če ni bogat, ni treba žalovati po njem! Lepemu dekletu se ne manjka snubcev. Tako misli Martina, poje, se hohota. Njena mati pa sedi nefrizirana v spalnici, v od strasti razoranem obrazu ždi skrb, gleda kakor sova iz velikih mrkih oči, zre srepo na moža, ki hodi gladko obratih lic, sivih brk, rdeči fes na plešasti glavi, v stari salonski suknji, nemirno po sobi. Njegovo letanje vznemirja gotovo ženine živce. Ona dvigne roki iz širokih grških rokavov in se zadere:

„Tako ne prideva na konec. Treba je nekaj ukreniti.“

Mož skomizgne z ramami, se ustavi pred njo, sikne: „Treba . . . No, pa povej, ženska, ki si tako iznajdljiva v hudobiji — kaj je treba ukreniti; kako prepodim pošasti, ki mi groze te dni, kako tiste, ki sede že dolga leta vsako noč ob moji postelji, podijo spanec, mi kličejo: Slep, ropar . . .“

„Ti si šleva,“ se obrne žena zaničljivo v zid.

„Nesramna vlačuga!“ stiska mož pesti, „v tebi je umrla že davno vest. Da te je dovedel peklenšček na mojo pot! O, da te nisem zadavil, ko si krenila prvič na levo!“

Demonško zablisne v ženinem mrklem oku, krepko pomoli pest možu pod nos:

„In umrl gladi . . . Krasen mož, Riccardo, ki je sam podil ženo na stranpotice. Živel si od moje sramote, moralist! Streho sem dala tebi in Martini.“

„Ugrabila, ukradla . . .“ stoka Colletti, si sega za vrat, išče las po plešasti glavi, trga nervozno konec sivih brk. „Kakor kača si ga zamamila, ga iztrgala ženi, otroku, se lišpala za njegov denar. Ko se je ponesrečil, si se znala vgnezditi v njegovo hišo. Tvoja bližina je podila dušo iz blede, bolne žene . . .“

„Ti pa si znal, prijatelj, ponarediti oporoko, ki je zagotovila imetje, katero je pustil Žebren v slučaju Ivankine smrti, Kamenskemu — tvojemu otroku, nam.“

„Od koraka do koraka si me vodila, silila, vražja hči . . . Oh, kako me boli spomin . . .“

„Popravila sva oporoko, kaj je na tem? Mari naj bi bila stregla zastoj temu norcu?“

„Kača strupena! Že takrat si snovala . . . V tvojih možganih so se porodile pošasti, ki me pla-

šijo. Ti si si domislila, si zaprla ubogega otroka v kurnik, v klet. Ti si razglasila, da si ga dala na zrak v oddaljeno vas . . .“

„A ti si zelo lepo naredil mrtvaški list, župnijski pečat si si znal dobiti na obisku pri župniku . . .“

„Molči, vrag v ženski podobi! Vse življenje si me vlekla v pogubo . . . Okradla si tujega in svojega otroka. Denar, katerega sem prisleparil Martini, je pošel za tvoje zabave. Nisi žena, nisi mati — vrag si!“

„Ti pa neodločen bedak. Kar se stori, se mora storiti popolnoma. Tebe pa plašijo čenče starih bab. Norec! Nobene oblasti ni nad nami. Glej, samo da te ne vidijo ljudje, vse drugo je prazno. Haha! Tebi se je smilil otrok v kurniku . . . Le kdor je mrtev, ne govori. Sestradal bi bil otrok, pokopan v kleti, ne bi tožil, ne govoril. A tebi se je smilil . . .“

„Da. Srce se je trgalo v meni, ko je stokal otrok lačen, iztezal suhe ročice . . . Hotel sem narediti konec mukam, vzel sem ga viharji jesenski večer, ga skril pod plašč, ga hotel nesti v Sočo.“

„Pa nisi imel poguma, strašljivec.“

„Ne, nisem ga imel. Morda se me usmili Bog, kakor se je smilil meni ubogi otrok. Zemlja je stokala, drevje ječalo, veter tulil. Sleherni človek se je skril pod varno streho, jaz sem blodil s svojim grešnim namenom ob Soči. Hotel sem — in nisem mogel. Otrok mi je ovijal suhi ročici okrog vratu, šepetal edino besedo, ki mu je ostala v dolgi, temni ječi v spominu, svoje ime.“

„Zelo ginljivo pripoveduješ, Riccardo.“

„Blodil sem kakor zavržena duša. Vse pošasti pekla so plesale okrog mene, tulile: Kaj čakaš, urno — končaj . . . A nedolžni otrok se me je držal tako tesno . . . Priblodil sem do sv. Maverskega broda. Blisk mi je razsvetlil obrežje, videl sem brod, spoznal, kako dolgo tavam . . . Spoznal, da hite ure, da je temu otroku odločena smrt . . . Ustavil sem se pred veliko votlinasto skalo. Za hip so umolknilo vetrovi, molčala je voda, pošasti so čakale plena. Kakor grom so mi donele moje lastne besede, ko sem zakipel v obupni jezi: „Hodi k vragu, svedok moje krivde, moj strah! Mrtvi ne govore . . .“ Odtrgal sem roki otrokovi od vratu, ga dvignil visoko. Tisti hip je skočil nekdo iz skalne votline, me prijel za roko, mi vzel otroka in izginil v temini. Je bila pošast ali človek, nisem vedel. Lasje so se mi naježili, zobje šklepetali. Spoznal sem, da varuje višja moč otrokovo življenje, mislil sem na njeno mater. Vem, Evrika, da je plašila, da plaši tudi tebe njena blede senca, ko hodi visoka, neslišna, po ugrabljenem domu in išče s žalostnim okom oropano dete . . .“

„Ni res, molči!“ je vzklikala prepadena žena, njeni prsti so stiskali krčevito blazino na divanu.

„Kakor ukopan sem stal... Bliski so plameneli okrog moje glave, dež je lil na mene, pošasti so me vabile v besnečo Sočo. A jaz sem se bal, se bojim smrti... Za delo čaka tam plačilo...“

„Strašljivec! Skočil bi bil za možem, ga sunil v Sočo... Tako pa si prišel proti jutru, ves premočen, malo živ k meni in mi povedal jecaje vse. Jaz, ženska, sem spoznala hitro, kaj je treba, da odvrneva pretečo sramoto od nas. Dala sem ti denarja, te poslala na brod, v sv. Maver. Da poizveš, da podkupiš, če je mogoče, da dobiš otroka nazaj.“

„O ti! Zнала si me držati v krempljih... Šel sem, dospel do broda. V ranem jutru so ležale veje in polomljena drevesa po obrežju, Soča je drevila velika, motna, grajska streha je gledala preteče na mene. Na divjih valovih se je prizibal brod, bebasti Valentin je zijal okoli, se križal. Mene ni videl, stopil sem za veliko skalo. Brodnik je pritrdil brod, sedel na skalo in vzdihnil: — Strahovi, tatovi, hodijo ob pozni in rani uri. Anti se mi je zdelo, da vidim moža, ki čaka... Valentin, Valentin... Kaj boš z otrokom. Kam ga boš del... Sam sebe ne moreš preskrbeti. In zmerjali te bodo, Valentin... Kaj ti je treba loviti tuje otroke?... Svojih bubcev, svojih čeč imajo dosti, a kruha ni preveč... — Ko slišim Valentinove skrbi, dobim up, da mi vrne otroka, da se uredi vse. Stopim izza skale, potrepam brodnika po rami. Obrne se, zavpije, skoči po koncu, strmi v mene, išče besede. Prestrašil sem se...“

„Sam si bil ž njim. Vrgel bi ga bil...“

„Brodnik je vzklikal: — Marija pomagaj! Vi... Vi ste... Kaj sem? sem rekel osorno. Vedel sem, da se gre to uro za vse, pa se spomnil, da je brodnik znan bebec. — Vi ste prinesli ponoči otroka... Videl sem v blisku vaš obraz... Stali ste — pa sem vas gledal. Otroka, nedolžnega ste hoteli vreči v vodo... Tako je vzklikal brodnik in stal, nizek, močan, pred menoj. Nisem se upal prijeti se ž njim, pa zadrl sem se: — Ali veš, brodnik, kaj je blaznica? Tam te zvežejo v jopič, poln ostrih žebeljev, te bičajo, ti ne dajo jesti. Tja v blaznico, pa spadaš, če govoriš take neumnosti. Kje si me videl, bedak? Pojdi — pripoveduj! Bogat sem — komu bodo verovali — tebi ali meni?... Vzel sem listnico v roko, pokazal Valentinu nov petdesetak. Brodniki so lakomniki, tudi Valentin je zažarel. — Glej Valentin, sem rekel, tu dobiš petdesetak, če prisežeš da ne poveš nikomur, kje si našel dete. Reci, da si ga dobil v vodi. Prisezi, da ne govoriš nikoli o tem — drugače te spravim, ker sem bogat gospod, v blaznico.“

— Vem, gospod, da ste bogati, vem kje stanujete... Pa kdo bo verjel bebcu... V blaznico ne maram. —

Prisegel je. Zanašal sem se dotlej na prisego, na negotovost take priče. Pa ker plaši hudobijo vedno kazen, si si domislila ti, da bi bilo najbolje, če bi vzel Angelik Martino. Ker — če bi tudi slučaj privedel kdaj kaj na dan — Angelik bi potlačil vse. Gospa Kamenska, ki si da toliko opravi s siroto, ki sluti kaj — bi morala molčati...“

„Seveda,“ je vstala Collettičevka energično, „dobro sem premislila vse to, vedela sem, da iztrže moja Martina bledi Elviri ženina, vedela pa nisem, kako stoje na videz bogati Kamenski v resnici. Revnega ženina pa ne potrebujemo. Vendar si bil ti pre-nagel; nisi računal na to, da je Angeliku mati napolnila ušesa, nisi računal na njegovo razžaljeno samoljublje. On se bo maščeval. Molči brodnik, molčal je pred sodnijo, pred občino. Toda če se ga poloti njegov ljubljeneec, ki je ribaril in brodaril kot deček ž njim — potem...“

„Res je“, si ščiplje Colletti nervozno konce sivih brk. „Kaj ukreneš?“

„Lahko bi bili mislili že poprej na to. Le z zvi-jačo se izmotaš. Angelik je pravil Martini o nekem stricu, ki se je izgubil v Vzhodni Indiji, ki ima baje neke čudovite bisere, velike zaklade. Za njimi da sta bila odšla Angelikov oče in stric, vrnila se nista... Tudi Angelik naj gre in se ne vrne... Grem, da poučim Martino.“

Ponosno je premerila moža in odšla. V toaletnici si je popravila lase, si nabarvala obraz. Vsa druga se je pokazala v Martinini sobi. Mladi fant, ki je igral in pel z Martino, se je poklonil globoko, Martina se je obrnila, note v roki, na stolu, se smejala.

„O mama — tako lepa, sveža. — So te privabili najini glasovi? Hočeš peti tudi ti?“

„Da. Zapijem mojemu srčku lepo pesem, le slišati je ne sme nihče drugi.“

Martina je vrgla note na tla in pogledala mladeča čestilca. Razumel je, obrnil oči kakor kolesa, povetil črne lase na dekličino desnico, se doteknil s črnimi brčicami drobnih prstkov in odšel s poklonom, ki je izražal njegovo spoštovanje in samozavest. Gospa Colletti pa je potegnila hčerko na mehki sedež pri oknu, ji pogladila žive vrane lase in rekla:

„Zabaval si se, moj Martinček, prav je tako. Zato so fantje, da zabavajo dekleta. Pa poglej, otrok, iz zabave mora prihajati tudi korist. Včeraj pa smo bili neprevidni. Zmedla nas je tista Vidonijevka... Kaj nisi dejala, Martina, da ima Angelik strica v Indiji, ki je lastnik velikih zakladov?“

„Oh, in biserov, mama; zapustila jih je neka kneginja za Marijo na Sv. Gori. Kako bi se podali meni, meni bi jih dal Angelik, da jih ima...“ Narredila se je čisto naivno in otroško.

„Zakaj pa ne gre po nje? Poglej, Martina — Angelik postane lahko bogataš — mi pa nismo mislili na to. Slišim, da je žalosten. Piši mu, Martina, piši. Da ga ljubiš, da nisi kriva . . . Povabi ga na sestanek pri promenadnem koncertu v mestu. Tam mu govori le o svoji ljubezni, vнемaj ga na pot po zaklade, obljubuj, prisegaj mu, da ga počakaš, da ga sprejmemo radi, ko se vrne bogat.“

Želja po biserih je zavalovila v mladem srcu, zaigrala v mičnem obrazku. Pa druga bojazen plaši Martino. Naslonila je glavo na materino ramo in vprašala boječe:

„Ali bo pa hotel priti?“ . . .

Stara spletnja se je nasmejala: „Oh, otrok, ti ne veš, kako moč ima lepa ženska na zaljubljenca. Do vsega ga pripravi. Ti ne poznaš ljubezni, to je tvoja sreča. Ženska, ki ljubi, je izgubljena, je sužnja. Ne zabi tega, in moški bo igrača tvojih muh.“

Martina objame mater. Nežno dehteče pisemce, polno tožba in priseg nese zvita hišna v soški grad. Ninu, zvestemu slugu, ga mora izročiti, sicer ga ne dobi Angelik v roke, sicer ne pride k promenadnemu koncertu.

Težko čaka Martina. Ali sede ptiček na limanico? Morda prihiti, zaslepljen, na njene besede . . . Zgodaj vstaja mala koketka, meče oči na cesto in stezo, se ne gane čez dan od okna, posluša v mraku — toda Angelika ni. Metuljček poveša krila. Mati jo tolaži; pravi da bije Angelik boj s svojo samozavestjo, ki mu brani biti otrokova igrača. „Pa ne boj se,“ poučuje stara koketa mlado, „ko pride ura koncerta, boš promenirala ob njegovi strani. Pozabil bo vse, vedel samo, da ljubi mojo Martino. Ti pa ne zabi . . . Kmalu naj odide — po zaklade. Če pride? Poglej se v zrcalo, Martina? Ali te more pozabiti, kdor te je ljubil? Kdo ima tak nosek, usta, oko?“ . . .

Martina se smehlja lastni prelestni sliki, se napravi na večer koncerta v rožnato tenko obleko, in natakne žarečih rož v nedrije, za pas. Mrak pada na Gorico, svetilnice po ulicah in trgih se zasvetijo. Z mrakom se začne veselo južno življenje. Z vzkliki in smehom prihajajo Goričani na glavni trg. Tam stoje godci v širokem krogu, okrog njih stoje v kolobarju otroci, delavci, vojaki, dekleta. Nališpan, cvetje v roki, v gumbnicah, promenira boljši mladi svet. Kavalirji izpitega obraza in oči se klanjajo, dame mečejo strastne poglede iz bledih, namokanih obrazov, se smejo glasno, se igrajo s pahljačami. Promenada gre okoli godbe, mimo dveh kavaren. Tam sedi starejši svet, opazuje kretanje mladine, premišljuje. S plamenom gori zavist, spletajo se spletke . . . Ha, glejte! Ženin Vidonijeve s Collettijevo! Tedaj je res, da je vse razdrto med Vidonijevimi in Kamen-

skimi. Mladi par hodi čisto mirno mimo mize, kjer sedi bogata vdova, se gleda, šepetaje. In pri moji veri, ni čuda če pozabi Kamenski ob Martini vse drugo . . . Ni je lepše deklice na promenadi. Ta živa barva, lesk očesa, prelestna hoja! In kako ji pristojno široko pokrivalo iz rožnatega atlasa ter belo cvetje na vranih laseh. Očarujoča prikazen! Res. Zato je tudi očaran soški graščak. Zato je pozabil, pogazil svoj ponos. Težka je bila sicer borba, ko je dobil Martinino pismo — a ljubezen je premagala vse . . .

Na lesenem divanu v knjižnici je ležal. Okrog njega nagrmadene odprte knjige. Najnovejša, moderna dela. Nino mu jih je nanese s polic, on je odpiral, iskal. Pa nobena ni slikala njegovega gorja, nobena ni vedela sveta, tolažbe. Z medlimi barvami so slikale knjige medla čuvstva medlih ljudi, ljudi, ki so tičali v blatu, pa si niso pomagali iz njega, ljudi, ki so sedeli v tmuni in si niso želeli solnca . . . Drugačni ljudje so popisani v materini mali zbirki. Trdnih načel hodijo neomajno svojo pot. In taka je njegova mati, sestra, taka je tudi Elvira. On sam pa je šiba na vodi, bilka na vetru . . . Zoprno mu je dobro, zoprno mu je hudo — zoprno mu je ves svet. Kaj se žrtvujejo zanj, kaj gledajo sočutno nanj? Pomagati mu ne more nihče. In še ta Rozika! Ko bi osrečila lahko Salleja, spravila njega popolnoma iz zadrege, gre — in se žrtvuje! Zakaj? Zato, da bi se vrnila bratu vera v bajke in pravljice . . . Mati pa, namesto da bi zadrževala sestro, se tolaži, da sprejme Bog njeno žrtev in odpravlja drobno, nežno sestro na pot v bolnico . . . Salle pa se je otroval v tem vzduhu, polnem svetosti. On občuduje Roziko, obožuje mater, hodi pogosto k Vidonijevim, govori z Elviro o visokih problemih. Težko da napreduje njegovo delo te dni . . . Čuden človek ta Salle! Ni tič ne miš. Ni vnet katoličan, ni mrzel brezverec, ni trezen razumen človek. Vendar je še najbolj na tem, da se potercijali. Slabo bi napredovala svobodna misel v Franciji, da je dosti takih izobražencev . . .

Tako je premišljeval Angelik, zrl v slikani strop. Pa nad vsemi mislimi je le bdela Martinina podoba. Vleklo ga je, da se splazi v tihi noči do vile Martine, ondi stoji, čaka . . . Slišal bi morda Martinin razkošni smeh, videl morda prelestni sen svojih noči. Prisegel je bil sicer v prvi jezi, da zapodi Martino izpod njene lastne strehe, da se maščuje. Prazne besede! Njega zaboli, ko govore s zaničevanjem o njej — še bi se udaril z vsem svetom za Martino . . . Uklenile so ga težke verige, nikdar se jih ne otrese — suženj bo tekel k njenim nogam, suženj bo prosil za žar milosti. Angelik se je sramoval priznavati sam sebi, da ljubi še vedno brezsrčno, neznačajno

deklico. Umrlo je najlepše, najslajše. Vse življenje bo le večno hrepenenje po čarobnem majniku. Še pojo zunaj ptice, še se odeva narava v cvetno krilo, a na njegovo oko je padla črna mrena . . .

Tako se mori Angelik, ko se mu približa z li-sičjim obrazom Nino. Izroči gospodarju pisemce. Od Martine. Kakor da ga je dvignil električni tok, vstane Angelik — s tresočo roko odpre. Z žejno dušo bere zagotovilo, da je bila Martina prisiljena govoriti, kakor je govorila, da ga ljubi, da se ji toži po njem, da naj pride ljubljani h koncertu, ona pride s hišno, mati ne izve . . . Ljubi ga . . .

Prijelo ga je, da bi letel k dragi. Pa pikro čuvstvo se je oglasilo in mu dejalo: Kako se je

smejala takrat . . . Bodi mož! Ne bodi! Ni vere v njej! Prebôli, ogibaj se kače! Loti se gospodarstva, razveseli mater! . . . Ves teden si je zatrejal, da ne pojde. A ko je prišla nedelja, je pelo srce le o Martini in noga je hitela sama . . . Zdaj, v njeni sladki bližini pa je pozabljeno vse. Prelivajo se zvoki godbe, mehki otrovni zvoki za hrepeneča srca. Zahoče se mu, da izlije svoja čuvstva, da sliši pri-sege ljubezni. K mizici za oleandri pelje Martino. Sladko mu govori prelestna in ga omamlja. Preliva se godba, promenira mladina, Martina govori po materinem naročilu in vnema Angelika na pot, s katere se še ni vrnil nobeden Kamenskih.

(Dalje.)

Računimo, ugibljemo . . .

Zložil Ant. Medved.

Računimo, ugibljemo,
da znižali bi sreče kup.
Zdaj v nadejeh se ziblremo,
zdaj se pogrezamo v obup.

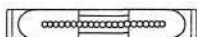
Cel grad sezida priden sen
iz nameravanih dejanj.
Podrobno je račun zložen,
razum pritisne pečat nanj.

A ko posije dneva žar
in k delu sili nas razum,
spomin stoterih zlih prevar
zatara volji ves pogum.

Za nami svet hudoželeč,
pred nami trnjev plot ovir,
nad nami Damoklejev meč,
v nas samih bojazljiv nemir.

Ugibati pričnemo spet,
da bi razdrli trnjev plot . . .
Ha, ko bi ga — to trnje svet
koj bi nastlal nazaj na pot

in zraven nas oštel celo,
da smo predrzni, brez vesti,
in zadnje hujše bi bilo
od prvega . . . Razum molči.

V vedrem jutru.

Zložil Vek. Remec.

Vitki bori, temni bori
se priklanjajo
v vedrem jutru zlati zori,
ki po gozdu gre.

Jaz se pa mladosti klanjam,
vriskam ji v pozdrav,
jaz se klanjam njenim sanjam
in skozi jutro grem.

Kaj mi more žalost grenka,
črnih misli roj,
dokler v jutru se mladenka
mi smehlja — mladost . . .

In vsi trije odšli so
iz trume farizejev
Devica, Magdalena
in Janez Cebedejev.

V pregroznem hrepenenju,
na voglu tam pred vrati
na svojega je Sina
čakala grenka Mati.

Katera mati bi ljubila
s takó junaško srčno silo,

da sprémiti bi sina mogla
na smrt sramotno — ne v gomilo?

Katera mati bi hotela
vstopiti se pred onim verno,
ki proti njemu vse zaklelo
s togoto se je neizmerno?

Katera mati dete svoje
razbičano bi mogla zreti,
vse rane v srcu občutiti,
umirati — in ne umreti?

(Dalje.)

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

X.

Beli, ne več od cvetja, ampak od prahu, stoje kostanji ob cesti iz Gorice v Solkan. Na prst debelo pokriva prah drevje, zagrinja v oblakih vozove, pešce, sili nadležni gost skozi zaprta okna v hiše, sili v grlo potniku. Prah se vlega na dolgi pajčolan, na rjavo obleko deklice, ki sedi graciozna, elegantna v prašnem koleselju. Trudna sta konja, zaspan voznik. Vročina junijevega popoldneva muči človeka in živino. Leno se otesa konj sitnih brenceljev, leno zamahne tupatam voznik z bičem na kopico otrok, ki se valjajo polnagi po cestnem prahu, leno zakliče konjema običajni „hi!“ Čmerno se ozira na gospodično. Davi, na poti iz Čepovana v Gorico, je kramljala tako prijazno z mladim, širokoplečim fantom, da sam ni vedel, kdaj je bil prišel v Grgarje, v Gorico. Sedaj molči zamišljena.

Vkljub hudi vročini ne odpre solnčnika. Roke leže v naročju, živo, veliko oko motri polja, ljudi, gore. Sveži obrazek izraža mirno pričakovanje, veseli ponos. Ah, gospodična Elvira! V Čepovanu, pravi, da je tako srečna; skromna je in prijazna z vsakomur, obnaša se, kot bi jej bilo res treba služiti kruha. Pa se je le skregala z materjo; kruh jemlje drugim, potrebnim. Kako jo je le sprejela danes mati, ko je porabila hčerka učiteljica četrtek, svoj prosti dan, da jo obišče. „Ni ji treba služiti,“ je pravila bogata gospa vozniku, „preobjedla se je dobrega.“ Gospodična je obšla vso Gorico, sedaj hoče še v Soški grad. In kuharica gospe Vidonijeve je namigavala vozniku, da je tam ženin, da sta tam dva ženina gospodičina. Hm — ženin ... Zvonilo bo „zdravo Marijo“, ko bo še čakal voz ...

Sedi Elvira, gleda ljube, znane kraje. Dehtel je kostanjev cvet, ko je zapustila ponosna, uporna Gorico, da pokaže materi, da se zna preživiti sama, da ni odvisna od bogastva. V zatišje gora se je zatekla, da si varuje svobodo, da si leči rano, za katero ne ve nihče. Nepopisljivo čist in miren je tam zrak, nežni vonj planinskih zelišč ga preveva. Ozke poti vabijo na skalnate vrhove, v temni les. Gore so jo sprejele v svoje naročje — v nižini, tam daleč, je ostalo gorje. Gori je bila — tri tedne že. Medtem je odcvetel tu doli kostanj. Zdaj žare po vrtovih živordeče rože, močni vonj klinčkov se širi po vročem zraku, sanjave stoje lilije po gredicah. Po polju se košati krompir, pleza buča, se ziblje mlada koruza. Po gričih zeleni trsje, zori sadje. Na polju se zasveti motika, med trsjem se beli rokav, prikazuje se pisana ruta. Nova železna proga prereže cesto. Stotero rok se giblje na progi, pri stavbi novega mostu čez Sočo. Stotero rok dela pot, da bodo hitela hrepenéča srca v svet — za kruhom, za omiko, za negotovimi težnjami. Vse hiti. Naglo stopa romar proti visokemu cilju, naglo zori sad — naglo je treba delati, Elvira ... Saj si tudi ti romarica, delavka. Romar se oddahne na Sveti Gori, delavec se ohladi zvečer na klopi pred hišo, počije zemlja ... Pride večer življenja — tudi ti se odpočiješ, Elvira ...

Kaj šumljaš, hči planin, krasna Soča, kaj žuboriš skalam, drevju? Kaj se smehljaš, širokoustni, bebasti Valentin? Ne misli, da veš, kaj je privedlo Elviro tusem. Nje, ponosne, čiste, ne mami tisto, kar mami druga dekleta, njo kliče v Soški grad le nežna skrb za drobno prijateljico. Šume topoli, radostna hiti Elvira po znani poti v častitljivi grad, ki je imel

biti njen dom. Krasen dom! Nad Sočo, med drevjem. Prava idila. Ti je žal, Elvira, da si raztrgala pogodbo, ki ti je obetala grad in mladega graščaka? Šume topoli, beli stoje javorji, Soča teče mimo skal — Elvira gre, ne odgovarja. Skozi velika vrata stopi na dvorišče. Prazno je. Nihče ne gleda iz bršljanovih vejic okrog oken, noben posel ne homatari po dvorišču, le veliki pes v kotu skače jezno, renči, rožlja z verigo. Elvira stopi v poselsko sobo v pritličju. Tudi tu ni nikogar, da jo naznani. Vse tiho. A — pač... Tam za stebrom sedi mala dekla, lupi krompir, ga meče v ogromni lonec.

„Kje je gospôda, Jerica?“ vpraša Elvira.

„V kuhinji, gospodična,“ odgovarja dekla, vstaja in stresa olupke iz modrega predpasnika. — „Ali Vas naznam?“

„Le ostanite, Jerica — grem sama.“

V prostorni kuhinji najde Elvira graščakinjo pred velikim ognjiščem. Zdaj ni ognja, v kuhinji je vse lepo pospravljeno, graščakinja, oblečena v širok, bel predpasnik, mete, Rozika, tudi v predpasniku, sedi pred košarico in lušči grah. Na Elvirin pozdrav skoči Rozika k njej in se ji obesi okrog vratu z vzklikom: „Kako lepa si postala!“ Gospa Kamenska pozdravi mladega gosta z otožnim smehljajem. Elvira pogleda v trudno lice gospe in reče sočutno:

„Vedno pri delu, milostljiva. Pa to je vendar preveč za vas... Kje imate kuharico, deklo?“

„Saj veste,“ odgovarja gospa Kamenska, „ali pravzaprav ne veste, kako težko se dobi v tej dobi delavca. Zato pošiljam posle na polje — kolikor se da, seveda, kajti dandanes ukazuje posel gospodarju. Kuharica nabira na vrtu salato za večerjo, hišna je nesla malco na polje. Zdaj je doba dela, z Roziko sva od ranega jutra zraven, tudi Angelik se je jel zanimati za gospodarstvo...“

„Ah, kako ste vsi pridni!! Dajte, da vam pomagam,“ hiti Elvira in slači rokavice; „menite, da ne znam; saj pridem s kmetov.“

„Ne, ne,“ brani gospa. „Gotovi sva. Grah je izluščen, maslo zmeteno. Kuharica mora takoj priti. Uboga Nanca — trideset delavcev bo večerjalo — brez domačih poslov in gospôde. Samo hipec potrpljenja prosim, gospodična Elvira, potem sem — tuote a vuos.“

Gospa Kamenska zlije z mlekom rimeni zmetek iz pinje v skledo, vzame z leseno žlico maslo iz mleka, ga pognete in stisne s kalupom v lepo obliko. Na to sleče predpasnik in prime Elviro pod roko.

„Dajte, da se vas nagledam, otrok... Prav ima Rozika, gorski zrak deluje čudovito na vse. Žarite kakor roža. Vsa druga se mi zdite, ponosna, samo-svoja... Jaz sem pa tako ljubila tisto tiho, skromno Elviro...“

„Tiste ni več,“ vrže Elvira ponosno glavo vznak; „nisem več sužnja starih predsodkov, ženska sem nove dobe, ki odloča sama s svojo usodo. Res, zdrava, krepka sem postala, ker delujem, neodvisna od matere, za svoje vzore in si služim kruh. Dela pa je toliko, dan kratek, delavk malo...“

„Vi govorite samo o delu, Elvira. Ne razumem vas. Ne uvidim, zakaj ste zapustili mater. Oprostite, vse bi bilo drugače pri nas in pri vas, da nimate toliko teh fantazij... Seveda, nova doba — nove misli. Že prihajajo v naš tihi kot, nežna deklica sili od matere, ne hiti za varni samostanski zid, ne čaka, da ji privede mati ženina...“

„Tempi passati!“ se zasmije glasno Elvira; „moj poklic, moje delo je — moj ženin. Seveda nočem ostati vaška učiteljica. Imam ideje, katere moram širiti med žensko mladino. Zato mi je treba še izobrazbe, da dosežem mesto učiteljice na pripravnici — sploh se mi je razjasnilo te tri tedne v Čepovanu marsikaj nejasnega v moji duši. Vem, kaj hočem — da dosežem, moram na vseučilišče. Govorila sem že z materjo — kajti brez njene denarne pomoči ne morem nikamor. No, mati... Zdaj je popolnoma pod vplivom svoje nove zvezde — gospoda Salleja. Da ji svetuje on — pustila bi me. Denar bi ji vrnila potem. Oh, kako je sitno, da nimam denarja!“

Jezno udari Elvira z nogo ob tla, naredi šobo, kot majhen, razvajen otrok. V tem pogovoru sta prišli z gospo na vrt. Gibčna pokriva Rozika kamenito mizo pod lipo, nanaša sadja, peciva, medu in masla, nastavlja posodo za kavo. Rozika prižge špirit, vsuje kavo, priča z vsako kretnjo in pogledom Elviri, da se raduje njenega obiska. Elvira odtrže list bršljana, ki se ovija gosto po stebelu košate lipe, sede, raztrže list. Gospa jo posluša, gleda, se ji nasmiha:

„Vi ste otrok, Elvira... Prazne so vaše težnje. Ali more biti ženska kaj družega kot ženska? Za samostan je ali za zakon. Želela sem, da gre Rozika v samostan, ker je prešibka, da bi bila žena, mati. Vi pa, Elvira, kakor vidim, vsled vaše uporne nravi niste za samostan. Verujte materi, ubogajte jo. Kaj vam hoče vseučilišče, doktorski diplom? Pokazati hočete, da premore ženska to, kar mož. Prazno. Narava sama je odredila ženski delokrog. Le pogledjte te doktorice! Mučile so se, da so dosegle svoj „cilj“, a o prvi priliki puste tisti „cilj“ in hite v zakonski pristan. O, domače ognjišče, tiha romantika dveh src, je tajna želja vsake ženske duše. Pogledjte uvele sitnice, ki so pričakovale zaman moža — pogledjte te ženske! Vsaka ima več ali manj čudno srčno zvezo... Ljubezen je življenje ženske — vaša prenapeta fantazija, Elvira, vas bo dovedla do tega, da se bodele ozirali v starosti po prijatelju, po podpori na vaši samotni poti...“

Elvirine stisnjene obrvi, Rozikin pogled svariyo gospo Kamensko. Njo peče vedno v srcu misel, da je le Elvirino nerazsodno postopanje krivo njene nesreče, zato — očitaneje.

„Pustimo to,“ reče Elvira z blago mirnostjo in čelo se ji razvedri. „Zakaj toliko besed o moji neznatni osebi? Prišla sem, da vidim, kako vam je; da je meni dobro, to vidite. Vas pa ne muči samo delo, milostljiva. Čujem, da je gospod graščak...“

„Bil pri koncertu z Martino — pomislite, Elvira... In od tedaj pazi Angelik, da ni sam z menoj, od tedaj se zanima živo za gospodarstvo, račune, koliko se pridela, stroši. Veselilo bi me vse to, pa bojim se, da so Collettijevi za tem preobratom — bojim se, da se snuje nekaj. Gospod Salle pa, ki se drži po tistem vašem, oprostite, nepotrebnem nastopu vaše matere — Salle, ki je prevzel Angelikove obveznosti, ima dolge konference z Angelikom. Tako stojim pred nečem neznanim... Nocoj sem sanjala, da sem bila sama, moj sin, moja hčerka sta se odpeljala preko morja...“

„To je zato, ker mislite na Rozikin odhod k usmiljenkam,“ tolaži Elvira gospo, ki si briše rosne oči.

„Da... V jeseni, ko pospravimo, prodamo — odide. Težko mi bo, pa upam, da pride v Gorico. Toda pomenita se sami, mene kliče dolžnost...“

Gospa gre, da zakrije svoje solze, deklici se spogledata, objameta.

„Povej mi, Rozika,“ reče Elvira mehko, „povej mi — ker te nisem videla od takrat — kaj te je privedlo do nepremišljene obljube, da pojdeš k usmiljenkam, ko ti je klilo vendar novo cvetje, ko sem menila, da pripomorem k tvoji sreči?“

Rozikini rjavi očesci pogledata v solnčni dan. Po lipi šume bučelice, žvižg zlatoperesne voge, črnega kosa, prihaja od Soče. Plešejo mušice, letajo golobice, lastavice ščebetajo okrog gnezd pod grajsko streho. V solnčnem svitu je prepojena narava s sladko srečo življenja — kako naj govori ona o odpovedi, ločitvi? Kako naj misli na dolge vrste postelj, na blede, umirajoče obraze? Nervozno ji drgečeta ustnici, ko odgovarja polglasno, da je ne sliši vesela ptica, da si ne užalosti drobnega srca.

„Umela me boš, Elvira... Mama, saj veš, je želela vedno, da grem v samostan. Bila je to tudi moja misel. Otrok sem se darovala vedno in vedno Mariji — deklica sem pozabila obljub, poslušala prazne obete. Bila sem romar, katerega plaši privid, ga moti na poti. Naredi se dan, izgine sleparstvo noči — tudi jaz sem se zavedla, ko me je pustil gospod komisar radi dote.“

„Dota, da, dota,“ kima Elvira „ona vabi in odbija možke. V vasi pravijo, da se dandanes trži za žensko...“

„Resnica,“ vzdihne Rozika. „Zdaj glej, Elvira, te svoje ljubezni sem se zavedala kot greha. Zakaj nisem ostala zvesta obljubam? Naj se vračam Bogu, ko me je zavrgel človek? Angelikove blodnje so se mi zdele moja krivda. Čista naj bo naša pot pred Gospodom in bo zrl prijazno na nas... Tedaj je prišel Salle, prišel Angelik... Vse se mi je zmedlo v moji ubogi glavi... Pisatelj, Francoz, kako bi ne očaral male Solkanke? Bil je tako udvoren, tako — no — ljubezniv... Oko, to globoko, krasno, je govorilo, pravilo... Ah, Elvira... Pa mati me je svarila, Angelik me je opozarjal. Rekel mi je, da naj ne iščem globljega čustva za besedami uljudnosti. — Salle je sicer pošten mož, mi je rekel, toda pisatelj, in kot tak slavohlepen. On si hoče priboriti sedež v akademiji znanosti... si hoče zagotoviti nesmrtnost. Pot naj mu pripravi povest o grofu Chambordu, pot naj mu pripravi zveza z damo iz aristokracije... Tu so stvari, o katerih se niti ne sanja moji nedolžni sestrici... Tudi je treba Salleju velikega premoženja, da živi velikomestno življenje — in če bi romantika zavedla pisatelja, se zdrami iz sná bankirjev sin...“

„Da,“ se nasmehne Elvira tenko, „Salle je praktičen človek...“

„Ne sodi ga — on je plemenit. Vidiš, jaz sem mu verovala... Pa prišla je materina žalost, ko se je kazalo, da se razdere vez med teboj in Angelikom. Naš mučni položaj me je streznil. Jaz nisem imela pravice iskati zakonske sreče... Darovala sem zadnjo iskro te ljubezni za brata.“

„In Salle? Kako je prenesel to?“ vpraša naglo Elvira. Tiha zadovoljnost je v Rozikinih rjavih očih, srečen usmev ji obkroža ustni, ko odgovarja:

„Ljubil me je, Elvira, imel je resne namene. Navduševal se je ob meni — čutil se zmožnega doseči vse ob moji strani. V pričakovanju gotove sreče je delal lahko in hitro. Tisti dan, ko sem povedala, da me veže obljuba, se je vznemiril sicer tako mirni mož popolnoma. Rotil me je, naj pustim take neumnosti, prosil mater, brata — dokazoval mi je... Ah, Elvira! Od takrat ne more pisati Emil... Bil je že pri prizoru, ko veže princesa v tull'anglais besede: „Ma Franc bien aimé...“ Že je slikal nad vse zanimive spletke Legitimistov, da pribore zopet Buorbncem prestol Francije... krasna, globoko osnovana povest bi priborila Salleju svetovno ime — a zdaj ne piše. Nekaj dni je bil pri tvoji materi, pomagal ji je pri zelo predrzni speculaciji.“

„In moja mama ga je izbrala za naslednika Angeliku. Jaz sem se naveličala možitvenih spletk in odšla. A kaj dela zdaj?“

„Z Angelikom pregledujeta polja, vinograde. Danes sta v gozdu. Papirji z načrti pa leže po mizi... Ti, Elvira... Dvignila bi ga iz otrpelosti...“

„Jaz! Nisem njegova muza in tudi biti ne maram, ker nosim mesto kril vrečo zlata. Pisatelj je ljubil tebe, romantično vilo starega gradu, praktičen človek bi snubil bogato Elviro. Pa glej — solnce zahaja, pojdiva na stolp.“

Gledali sta solnčni zaton, rdeče oblake, delavce, ki so hiteli domov. Tudi gospa Kamenska je prišla in gledala s skrbnim, trudnim obrazom za solncem. Zadnji žarki so pozlatili Rozikine kratke laske, ovili Elvirino ponosno glavo z vencem luči. „Glejte, milostljiva,“ je izpregovorila Elvira zamišljeno — „večer življenja delavnemu človeku. S solncem je vstal — s solncem gre k počitku.“

„Razumem, draga Elvira. Glejte — Sveta Gora se zakrije za rdeč oblak, pa se prikaže skoro željnemu romarju — večernica primiglja...“

„In za večernico jezero zvezda,“ se nasmehe Rozika in objame mater. Obmolknejo. Mrak pada. Drevje spušča veje k Soči, ona, zdi se ti, da šumi tiše. Milobno se oglasi v višini svetogorski zvon, odgovarjajo zvončki po gričih, zapoje goriški. Žvenklja živina, ki prihaja k Soči, resk žage utihne, a mlin ropoče neutrudljivo. Od Sv. Valentina se sliši topotanje konj, od Sv. Mavra petje delavcev. Gospa Kamenska se nagne nad vodo, gleda, posluša... Nič se ne vidi skozi gosto drevje, vendar ugane materino srce, da prihaja sin. Mati zardi, vzkligne: „Ah — prihajata — moj sin in gospod Emil. Hitim, da ju obvestim.“

Gibčna kakor mlada deklica hiti sivolasa gospa po stopnicah. Čarobna moč je v besedi: Moj sin... Na zadnji stopnici se ustavi mati, čaka. Živo je zdaj na dvorišču. Konjar in govedar se sučeta okrog živine, mala dekla krmi glasne kruljače. V treh vrstah, pojoč, motike na rami, šopke za klobuki, ogoreli, črni, prihajajo delavci. Spoštljivo pozdravljajo gospo, prešerno dekle na oknih. V živem pogovoru prijašeta Angelik in Salle. Oba v lovski obleki, saj prihajata iz gozda. Veselo skačeta velika psa okrog konj, da vlovita gospodarjev pogled, a resni gospodar ne vidi niti matere, ki čaka na njegov pozdrav. Nino prijaše razgret za gospôdo, skoči urno raz konja. Delavci, hlapci obstopijo jezdeca. Ne mudi se jima. Na konju, ravna, krepka, dokončujeta pogovor, ki mora biti važen. Kako resno, kako lepo je Angelikovo lice. Nekoliko zagorel je te dni, ko hodi po polju, pa to se mu poda — nervozno trganje okrog usten je izginilo, sinov obraz je miren, odločen.

„Velja tedaj, kakor sva uredila!“ reče Angelik z odločnim glasom prijatelju. „Velja!“ odgovarja Salle in udari Angeliku v roko. Razjašeta... Gospo Kamensko zaboli v srcu. Sklenila sta nekaj važnega — in sin ni vprašal za svet matere, gospodinje... Mati se obrne, da se izogne sinu. Stopi v sobo, kjer šiva

stara, zgrbljena Lena iz Solkana perilo za Roziko. Hčerka ima sicer sklade beline, pa tisti polni čipk, vezenin in robkov, počakajo siroto najdenko; kajti gladko, prosto mora biti perilo redovnice. Gospa Kamenska se sklone nad kupec platna... Pride jesen — odide hčerka... Res da pride potem nemara v goriško bolnišnico — pa vendar ne bo več njena — redovnica se odpove sorodstvu, prijateljem... Drugi mesec, ko dokonča osmi razred, pride deklica najdenka... Pa se bo oklenila sirota z ljubeznijo osirotele matere in bo tolažba, podpora njeni starosti!...

Pri večerji je gospodinja molčeča. Na mizi, v obednici je vse kakor druge večere. Poln dostojanstva stoji Peris za njenim stolom, vse se vrši v navadnem redu. Pa gospa Kamenska čuti, da stopa nekaj neugodnega iz kotov prostrane dvorane, se ji bliža, jo hoče zadaviti... Jokala bi rada, a ne ve še zakaj. Kakor iz čudne daljave prihaja pogovor Elvirin s Sallejem do nje. Pogovor je oster, duhovit. Elvira zagovarja svoje nazore, Salle jo pobija. Redko jima seže Rozika v besedo, Angelik je raztreseno, pije, pogleduje mater. Elvira se poslavlja. In ko izgine njena mična postava skozi široka vrata, ko potegne Rozika rob dolzega krila čez prag — dobiva negotova neugodnost določeno obliko. Sin je pogledal za sestro s pogledom človeka, ki misli od nas... Le v hrepenečih sanjah homo videli njegov obraz, ker nam ga zagrne tujina. Vse je mahom jasno čuteči materini duši: Angelik je izročil Salleju premoženje, Angelik hoče v svet, se ne vrne... Radi Martine pusti mater, radi nesrečne, neugasle ljubezni... Martina ga podi v svet, da si pribori zakladov — pa to je le pretveza... Proč ga pošiljajo, da jim ni na poti, da ne bo izpraševal Valentina, ne videl najdenke... Rokopis bo zahteval od nje in šel za očetom, za stricem... Pa Salle, zakaj mu ne brani! Mari je res bolje, da gre, kot je omenil prijatelj že večkrat?...

Še tisti večer sta sedela prijatelja pred sliko Marijana Kamenskega, pred njima se je razgrinjal star rokopis. Pogosto je hitel nečakov pogled od rokopisa k stričevi sliki. Tu so bile njemu podobne burne misli, težnje. Živel, boril, trpel je Marijan Kamenski za svobodo misli... Mladeniški zanos, vzletne misli, kam so odletele, kje se ustavile? Šumi Soča, trepeče plamen svetilnice, blede črke na zarumenelem papirju tožijo...

XI.

Rokopis je bil obširen in slabo čitljiv.

Dunaj, 1. marca 1848.

Privihral je jug... Skoro se povrne lastavica pod streho rodnega gradu ob Soči. Ozeleni bršljan, vzbrsti drevje. Gore se ogrinjajo v sveže zelenje,

nađ njimi kipi tolažba pokrajine, Marijin dom. Marijin dom, svetišče utočišče preprostih src, kako se ozirata raz stolp gradu sivi oče, draga mati v tebe! ... Za sina Marijana. ... Hodi mlada svakinja po gradu, kot angela skačeta mala nečaka okrog nje — vprašujeta po stricku. Pride Anton, vpraša ... Vprašuje tlačan, vprašuje družina, kako je mlademu gospodu? Šel je, obljubil, da nam izleči rane ko se vrne ... Kdaj pride? Piše brat, pišeta oče in mati. Mlajši nečak mi postaja baje vedno bolj podoben, v Gorici, v Svetem Mavru so te in te novice ...

Dragi, ljubljani dom! Mirno, idilično življenje! Vdana, zvesta, se suče družina okrog gospode, s strahom se bliža tlačan gradu. In vez je stara, trdna, med gradom in vasjo. In življenje tako enakomerno — danes kot jutri, letos kot lani. Tlačan ne čuti, se ne zaveda svoje sramote — stoletja sužnosti so zadušila prostost mišljenja. Pač zapiše jug, zamaje drevje, razbesni Sočo, da zaplešejo jezni valovi, da brizgajo pene po stolpu ob Soči ... Pride človek, prinaša nove misli v tiho vas ... Pa jug utihne, voda se umiri, tlačan se nasmehne neverno tujcu, in vse gre po starem, po običajnem. Tlačan in gospodar poromata o prazniku na Sveto Goro, tlačana in gospodarja teži mora omejenosti.

Drugače tu. Tu polje burno, mlado življenje. Privihral je jug. Vrhovi gora izgubljajo belo odejo, prve bilke zro plašno iz tal, motna se vali Donava. Šumi mogočna, prinaša narodom veselo poročilo: Beži zima, reke naraščajo hrepenenja ... Priletavajo ptice, beže oblaki — pomlad prihaja. Vznemirjen bi hitel s ptico, z oblaki, z Donavo — nosil bi človeštvu poročilo o tej prekrasni, novi pomladi — o pomladi narodov: zlati svobodi. Zapustila je svojo solnčno zibelko, spustila se po širnem svetu, oznanjaje zlato novo dobo vsem narodom. Zaman jo ustavljajo, uklepajo v verige. Zmagovita se oprasča srednjeveških spon, zmagovita prihaja ... Oblecite bela krila, deklice, mladeniči, pripnite si bele trakove, radujte se otroci — vaša je prihodnost! Dvigni glavo, delavec, tlačan — s petjem in vriskom hitimo prekrasni naproti!

Dunaj, 8. marca 1848.

Vihra jug, a starec sever dviga trmasto glavo, rad bi še vladal s tmino in mrazom. Vihra jug — tuli sever. Mlad je jug — močan ... Kdo naj nosi prapor svobode? Kaj ne mi akademiki, cvet mladine? Na bariadah priborimo človeštvu svobodo. Narodi ječe pod jarmom absolutizma, veda se podaja po policijskih predpisih, državna vera je vzrok hinavstva, laži. Kletev teži dušo velike negibne mase ljudstva ...

Liberté! Égalité! Fraternité! doni preko meje k nam. Vihar pretresa svet, majejo se prestoli, padajo stoletni predsodki. Kdo je dal vladarjem pravo vlasti?

Vsa oblast izvira od ljudstva. Borimo se tedaj za sveto pravo ljudstva: Doli s tirani! Svoboda tlačanu!

Od tal se mora zidati poslopje svobode, pravi Kudlič. On, sin tlačana, ve, kaj je tlaka. — Prostost tlačanu, prostost vesti, veri, uku! bo odmevalo po deželni hiši, ko nastopimo akademične legije, sinovi vseh avstrijskih narodov, v bratski slogi. Narodi niso več otroci, doli z absolutizmom, s svetohlinci, klečplazci! Otresite se mračnega boga mračne dobe — svoboda naj vam bo bog, vladar. Za svobodo gore srca vitežkih Mažarov, za njo se bore sinovi mlade Italije, ki padajo v boju z Radeckijem.

Besni jug, maje drevje ... Škripljejo polkenca, leti opeka raz strehe, leti, se drobi ... Razbesni vihar ... Morda me vrže, zdrobi? Če padem — padem za vzore — toda jokala bo moja siva mamica ...

Dunaj, 13. marca 1848.

Moja mati! Naj ne moti nikdar divji šum današnjega dne tvojega miru. Nihče naj ti ne pove, da je kriv tvoj Marijan veleizdaje ... Da je stopal na čelu legije, bil v mestni hiši najglasnejši — da je pozval njegov govor delavce na barikade. Tvoj Marijan, zlata mamica, bo živel odslej življenje proskribiranega — če ne zmaga naša sveta, vzvišena stvar.

Moja mati! Ko zveš, da je na Dunaju revolucija, se prestrašiš, razjočeš. Ker veš, da je tvoj nemirni, neverni sin prvi, kjer kipi mladostna, vroča kri. Ah, ti si samo mati, ne umeješ dolžnosti žrtvovanja! A očka moj poreče modro: Napredek se ne da ustaviti s predpisi, ne z bajoneti. Velike misli zahtevajo velikih žrtev — pa volil bi, da je Marijan doma. Piši mu, Anton: domov naj pride — dom je varen ...

Nasmehneš se na take besede, ti, moj brat. Ti veš, umeješ, da me ne prikljče nobena moč iz svete borbe. Ti se vzraduješ, ko zmagamo, ti oprostiš prvi tlačane, ti zastopaš tok novega časa, ga pojasnuješ mrkim počasimislecem. Sijajna vstaja tudi ob Soči nova doba, sijajna, orošena z mlado krvjo. Ne jokaj, mamica! Zmagamo — vrnem se radosten v radosti pomlajeno deželo. A če padem — ne žaluj po sinu. Vse, kar je veliko in krasno, se kupi samo z rekami krvi. Najdražje, najkrasnejše je ljudska svoboda. Na njen oltar polagamo radi, dijaki in delavci, srčno kri. In se ne bojimo umreti mladi, če kupimo s svojo smrtjo življenje prihodnjim rodovom. Danes je bil dan življenja, dan, ki velja prazna leta. Vse je kipelo, vihralo — vse si je pripelo bele trakove. Prazna je ostala avla, sinovi alme matere so korakali v deželno hišo. Kalabrez na glavi, bel trak čez ramo, nož o pasu. Viharno je pozdravljalo ljudstvo svoje osvoboditelje ...

Pa dokler ima tiranska vlada na razpolago vojaštvo, bo teptana svoboda. Komaj se je pokazal prvi znak ljudske volje, že so pokali strelí . . . Prve mlade žrtve so padle — prve kaplje krvi so orosile tla, da iznikne iz njih tem lepša cvetica svobode. Strelí nas niso preprašili. Obudili so ogorčenje, željo maščevanja. Silne množice so pritisnile iz predmestja, delavec se je boril poleg akademika. Umeknila se je policija, vojaštvo. Ponoči smo delili orožje iz mestne orožarne, zdaj hodi mlada narodna straža po mestu. Veselje si daja odduška v navdušeni pesmi, Slovan, Nemec, Italijan proslavljajo svojo domovino, ji ne najdejo meje, konca.

Dunaj, 20. marca 1848.

Upor je rodil sad — zaman ni tekla mlada kri. Izlivajte se sedaj brez ovir in mej, reke navdušenja — svoboden je tisk, svobodna misel! Hitite, novine, v svet, pojasnite ljudstvu njega položaj, pravice. Raduj se, tlačan: zemljiščna odveza je gotova. Slava boriteljem! Dobimo ustavo. Ljudstvo bo vladalo, iz njega je oblast. Živahno se gibljemo akademiki. Prazne so dvorane alme matere, zdaj snujemo ustavo, kraljestva, liste, narodne barve. Velika Germanija, zedinjena Italija, Slovenija, Ilirija, samostojna Hrvaška, vstajajo druga poleg druge. Ni mej navdušenju, ni mej bratski ljubezni. Velik je prapor svobode, lahko pokriva vse narode.

Pač pa se javljajo mračni dvomljivci, ki ne verujejo v sili od vlade danim obljubam, ki strašijo z reakcijo, ki prorokujejo Slovanom pogin, ki grozijo z rusko knuto. Pa kdo bi poslušal črnoglede — pomlad prihaja, pomlad narodov je tu. Oče mi piše, da prejoče mati vse noči — vrnem naj se — se rešim — bežim v inozemstvo, dokler je čas.

Da izdam prapor svobode? Nikdar! Še nimamo ustave. In dela je toliko . . . Dela se za in zoper volitve v Frankobrod, v Pragi se pripravlja vseslovanski shod, snuje se „Slovenija“, pošilja deputacija v Ljubljano. Ves slovenski narod mora nastopiti za zedinjenje — vsi enako govoreči narodi se morajo združiti v celoto. Delati je treba, stati na straži, zato ne kliči me, mamica, ne jokaj. Še divja boj po Laškem, še kipi upor po Ogrskem. Če zmaga vlada, zaduši upor — zaduši mlado, krasno cvetlico . . . Pa mi akademiki stojimo na straži . . . Na nas, na osvoboditelje gleda vsa Evropa . . . Živela svoboda!

Na morju, 25. marca 1849.

Ladja se giblje, plaha ptica, po širokem morju. Nad nami je oblačno nebo, krog nas je voda, daleč je ostalo obrežje, domovina — mati. Apatično stojim na krovu, drobni dež prši na mene, neprijazni veter lovi moje dolge lase . . . Vreme je prepodilo vse potnike raz krov, le jaz stojim, strmim . . . Kaj sem

res begunec? . . . Šumi veter, odgovarja: Res. Ta neizmerna, danes tako sivkasta gladina te loči za vedno od doma . . .

Res? V mrzlični naglici je preteklo leto, odkar je počil prvi strel, padla prva žrtev. Veliki, pogumni, v mladostnem navdušenju, svesti si svoje moči in pravice, smo se dvignili. In stali smo, bili ljudstvu luč. Strahovali smo vlado, izsilili ustavo. Bili smo veliki — vsa Evropa je gledala na nas, vse je proslavljalo Kudliča. Z drzno roko smo črtali stare zakone, oznanjali glasno, da je vsa oblast od ljudstva. Revolucija — mi smo zmagali, bili kot bogovi. Pa je prišel Jelačič . . . A še takrat, v krvavem boju, ko je gledala smrtna groza iz blelih obrazov okrog mene, ko so podirale krogle topov zidove, v prahu in krvi sem se zdel sam sebi velik — saj sem se boril za svobodo. Zakaj nisem padel dokler so se mi zdeli dosegljivi vzori mlade, razpaljene duše — dokler sem verjel sebi . . . Zdaj se je podrla zgradba, katero smo zidali prehitro. Nevredni Dunaj se je podal Jelačiču. Pred rdečimi kapami Serežanov je bežala svoboda misli . . . Radecki je zmagal laške upornike, Vindischgrätz, Haynau in Paskievič izpode Mažarom sanje samostalnosti . . .

Parlament, ki je hotel oznanjati ljudsko voljo, je razpuščen, svobodomiselni poslanci beže . . . Anglija in Amerika so azil begunov iz vseh dežel. Bedni beguni, ki iščemo gostoljubnosti tujcev! Bednejši oni, katere je dohitelo maščevanje neizprosne reakcije. Obeša se in strelja . . .

Od vsega našega delovanja je ostala le osvoboditev tlačana, pa ta ostane pribita na veke kot naše delo. Drugo — ah! Zmagala je moč tmine . . . Nehvaležna, nerazsodna je masa. Ko je klical osvoboditelj tlačana, Kudlič, kmete nam na pomoč, so zijali, se niso zmenili. Kmetom ni za revolucijo — ne razumejo svobode . . . Zdaj beži „osvoboditelj kmeta“ preko morja . . .

Moja mamica! Kaj pravi zdaj? V oktobrovih burnih dneh si ni dala miru materina skrbna duša. Kako je prišel moj brat skozi vojaštvo pred mestom, ne vem. Pa prišel je, da me reši, odvede. Stražnik in varih, je ostal tiste usodne dni pri meni. Ko je stopal Jelačič v mesto, ko je postala nevarna uniforma legionarja, me je spravil brat v bolnišnico, stari prijatelj najinega očeta, dr. Bloch, me je sprejel za svojega azistenta.

Preoblečenega za kmeta me je spravil potem Anton iz mesta v rodni grad. Po viharjih revolucije v tihi dom — med drage svojce . . . Žalostno veselje! Strt je prapor, katerega sem nosil — jaz sem begunec . . . Med ljubkimi netjaki sem postal otrok — srečo mi je grenila nje negotovost. Ob materini strani so mi vstajali težki dvomi: je li bilo pravo, za kar

sem se boril? — Drevesa, cvetlice in žito na polju, vse se razvija v istem redu, kot se je, ko sem hodil otrok ob roki matere — mi je govoril oče. — V naravi ni skokov, ni premene zakonov. Vi revolucionarji pa hočete prevreči, zatreti vse. Vsaka hiša ima gospodarja, a vi hočete svet brez Boga, dežele brez vladarja...

In mati mi je kazala na Skalnico: — Prazen je boj zoper Boga. Brezbožne roke so oropale svetišče

bi ti bil ustregel, mamica, a ni je bilo vere v slikane, ne v žive svetnike, smešno in prazno se mi je zdelo vse. O, še je svoboda, še verujem v njo. Ni je tukaj — najdem jo drugje — begunec je tako prost... Pa stal sem na višini in gledal na krasno, ljubljeno zemljo. Na zemljo, ležečo v lepoti, v mraku sužnosti, na blago ljubljeno mater... Zasklelo je v srcu — še skli in peče... Drugi dan je sporočil očetu prijatelj iz Gorice: Reši sina...

ST. RUPERT NA DOLENJSKEM Z VESELO GORO

na Gori, vzeti so hoteli ljudstvu tolažbo, mu izrvati vero v svojo Pomočnico. Kje so tisti? Izginili so kot dim in plevel — a Ona je ostala na Gori, neomajana, tolažbe polna.

In vodila je verna mati sina prostomisleca, sina begunca na Goro, da ga priporoči, izroči... Materino oko je gledalo, polno žive vere, na sliko Matere z Detetom, materine ustnice so se gibale, solze so padale na velo lice... Molila je za sina nevernika, begunca... Meni je bilo čudno, mehko... Da se izpovem, je želela mati, se odrečem zmotam. — Rad

Zdaj se zibljem prognanec na morju. Veter mi meče težke deževne kaplje v obraz. Ah, to ni dež... To so grenke materine solze... Šumi veter, vstaja, narašča nevihta. Pa to ni bučanje morja — to so kroglice, hiteče v mlada srca... Strt je prapor svobode — jaz se vozim po vihnem morju.

London, 20. novembra 1852.

— Anglija je dom svobode, so me tolažili, ko sem odhajal begunec od doma. Takrat je bila pomlad. Po vihnem vožnji se je prikazovalo zeleno otočje

britansko, vstajalo je pred menoj jezero streh, jamborov. Prestolnica ponosne Anglije, bogata velika Londra, se je širila — zgenila se je moja otrpla duša. Tesne razmere so bile tam doma — mala mesta, mali ljudje. Tu žive pod praporom svobode gotovo bogovom enaki ljudje. Pri njih najde begunec zavetje, nov dom. Tu šele izve begunec, kaj je svoboda, tu se mu razširi, okrepi um, odpre delokrog. V sanjah le se bo spominjal ljubljene doma, noči reakcije, ki leži nad njim.

Tako sem mislil takrat. Bila je pomlad . . . Zdaj je jesen. Iz southwarkskih fužin se dviga črni dim, se druži z meglo, ki vstaja gosta iz Themze, ovija veličastno kupolo sv. Pavla, lega po morju londonških streh, zagrinja jezero stolpov, pada težka na prsi reveža, ki nima hrane, strehe. Pada na dušo prognanca, ki dobi streho in hrano za denar, pa ostane tujec, kaplja v morju, v tem velikanskem mestu, kjer dobi pač sodrugov svoje misli, a ne najde ljubezni, ne najde matere. Iz londonske megle kopernim po tvojem jasnem nebu, moja Gorica — med mrzlimi, sebičnimi tujci zdihujem po solncu tvoje ljubezni, mati! Vidim sivega moža in spomnim se očeta, gledam zlatokodraste glavice angleških otrok in se spominjam svojih ljubkih nečakov v daljnem Soškem gradu, ki sklepajo z materjo ročice, molijo za strička Marijana. A strička mori megla, domotožje — stričku ni živeti . . .

Dom, mladostno srečo — vse ste mi vzeli, ki ste mi porušili oltar vere v srcu, povzdignili božanstvo svobode. Zdaj mi vrnite moje solnce, moje kipeče gore! Prikaži se mi, moje matere up in zatočišče, beli Marijin dom. Marijin dom! Kako hiteva duša v sanjah ob materini strani, po strmi cesti, pokleka na tvoj prag, prosi, želi, da bi se vrnila zlata preteklost, da bi bila zopet v duši otročja vera, otroški mir . . .

Zaman! V nedosežni daljavi žari v solnčnem zlatu Sveta Gora . . . Vera se ne vrne, ne vrne se otroška sreča. Kot strog vratar stoji razum na pragu srca, brani čarobni materini bajki vhod. Vse je prazno — obledelo je tudi svobode žarno lice. Jaz blodim po londonski megli in se vprašujem: kje, kaj je svoboda? V visokih besedah jo opevajo pesniki, govorniki jo proslavljajo kot kruh siromakov, pravico tepanega, izvor in vzor človeške sreče, ki povzdiguje človeka do Boga.

In Anglija je dom svobode, zatočišče prognancev. Iz nje pošiljamo prognanci revolucionarne spise v domovino, kalimo mir od Boga danim vladarjem. Zato rožljajo z orožjem proti Angliji, zahtevajo, da izroči nas begunce maščevalni roki njihove „pravice“. Pa Anglija se ne straši, velika, mogočna stoji pred svetom. Dom svobode je Anglija. V imenu svobode nosijo njene ladje in topovi njen prapor v daljne de-

žele, v imenu svobode jemlje Anglija drugim narodom prostost in zemljo, v imenu svobode tlači Irsko. Svoboda svobodnih je v moči pesti — ker sem jaz svoboden, naj bo drugi, kolikor mu pustim jaz . . . Da razširi Anglija svobodo, teži po svetovni nadvlasti, da jo varuje, baše topove, brusi nože. Krasna svoboda! Občudujem jo že štiri leta. Hodim od doksa do doksa, gledam nešteta jadra in parnike, ki prinašajo Londonu bogastvo sveta. Hodim po širokih ulicah, kjer stanuje staro plemstvo v ponosnih domih, ogledujem razkošne domove bogatih kupcev, občudujem zbirke spominov angleške slave in moči. Najrajši pa stojim pred palačo, kjer je nakupičeno v tovorih zlato bogastvo Anglije. Tu je moč, ki se jej klanja svet — a tam v tesnih, zaduhlih prostorih umirajo stoteri gladi . . . Pred nogami imovitega brata se valja v prahu revež. A jaz, fantast, sem mislil, da ima v svobodni državi vsak pravico do kruha, da je človek človeku enak, vsak na svojem mestu, dober, plemenit. Tu pa, kakor povsod, poraja brezposelnost greh. V tmini delujejo družbe tatov in roparjev, zgodaj odcveta mladost ti zastavlja korak. Predrzni berači stoje po vseh oglih, ob sobotah hodijo blede žene z izstradanimi otroki, prosijo kruha za nedeljo. Delavec hoče, zahteva pravice, a oni ki stoje visoko, jim mečejo milostnih podpor, tirajo jih v dobrodelne zavode. Kaj pomagajo vaši zavodi, vaše cerkve, vaše neštete sekte, vaše trdo, mrzlo pobožnjaštvo, vaša licemerna svoboda! Od tal se mora spremeniti vse . . . Prijatelji me svare, da se znajo iznebiti tudi tu postavnim potom nepostavnih grajalcev razmer. Kje je moja svoboda, če ne smem povedati svojih misli? O, pusto in megleno je vse, kar sem odšel od doma — zaradi praznega fantoma . . .

In slabe vesti prihajajo od tam. Oče piše, da je vrgla nepripravljena zemljiščna odveza kmeta in graščaka v nove nepravilike. Brat vprašuje, če se bom mogel skoraj preživiti sam. Otroke imam, pravi, skrbi, da prideš do kruha, pusti sanjarenje. Mati me roti, naj študiram in se oženim, postanem zopet dober, veren.

Študiram naj, dobra mamica! Saj študiram: premišlujem, kje, kaj je svoboda . . . Praviš, da ne bo nič iz mene, mati, ako se ne vrnem v vznožje tvoje Svete Gore. — Nič, res nič ne bo iz mene, mati! Oženim naj se, postanem veren? Bog? Duša? kje sta? Dejala si otroku, da Bog napolnjuje zemljo in nebo, presega svetovje. Prešteli so zvezde modri, hladni možje, premerili so njih pota — Boga in tvojih bajnih nebes niso našli. Vse se giblje, razvija po vzrokih nujnosti — ta pa je sama sebi vzrok in zakon. Duša, moja mati? Seciral sem že mnogo teles, preiskal vsako mišico — nikjer nisem našel mesta za dušo. Človek kakor zemlja, je sad naravne sile.

Rodbinska ljubezen, praviš, mati, te osreči . . . Pod besedo ljubezni razumem le teženje narave po ohranitvi človeškega rodu. Druge ljubezni ni, ker ni ničesar nadnaravnega. A da bi živel in trpel po moji krivdi človek, meni enak — da bi jaz gledal, kako se razvija mišljenje v otroku, kako stoji mladenič brez odgovora v življenju — tega ne zahtevaj od mene, mamica! Pusti me, da valim sam to skalo v breg, dokler se ne zvali na mene . . .

London, 10. decembra 1852.

Megla in mraz. Prazno v žepu, prazno v glavi. Hodim od doksa do doksa, gledam parnike, jadrnike. Veselo se gibljejo mornarji, radujejo se solnca, ki jih pozdravi na odprtem morju. S šumečo godbo prihajajo vojaki in se ukrcujejo na krasno bojno ladjo. Veselo veje britanski prapor, svetlo gledajo kanoni, pogumno mladi vojaki. Vlada jih pošilja v varstvo svobode v Vzhodno Indijo. Videli bodo svete reke, čudeže pagod in mest. Čudni dogodki, novo življenje čaka smeje vojake. — Tebe, Marijan, pa čaka moker grob v Temzi. Zastavil si življenje za prazen nič — zaigral . . . O mati! Oprosti sinu Marijanu — ki si brez sredstev, zapuščen od lažnivih sodrugov, lažnive misli, išče miru, groba . . .

Kaj mi brani? Ah, ladje se zibljejo — hite iz megle v solnčne kraje . . . Ž njimi, Marijan, za njimi! Živi za mater, radi matere. Ž njimi! — A kako? brez sredstev in kruha? Marijan, ti norec svobode, postani vojak — pojdi in varuj angleško svobodo v Indiji . . .

Luknov, 20. marca 1855.

Indije sveta cvetlica, mistični lotos, povej mi, kaj, odkod je življenje? Kje se začne, kje je konec mojega bitja — vsemira? Biva vse to, kar vidim in sem jaz le zrnice peska proti temu — ali bivam le jaz in vse drugo biva samo v meni? Moč, ki se giblje že tisočletja, ki teži že tisočletja po miru, povej mi, cvetlica lotos: kje, odkod je?

Brahmino zibelko, Višnujevo oko, simbol Živin te slavijo svete pesmi. Draga božanstvu, krasiš kipe bogov, stebre in žrtvenike svetišč. Prelestna, bela se dvigaš iz svete reke, ko prisije solnce, otožna, blede zapiraš oko, gineš v vodi, ko ugasne. Modri Egipta in Indije so se učili v pradavnih časih modrosti od tebe. Pa njim je še odkrivala narava svoje tajne, meni, otroku svoje dobe stoji nema nasproti. Zaman stojim ob obali Gangesa, zaman čakam.

Rdi nebo, tigrov grozni glas se gubi v žunglah, divje življenje tropične noči potihuje. Nemirno frfóčejo nočne ptice in metulji, nočna golazen si išče pokoja. Skrivnostno se gibljejo gorostasna drevesa — pobožni brahmin hiti k reki, da se okoplje, pozdravi sonce. Brahmin posluša življenje, ki gre z nočjo k

pokoju — brahmin opazuje življenje, ki vstaja z dnevom. Tajinstvena jutranja ura, ko se poslavlja in vstaja življenje v nam neumljivem večnem redu.

Plavajo zelena peresa po zatišju svete reke. Stoji brahmin, gleda nanje. Ko zasiže solnce, vstajajo iz vode zelene glavice, in ko zažaré nebotična drevesa, strehe pagod in palač, tropični čudeži rastlin v zlatu, se odpira beli, krasni lotosov cvet . . . In brahmin se umiva z vodo svete reke, ki očišča grehov, brahmin poje pesem o stvarjenju sveta, se klanja Brahmi, Višnu in Živi, slavi simbol življenja, beli lotosov cvet.

Truden vprašanj, ki mi vro iz duše, stojim ob reki, gledam krasni lotos, poslušam, ne razumem, ne najdem zveze med lotosom, solncem, življenjem. Prastara poročila, prastara modrost živi tukaj. Različni narodi, različne vere. A vsi se klanjajo, spoznavajo nekega Stvaritelja sveta . . . Njemu poje brahmin vsak dan pesem o stvarjenju, ki jo končava z besedami: „Vedi, o dvakrat rojeni človek, da sem jaz Brahma ustvaril iz sebe moža, ženo, da sem jaz sam stvarnik svetovja.“

Poje brahmin, cvete lotos, teče sveta reka. Jaz stojim v deželi čudežev, sam sebi največje čudo. Jaz nisem več tisti, ki je stal na dunajskih barikadah. Sovražnik vsake vlade je častnik njenega veličanstva, kraljice Viktorije, in on, ki je hotel vzeti sebi življenje, ga rešuje drugim. Zdravnik, polkovnik zdravnik v Indiji, sem v vednem boju s tajno močjo, ki preži v deželi čudežev v pisani kači, žarnem cvetju na skrivnostno silo, ki jo imenujemo življenje. In ko slišim jok novorojenčka, stok umirajočega, se vprašam z vedno večjo muko, kaj, odkod je življenje?

Luknov, 1. maja 1853.

Prišel je list iz daljnih krajev in zatrepetalo je srce. Moja zlata mati! Udarjajo valovi nesreče v njo, a ona je vedno ista, ljubeča, verna. Razložim ji čudni slučaj kako mi je pomagala usoda; a mati piše:

„Slučaja ni. Spoznavaj božja pota, moj sin. Romaj v duhu z menoj na Sveto Goro, premotri vsa prašanja v luči vere — in jasno ti postane vse. O sin, moj sin! Tukaj se ne vidiva več — a glej, da se snideva onkraj groba, v naročju božjem.“

Dobra, zlata mati! Ti moliš za mene, da se mi povrne otroška čista vera. Kaj je vera? Strah pred neznano močjo. Je temna slutnja v vsakem srcu, da je nekaj nad nami. Je nekaj, mati, je nekaj. Ali kaj? Neka splošna sila, ne tvoj kristijanski Bog. Človek ima občutek, da je grešil, da je kriv, ker živi, da ne more zadostiti ne prav storiti zagonetni sili, ki vlada med nami. Zato velika težnja človeštva po odrešenju, zato se učloveči Budha in Brahma, zato tudi prekrasna krščanska povest o človeku-bogu.

Ah mati! Nihče ne jemlje našega zla na sebe, sami ga nosimo, z nami se konča, z našo zavestjo. Vse teženje onkraj groba je ničevno. Ah mati, da bi upal! Pa poslovila sva se na veke, nikdar več te ne vidi tvoj Marijan. Kje je tisto drugo večno življenje, drugi svet? Vera, samo vera ga ustvarja. Kratko je človeško življenje. Vsaka vrsta bitij teži po svoji ohranitvi, kroni stvarjenja ne zadostuje, da živi v otrokih in v vnukih. Večno življenje si je zato izumil človek... In ravno tukaj, kjer vse rodi in umira tako hitro, ravno tukaj se boji človek najbolj minljivosti. Skrbno sežiga Ind mrliče, meče umirajoče in mrtve v Ganges, da pridejo po sveti reki naravnost v raj. V visoke stolpe molčanja nosi Pars trupla, mrtvega moslima pošilja Imam v raj. Neočiščena duša se vica v živali in rastlini — težke so njene muke preden dospe v Brahmino naročje. Zato hodijo romarji iz daljnih krajev k svetim rekam, zato se klanja, moli brahmin, daruje žito in cvetje svetemu trojstvu, oblasti nad žitjem in bitjem. V zapuščenih mestih, tovariš tigra in kač, se posti in trpinči fakir, v puščavi išče brahmin popolnosti, se zataplja bone v nirvano.

Luknov, 1. junija 1855.

Živim v deželi bajk. Če je res kar se mi obeta — o, potem se veseli, mamica moja! Vrnem se k tebi... Begunec sem odšel — bogat se vrnem... Indijskemu nabobu bodo odprta vsaka vrata — nihče ne vpraša bogatega tujca po njegovi preteklosti — blesk zlata oslepi vsako oko. Skoro se vrnem, draga mati... Delil bom, ne, sipal. Šumna bo radost v gradu in vasi — nečakom pozlatim steze življenja. A tebi, mamica, podarim najdražje iz zaklada, ob tvoji strani pojdem, ko ga poneseš na Sveto Goro. In meni se vrne mir, otroška sreča — in tvoje solze in tvoja molitev bo zahvala... Nisem še videl zaklada — a verujem vanj, ker veruje človek rad svoji sreči. Čuden slučaj... Lansko leto, ko sem jezdil s svojimi slugi k polkovniku Buttlerju na lov, najdem na samotni poti ranjenega Inda. Bil je oblečen kot raja, njegov obraz plemenit, orožje dragoceno.

Obvezal sem možu rano, ga vzel na svoj dom. Rana je bila nevarna, borba za življenje ranjenega tujca huda, vendar je zmagala zdravniška veda. Mislil sem, da izvem, komu sem rešil življenje — a moj Ind se je poslovil po francosko in vzel za spomin mojo zlato uro. Mislil sem, da je bil Ind žrtev zloglasne Mihrbanove bande, ki je stanovala v goščavi žungle pri Baranču. — A bil je sam ropar. Moji Hindu niso vedeli seveda ničesar — domačini so vselej složni proti tujcu. To je bilo lani.

Letos se je posrečilo vladi vjeti Mihrbana, ki je potoval z velikim spremstvom. Ž njim je bila tudi žena z dvorjankami. Mihrbanova žena je pokazala

znano zvestobo Indijk. V ječi je odrezala sebi in svojim dvorjankam kite, spletla vrv, po kateri naj bi se rešil Mihrban. Beg se je ponesrečil, Mihrban je bil obsojen na smrt. Žena s tovarišicami se je zastrupila. Bil sem priča, ko so umirale. Obiskal sem Mihrbana. Glej! Ropar, katerega je lovila vlada že več let, je bil mož, katerega sem hranil in negoval... Gotovo je spoznal tudi on mene, vendar se ni genila nobena mišica na njegovem obrazu. Namignil sem mu ženino smrt. „Šla je, da me počaka,“ je rekel mirno. Obiskoval sem ga. Odkril mi je zaupno svoje srce. Smrti se ni bal. Skrbelo ga je pa, da ne bo sežgano ne potopljeno njegovo truplo, da se preseli duša v žival ali rastlino. Želel si je vode iz Gangesa, da se očisti, želel je poslati dar v pagode, da žrtvuje in moli brahmin zanj.

„Da bi mogel še enkrat v Herdvar!“ je vzdihnil dan pred smrtjo. Pravil mi je o tej, Indom tako sveti romarski poti, popisal mi je vrvenje okrog reke, svetišč. Tudi jaz sem vzdihnil. Nad Sočo in hribi se mi je prikazalo utočišče moje matere... Pravil sem Mihrbanu o svojem hrepenenju — izlil sem svojo dušo pred roparjem, na smrt obsojenim.

Molče je poslušal Mihrban. Globoko sočutje se je pokazalo v črnih očeh. Resno je izpregovoril:

„Sveto je moje in tvoje čuvstvovanje. Jaz ne vidim več svetih krajev, ti pa, gospod... Čuj! Rešil si življenje tujcu. Zapustim ti, kar je brez vrednosti za mene. Vzemi ta prstan. Poišči podrtine Gure, prejšnje bengalske prestolnice, nekdanjega paradiža Humaimovega. Pri velikem ribniku najdeš fakirja. Mlad je Sidi, pa že slovi po svetosti. Zvest čuvaj je zaklada, ki nima vrednosti zanj. Zaklad pa je tolik, da si kupiš z njim lahko svet. Fakirju pokaži prstan in on ti izroči zaklad.“

Mihrban je umrl. Moji hindu se mi zdijo sumljivi. Pravijo, da iščejo Mihrbanovi tovariši kraj, kjer je spravljal Mihrban svoj plen. Dobim zanesljivega moža — poiščem...

Luknov, 3. julija 1855.

Več nisem tisti, ki sem bil pred mesecem. Nova moč je segla v moje življenje. Koleda, hči solnca! Vtonila so vsa nerešena vprašanja moje duše v tvojih očeh. Vprašam zemljo, morje, nebo, kaj je ljubezen? Pesem mi vstaja v srcu, nova, krasna pesem. Opevala da bi tvojo lepoto, Koleda, mojo srečo. Vstaja pesem v srcu, a ne najde besed, v katere bi se izlila. Globokost in svetost moje ljubezni bi hotel povedati vsemu svetu, hotel bi kričati na glas, da se ohladi tako moje rane... A molčati mi je, ker je Koleda hči solnca, ker loči razdalje zemlje in solnca borega tujca zdravnika od hčere audhskega kralja.

Odpravljal sem se v Gur, da poiščem zaklad, se vrnem v domovino, k materi. Pa oživela je prav-

ljica . . . Nikdar me ne vidiš, mati . . . Ovilo me je tisoč vezi, očaral me je diven sen. Oživila je pravljica. Zavita v bele tančice, bisere na nežnem vratu, leskeče zapestnice, prstane na rokah in nogah, je stala pred menoj. Skoraj bela je njena polt, a njen obrazek tako mičen, štirinajstletno telo tako krasno! Bolna je. Slabost in vročina jo prešinjata. Audhski kralj, Wassid Ali Shah ljubi strastno svojo hčer. Spomin je lepe Sandže, hčerke rajpotanskega Maharaja, ki je umrla v cvetju mladosti. Wassid Ali Shah se boji, da bi mu ne vzela hčere bolezen, ki mu je vzela ženo. Zdravniki domačini ne vedo pomoči, molitve in darila ne pomagajo. Težko se je odločil moslem, da pokliče tujeverca, zdravnika, ki slovi v Luknovu.

Tako je prišlo, da sem te videl, Koleda . . . In začel sem borbo za tvoje nežno telesce. Beži me spanje, v mrzlični vznemirjenosti mislim samo, kako

naj te rešim. Zaupam v svoje znanje, v svojo srečo — toda gorje meni, tujemu beraču pri kraljevi mizi . . . Če ozdraviš ali umrješ — za mene si izgubljena. Že pošilja barodski Maharaja poslanca na luknovski dvor.

O mati, da bi ti mogel potožiti! Kam naj se obrnem, kje izprosim pomoči, pred katero oblast naj poklekнем, da molim za čarovito srečo ljubezni, tvoje ljubezni, Koleda. S teboj, ti vranolasa indijska kneginja, bi molil tvoje bogove, se klanjal vašemu trojstvu. S teboj bi hodil pod vitkimi palmami, pod visokimi tamariski, s teboj bi sanjal čudovite tropične večere, ko zlati solnce podrtine marmornih mest, ko šumi Ganges in poje verni Hindu pesem o Brahmi ustvaritelju. V deželi sem bajk. Kjer toži zapuščena od Gangesa nekdanj tako krasna Gur, pod podrtino Humaimove palače me čaka zaklad. In bogastvo daje moč, daje up. Zlato je ključ, ki odpre vsaka vrata. (Dalje.)

Utrinki.

Zložil G. Koritnik.

1.

Kaj, odkod in kam,
kdo mi to pove?
Morda sam ne znam,
kaj želi srce . . .

Čez morje buči
grobokop vihar —
sam si cilj deli,
samovoljni car.

Z razoranih polj
seme izbrsti,
neutešna bol
dušo razživi . . .

V boli je sladkost,
kdor jo oplodi,
kdor napaja cvet
z roso iz oči . . .

2.

Kaj so pesmi te?
Rože iz srca —
Kaj je to srce?
Tih odsvit sveta . . .

Prišle so v srce
kakor tih spomin —
kakor prišumi
morje iz globin.

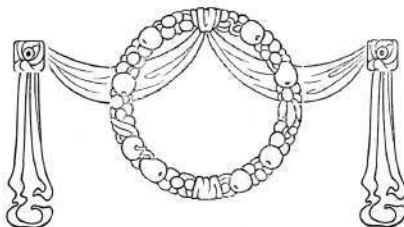
V njih se lesketa
smeh in jok sirot —
križemsvet pelja
njih skrivnostna pot.

3.

Prost je cilj in duh
kot na vetru list —
v gorah plameni
dan miloben, čist.

V duši peče bol,
srce krvavi,
rado bi nazaj
solnčnojasne dni . . .

Prost je cilj in duh,
gore nadleti,
a ne vrne jih,
solnčnojasnih dni . . .

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

Luknov, 30. septembra 1855.

Videl sem zaklad... Tako je velik, da si kupim lahko zanj svet — vendar se ga ni vzradovala trudna duša. Zakaj mine človek?

Mine in njegova dela so priče minljivosti. Nekdaj tako krasna prestolnica bengalska, žaluje zdaj Gur, zapuščena vdova, marmorne podrtine pokrite z bohotnim zelenjem.

Še molé palme svoje vrhove v nebo, tamarinde in cvetno grmičje prekrasnih vrtov je podivjalo, se razrastlo. Več ne prodre solnce goščave, v vlažnih tleh se redi golazen, se spuščajo strupeni sopari, tu je dom tigrov. V stoječi vodi ribnikov se plodé krokodili, raz drevesa preži grozna kača na svoj plen. Suha so tla nekdanjega jezera, podrti zidovje in mošeje, sama glavna vrata stoje še, pričajo o znanju in moči minulih rodov. Ceste so pokrite z ostanki stebrov, po njih se umika samotni fakir kači in tigru. Ne ustavljajo se več ladje, ne prinašajo Guri pridkov iz cele Indije — zapuščena je ostala prekrasna, ko jo je zapustil Ganges, vir njenega življenja.

Ah, vse mine! Čemu mi je bogastvo? Pena na vodi, izginem v prazni nič. Vse mine — tudi ona, predivna cvetlica ljubezni, usahne. Uvene Koleda — umrje...

Svetlikalo in blestelo se je, ko mi je odkril fakir tajni uhod pod podrtine Humaimove palače in odprl železno skrinjo. Zlato, biseri, dragi kameni... Neprecenjen zaklad. A moja duša je tako prevzeta od slike minljivosti — da ni segla roka po zlatu, se ni poigrala z dragulji...

Zavit v volovsko kožo, sledove trpinčenja na suhem obrazu, podivjanih las, mirnega pogleda, me je motril fakir. Mlad je postal tovariš tigrov in krokodilov — kaj ga je prignalo med podrtine? Želja slave ali prenasličena duša? Zraven blestečih kamenov je stal uboren, in vendar tako bogat.

„Moder si, tujec,“ mi je rekel, „razumeš vrednost teh stvari, katerim daje le človeška nespamet veljavo. Vidim na tvojem čelu sled dušnih borb. Tujec, ostani pri meni, krmi krokodile in premišluj minljivost stvarjenja. Ne? Ti nisi še izpil keliha svetne grenkobe? Tebe še mami svet? In ta zaklad naj ti bo ključ do sreče? On ti je lahko vzrok smrti! Mnogo je še Mihrbanovih tovarišev. Znano jim je, da ti je ostavil glavar prstan... Pridi po zaklad v sprem-

stvu angleških vojakov in zapusti Indijo, tujec, ki nisi Anglež. Mihrbanov prijatelj si, vedi: burni dnovi pridejo nad zatiralce Indije...“

Luknov, 20. oktobra 1855.

Zaman mi svetuješ, modri Sidi, jaz ne grem. Ostanem pod solncem, ki obseva njo, ostanem pod žarom njenega pogleda, branil jo bom boleznim, preganjal smrt od nje. Pri njej ostanem, naj grozi tudi vstaja, umor. Po prijatelju Buttlerju sem posvaril Angleže. Buttler se je nasmehnil, pokazal na topove, naštel polke, imena častnikov. Oni ne verujejo, menijo, da jim mora biti Indija hvaležna, ker so odstavili njene kneze, ker teptajo njeno svobodo. Jaz pa umejem, da se kuha upor, umejem, da ščujejo fanatični fakirji zoper tujce. Verski in nramni čut Indijcev je globoko užaljen. Če tudi brani angleški zakon svobodo vsakega obreda — dih tujca je okužil pagode in sveetišča rek, kri, samo kri predrznih, ki ne časte opic in ptic, ki jedo meso svetih krav, ki koljejo nečiste živali, ki dvigajo predrzni pogled do indijske žene — samo kri more oprati Indijo... Grozna bo osveta Indijcev, a jaz se je ne bojim. Wassid Ali Shah mi zaupa, se pritožuje tujcu, ki ni Anglež, čez nje. Ograja stroge indijske etikete, ograja druge vere in narodnosti je premostena. Koleda želi — to je luknovskemu dvoru ukaz. In Koleda želi, da hodi njen zdravnik ob njeni strani po bajnih vrtovih, da ji govori o svoji materi, domovini, o veri. O veri moram govoriti nevernik... Nikdar se nisem osmelil, da izrečem svojo nevero pred tem tako čistim in pobožnim bitjem. Globoko se zamisli indijska kneginja, velika, črna zenica se razširi — učenka brahminov premišljuje in prevdarja. Brahmin, njen učitelj, ne ljubi tujca, pa Koleda potrebuje zdravnika: to me brani bodal in strupa, navadnih sredstev za neljube osebe na indijskih dvorih. In da mi preti tudi tisoč smrti, ne grem iz dežele pravljič, iz dežele, kjer cvete mistični lotos!

Luknov, 1. marca 1856.

Angleži so se zopet izkazali. Wassid Ali Shah je odstavljen. On sme — o velike milosti! — on sme vzeti vse svoje dragocenosti in svoj dvor s seboj in oditi v svoje letovišče, v prekrasno palačo ob Gangesu. Tam bo živel pod angležkim nadzorstvom.

Težko naložene so se pomikale ladje po Gangesu. Srpo so gledali Indijci, ko je odhajal njihov kralj. Že prej je bil le senca kralja, sedaj so jim vzeli še to ... Pa nobena roka se ni vzdignila, da brani kraljev odhod, Wassid Ali Shah se je poslovlil mirno.

Zapustil sem mesto pri angleškem polku, stopil v Wassidovo službo. Moral bi iti po zaklad, moral oditi iz Indije, dokler je še čas, dokler živi draga mati ... Moral bi ... Toda morem li pustiti beli lotos? In Wassid Ali Shah ni več kralj. Da se razcvete Koledino prijateljstvo do tujca v ljubezen, tega pač ne bo branil oče preljubljeni hčerki. — Kar je sklepal audski kralj z Maharajem iz Barode, ne veže, njega, odstavljenega kralja. Jaz sem bogat, bogatejši kot vsak indijski knez. Svoj lotos popeljem v Evropo, da razsvetli moje matere poslednje dni.

Ob Gangesu, 20. marca 1856.

Pavovo pero se je zibalo nad glavico, lotosov cvet v laseh, bisere na drobnem vratu, je slonela na mehki koži. Svetli obroči, dragi kameni in biseri niso mogli zakrivati medlosti kraljčine — vendar je bila tako lepa, tako mila. Palme so se zibale, po vrtu je dehtelo, vodopadi so pršeli, vitke Indijke so plesale in pele pred bolnico.

Mignila jim je, da odidejo. Bila sva sama — prvič sama. Tedaj se mi je nasmehnila z nadzemeljskim smehljajem in rekla tako sladko:

„Marijan, ali veš, da umrje indijska žena, kadar ljubi brezupno?“

Pretreslo me je. Padel sem k njenim nogam, jecjal, da jo ljubim, ljubim ...

„Nemogoča je najina zveza tukaj,“ je rekla tiho in mi gladila lase. „Moj oče me je obljubil Maharaju. Druge vere, stanu in naroda sva. Umrjem, Marijan. A tam, v Brahminem naročju, se najdeva, ljubiva.“

Solnce je zahajalo, nebotični vrhovi Himalaje so zažareli, pozlačen se je vil Ganges. Pestri metulji, sivo pisani ptiči so letali okrog velikih rož, od reke je prihajala tožna indijska melodija ... Nepopisno krasan je ležal svet pred kraljčino. Ona pa je pokazala s prozorno roko na solnce:

„Umrjem. Zaide solnce, lotos zapira cvet — človek, izšel iz Brahme, se vrne v Brahmo.“

Ob Gangesu, 15. junija 1856.

Ne, ti ne umrješ, moj lotos, moje solnce, ti ne smeš, ne moreš umreti. Očetu, ki te ljubi, povem vse. — Wassid je obiskal hčerko na vrtu in me pozval k sebi. „Kaj je s Koledo?“ me je vprašal. „Ne pusti, modri Marijan, da me zapusti otrok moje Sandže. Videl si bisere na njenem vratu — pol milijona rupij so vredni, reši Koledo — in tvoji so.

Koledo, hči solnca, jo je imenovala njena mati. Spoznavala je Brahmo, jaz Allaha, pa velika je bila najina ljubezen in sreča. Tiste sreče sladki spomin mi reši, Marijan — odstavljen kralj sem, a še dovolj bogat, da ti nasujem zlata ...“

„O kralj, nje ne reši bogastvo ...“ Povedal sem mu vse. Dolgo je molčal odstavljeni kralj, dolgo zrl na reko, na vrhove gora v daljavi. Pregovoril je oče:

„Zaklel sem se Sandži, da osrečim hčer. Marijan, spoznavaj Allaha, črti Angleže in postani moj sin.“

Tako je ljubil Wassid svojo hčer. Pa ko ji je naznanil s sladkimi besedami, da odreče Maharaju, da sme Koleda voliti po svojem srcu, je odprla deklica široke velike oči, se zgenila in zakašljala. Prestrašen je viknil kralj, deklice so priskočile in brisale krvavo peno s Koledinih ust.

„Nemogoče tukaj, Marijan,“ se mi je nasmehnila in nebeško lepe so bile njene oči. „Umrjem, Marijan ...“

„Ti ne smeš umreti, moj lotos!“ — „Ti ne umrješ, moja Koleda, moje solnce!“

Tako sva vzkliknila z očetom. Odnese so jo v palačo, in ko sem se vrnil na vrt, je stal Wassid smrtno bled pred menoj. Prijel me je za roki:

„Vzemi njo in vse moje zaklade — samo stori, da živi.“

„Kralj, jaz imam neprecenljiv zaklad — rad bi ga položil pred tistega, ki bi mogel podaljšati Koledi le uro življenja ...“

Tedaj sva se spogledala in zasolzilo se nama je oko. Berača sva bila pri vseh zakladih ... „Bog je gospodar naše usode!“ je vzdihnil Wassid in šel počasi v palačo. Obupan sem gledal za njim. Fatalist se potolaži z neizogibno usodo — v meni se dviga srd, da bi pobil ves svet. Zakaj — zakaj mora umreti Koleda? Na tisoče ljudi doživi visoko starost v stradanju in trpljenju, a to bitje, ki nosi milijone na vratu, ne doživi petnajste pomladi.

Ob Gangesu, 20. julija 1856.

Moj lotos, moj beli cvet! Ko te gledam tako prozorno in belo, ko vidim, kako razprostrta smrt svoja krila nad teboj, bi te vzel v naročje in nesel daleč, daleč — v kraje, kjer ni smrti, razpada. A kje je ta kraj, v katerega veruje vera vseh narodov — kraj življenja? Kako je rekla moja mati? „Onkraj groba se vidiva ...“ Onkraj groba — kje, kako? Nikjer ni mesta za raj, nihče ni videl duše, in vendar mora biti tak kraj, kjer se snide, kar je bilo združeno tu, kjer uživa preganjani mir. Biti, biti mora večno, drugo življenje. A kako priti do njega? Poznaš proroka, Sinu božjega, Koleda? „Jaz sem življenje,“ je rekel, „kdor v Mene veruje, ne bo umrl vekomaj.“ Vekomaj, Koleda, bodeva živela v Njem,

vekomaj... Padajo luskinе raz oči — smrt mi odpira jasni pomen življenja — roj nemirnih vprašanj se utolaži. „V luči vere ti postane vse jasno,“ je rekla mati. Da, v luči vere. V njenem svitu vidim pravo svobodo in enakost: svobodni in enaki smo vsi le v Kristu. Velik v zatajevanju, v čistosti in svetosti, postane človek Bogu enak. Naše življenje — romanje k visokemu cilju, ljubezen — zvezda vodnica, ki tolaži in družī potnike na strmi poti. Vera — spoznanje Stvarnika, gibanje vsake snovi iz Njega, teženje po miru, hrepenenje po Njem. Smrt — prerojenje. Zdaj te razumem, beli lotos, ki se odpiraš in potapljaš s solncem, zdaj vem, zakaj te imenuje brahmin simbol življenja: kakor živiš ti samo solncu, tako naj živi človek samo svojemu Izvoru.

Ob Gangesu, 16. decembra 1856.

Kako naj popišem sladko-otožno srečo tistih dni? Pravil sem ji o Njem. Kako je hodil po Galileji in delil dobrote... Kako je prebudil Jajrovo hčer iz smrtnega sna... Poslušala je. Njen resnice željni duh je žarel iz krasnih oči. — Bila je tako lepa. In jaz sem vzdihal: „Krist, Gospod! Pridi, ozdravi njo, kakor si ozdravil Jajrovo hčer.“ Ozdravil, obudil jo je...

„Verujem,“ je rekla in oblil sem njeno čisto čelo z vodo iz svete reke. Indra, njena draga družica je bila priča. Predaleč, pretežavno je bilo do misijonarja. Koleda je bila tako slaba. Zato sem bil jaz sam njen duhovnik, jaz sam sem ji odprl raj.

Ob Gangesu, 25. decembra 1856.

„Tamkaj se vidi,“ je rekla in stisnila spomin moje matere, zlat križec, na srce. O sladka nada, izhajajoča iz vere — o vera, tolažba v življenju in smrti! Koledo, hčer solnca, jo je imenovala njena mati, solnce naše je Marija. Dal sem Koledi to ime.

Uprla je prekrasne, umne oči v mene. „Marijan,“ je rekla s slabotnim, srečnim glasom. „Odprta so vrata raja — odpira mi jih sladko ime Marijino. Marijan, rada bi dala vezilo novi Materi. Moj najdražji nakit — moje bisere vzemi, Marijan... Vrne se domov, ko preminem, in nesi bisere Mariji na veliko Sveto Goro. Pa ne zabi oditi, Marijan. Prišle bodo zle ure nad tujce — in Kolede ne bo, da te brani.“

Ob Gangesu, 27. decembra 1856.

Zagrnjena, nema, je hodila žalost po palači, po vrtovih. Koledine družice niso plesale, ne pele, Wassid se je zaprl v svoje sobe. Vodopadi v vrtilih niso pršeli, živali v zverinjaku so se dolgočasile — molčale so ptice, žalovale cvetlice. Med živoboječnim cvetjem je ležal Indije najlepši cvet.

In spustila se je krasna tropična noč nad Wassidov dom. Tenkostrune indijske harfe so tožile tako sladko, da je umolknila ptica, poslušala zver ob Gangesu. Nad reko so svetlikale velike zvezde, po reki so svetile baklje. Čoln za čolnom je spremljal ladjo, polno luči, polno cvetja. Na njej je ležala, bela, v dragi tenčici, svetle obroče na rokah in nogah.

Ob Gangesu, 15. aprila 1857.

Kaj čakam? „Odidi,“ mi je rekla. In zdi se mi, da me gledajo grdo, in zdi se mi, da iščejo bisere po mojih sobah — a jaz jih nosim na vratu. Kaj čakam? Zasvetlili so se dragulji v svitu plamenic. Bela, lahka, je plavala časek nad vodo... Tožile so harfe, slišala se je molitev, družic glasni jok... Vsako noč blodim ob reki, vidim isto sliko. Drobnā roka mi kaže, da naj grem, a ne morem, moj lotos, od tvojega groba.

1. majnika 1857.

Nisem šel, dokler je bil še čas. Zdaj sem jetnik. O, da nisem razumel, kar sem videl in slišal, ker so se vrtele moje misli edinole okoli nje. Vstaja divjā po Indiji. Grozna poročila prihajajo iz Kavupora, iz Luknova. Tam mori Nana Sahib, tu so pomorili indijski vojaki vse, kar so dobili evropskega. Z malo posadko se je rešil sir Lavrenc v luknovsko rezidenco. Z njim je čez petdeset žen in otrok. Bedni, prebedni! Pomoré jih bombe, pomori žeja in glad. A jaz sem jetnik, čakam tu negotove usode, mesto da bi padel v obrambi žen in otrok. Vprašam slugе, zahtevam, da me zasliši gospodar — odgovor je, da kralj ne utegne.

4. majnika 1857.

Pozval me je k sebi, namignil dvorjanom. Ostala sva sama. Wassid mi je pokazal na blazino poleg sebe, me motril, si gladil brado. Imel je nekaj divjega, krvoločnega v obrazu, zaman je to skušal prikriti s prijazno besedo.

„Marijan,“ je rekel, „pobiti so Angleži, jaz se vrnem kot kralj v svojo deželo. Spoznavaj Allaha in Mohameda in boš živel na dvoru audskega kralja.“

Slišal sem svojo smrtno obsodbo. „Svetli kralj,“ sem odgovoril, „jaz spoznavam Krista in si želim v svojo domovino. Pri Koledinem spominu te prosim, da me odpustiš.“

Wassid se je omračil.

„Ne spominjaj me Kolede. Izneveril si mojo hčerko veri njene matere, zato si zaslužil smrt. Vzel si bisere, tujec si — zaslužil si trikrat smrt. Pa Koleda je prosila zate... Zato mi vrni bisere, pogazi Krista, in živel boš. Nočeš? Jutro je modrejše od večera, počakam do jutri...“

Smrt... Mraz gre po meni. Nisem plašljivec, uredil sem svoj račun, Koleda me kliče. Pa mati, mati! Domov, domov hrepeni duša z vso močjo. O Bog! ne pusti me umreti tukaj! Umrl bi rad v materinem naročju, pod krilom Svete Gore. Rad bi, da bi oznanjal zvon glasno okolici, da je umrl Marijan Kamenski spokorjen, veren. Rad bi, da se zasolzi prejšnji tlačan na grobu bojavnika namišljene svobode.

Noč, poslednja noč mojega življenja. Jutri izkrvavim pod nožem, jutri poplava moje truplo po Gangesu, vrane sedejo nanj, krokodili odpro žrela... Vrane, orli in krokodili — vstaja vam je nagrmadila dela...

Dve uri pozneje.

Nestrpen sem hodil od okna do okna, gledal sijajne zvezde — zvezde kakoršnih ne vidi otrok mrzlih krajev — zvezde, ki mi ugasnejo skoraj, da mi zasveti druga, večna. — Kar priplava lahka in bela v sobo. Menil sem, da je Koledin duh, pa bila je Indra, nje najljubša družica. „Rešim te, gospod,“ je šepetala, „naročila mi je to Koleda, nareka mi tudi moje srce.“

Odložila je obleko, orožje in neko posodico. Obleka in orožje je bilo Wassidovo, v posodi barva, s katero si namažem lase in lice, da bom rjav in črnolas kot Wassid. Indri se je posrečilo dati moji straži uspavalno pijačo. V Wassidovi obleki naj bom pripravljen, ko odhiti prva ura po polnoči.

Beg, rešitev! A kam? Kam me hočeš peljati, ti mala, ljubka rešiteljica? Smrt me čaka, kamorkoli se obrnem.

„Mislila sem na vse, gospod. Pred vrtom počakata kraljeva slona s spremstvom. Wassid pride s svojim dvorjanom, sede v palankin. Kralj ne daje sam povelj, on se skriva za zagrinjalom. In če spoznajo slugo, da je kraljev dvorjan preoblečena Indra, ostanejo gluhi in slepi, ker je kraljeva volja sveta. S sloni gremo lahko naravnost v Luknov, potujemo lahko v Kalkuto — kakor in kamor hočeš, gospod. Vodnik pozna skrivne poti, po katerih se ognemo lahko ljudi — sledili nam ne bodo pred jutrom, sloni so hitrejši od konj in mi imamo nekaj ur pred seboj.“

Pri Indrinih besedah mi je oživel pogum, zbudila se je drznost. Kot kralj pojezdím na slonu, skozi žungle v Guro, vzamem zaklad in pohitim v Kalkuto.

V podrtinah Gure, 1. junija 1857.

Dragi brat Anton!

Temu listu prilagam svoje zapiske. Iz njih razvidiš tek mojega življenja, življenja; ki je končalo, ko dobiš ta list. Prišli smo srečno v Guro, sprejel sem zaklad iz rok fakirja. Zaklad je v

železni škrinjici, bisere sem spravil tudi v njo. Če me dohiti po poti nesreča, bom skrbel da spravim nekam škrinjico in ti to sporočim. Zanašam se na Indro. Anglež bo potlačil vstajo, vrne se mir in red v deželo, tedaj pridi, brat, poišči in raduj se zaklada, radi katerega je dal tvoj brat življenje. Nesi bisere na Sveto Goro, da se ne vznemirja Koledina in moja duša... Blagoslovi me, mati... Na svidenje onkraj groba...

* * *

Angelik je končal in gledal bled na umazani zavitek stričevih zapiskov. Nanj je bila zapisala tresoča roka z negotovimi črkami, ki so bile pokropljene s krvjo, izbrisane od časa, skoraj nečitljive:

„V duplu velike banane ob Gangesu, na cesti v Gur, pod kamenjem.“

Pozorno, kot da se je domislil nečesa, je motril Salle tiste zadnje besede. Angelik je segel po listu, ki je bil spremil stričev dnevnik, ko ga je prejel pred leti njegov oče. List je bil datiran z oktobrom 1858, pisal ga je angleški častnik. Javil je, da je ušel iz Luknova ob dnevu klanja tujcev in se potikal po žunglah. Tu je naletel na umirajočo deklico, ki mu je izročila zavitek, naslovljen in pisan v jeziku, katerega ne razume on. Umirajoča ga je prosila v Kristovem imenu, da naj pošlje zadnji pozdrav umorjenega Evropejca njegovi družini v Evropo. Izpraševal jo je — a Indijka mu ni mogla več odgovarjati. Umrla mu je v rokah...

Angelik je položil list na mizo, pogledal mater. Bila je blede kot smrt. „Na tako negotova navodila,“ je spregovorila s trepečim glasom, „sta odšla oče in stric, na tako negotove poti ne pojdeš ti Angelik, moj sin.“

Toda bilo je pisano, da gre Angelik na negotove poti. Salle, ki je strmel v strop, ni razumel ali ni hotel razumeti prosečih pogledov gospe Kamenske in njene drobne hčerke.

„Navodilo je še precej jasno,“ je rekel. „Spominjam se, da sem čital v „Journal Asiatic“ leta 1837 popis podrtin Gure. Tam pove potopisec, da je tekell Ganges pred dvesto leti ob Guri, sedaj da je najbližja pot do Gangesa štiri milje dolga. Kjer se začneja tista precej zapuščena cesta, stoji ob Gangesu nenavadno visoka banana. Njeno deblo jo votlo, radovedni potnik bi splezal v veliko odprtino — pa pošvari ga domačin, ker je deblo dom strupene kače.“

Bil sem v Indiji. Pa podrtine Gure niso bile v mojem programu. Sir Alfred Murphi, ki je potoval po Gangesu do dotične ceste, mi je pravil o veliki banani, katere votlo deblo je napolnjeno s kamenjem. Kamenje je obudilo Angleževo pozornost, hotel je vedeti, če ne pokriva kake skrivnosti, pa prestrašeni

indijski vodniki so mu branili, češ, da je drevo dom svetih kač in kdor se predrzne kaliti njih mir, zapade nagli smrti.

To mi je pravil Sir Murphi še lani. Velika banana stoji tedaj še in ker je drevo domačinom sveto, ker gnezdijo strupene kače v njem, je mogoče, celo gotovo, da je zaklad še sedaj tam. „Vodnik,“ je dostavil počasi Salle, „je pravil tudi, da so kaznovali bogovi pri veliki banani marsikaterega Evropejca... Misliti moremo, da je prišel tvoj oče, Angelik — do banane, da je prišel tja tudi stric — da so umrli vsi trije Kamenski na istem mestu...“

Luč je ugašala. Zlata zora je pogledala na blede obraze. V jutranjem mraku so si migale slike prednikov z očmi, si šepetale o kosteh, ki so belele tam daleč ob Gangesu, o dušah, ki niso našle pokoja...

XII.

Kot da jih je razmetala orjaška roka, leže po Sočinem obrežju velike skale raznih oblik. Tu obok, votlina, hiši podoben sklad. Med njimi raste bohotno drevje, po njih se plazi bršlinje. Koreninice, tenke kot nit, se vsesavajo v konglomerat, kamenček za kamenčkom se oddrobi, velikanska skala razpada v prah. In tista Soča, ki je trgala nekdanj besneča te skale, se poigrava z njimi — tista Soča se stiska zdaj v ozko strugo, skriva z gladkim površjem svoje tolmane, vrtince.

Kaj ni tako tudi valovanje tvojih strasti, Angelik? Kot divja reka je besnela po tebi nevera — vzplamenela je ljubezen do Martine... Strast nevere je ublažila materina beseda, ljubezen do Martine je ohladil ranjeni ponos. Skriva Soča tolmane in vrtince, a se razbesni ob viharjih urah — tebi, Angelik, pa je tesno v ozki strugi človeške omejenosti. Sedeč pod votlino ob stezi k prevozu motriš zdaj ljubljani rodni kraj, zdaj svoje srce. Čudovito lep leži rodni kraj pred teboj. A ti odhajaš. Iz znanega v neznan. Greš na negotove poti. Kaj te vleče bolj v tujino, ljubezen do resnice, ki se ti odkrije morda ob viru prastare modrosti, ali ljubezen do Martine?

Resnica, modrost... Tudi stric je mislil, da jo je našel. Pa njemu je opešal razum, ko ga je obvladala ljubezen, otemnela mu je pamet v smrtni senci. O, vsem se godi tako! Ob smrtni uri vidi opešani čut strašila, katera mu naslika prazna vera. Stric je menil, da je pridobil indijski kneginji večno življenje, pa ji je le olajšal smrt z iluzijo. Prazna je bila stričeva modrost, s svojim življenjem je plačal svojo nespamet — plačal jo je tudi oče, tudi Pavel...

Pa stric Marijan je bil sanjač, oče in stric Pavel sta bila gospodarja, ki sta hotela okoristiti svojo hišo. Vsi trije so opešali pri cilju, vsi trije so poginili neznane smrti. Morda je spoznalo Marijanovo

spremembo, da ni on pravi Wassid, morda ga je zasledil pogon... In Indra, tako nežna, je hitela, morda ranjena, skozi žungle — smrti nasproti. Kdo ve? Kdo pove, kaka drama se je odigrala pod veliko banana ob Gangesu?... Gotovo sta poginila oče in stric od kobrinese pika. Kaže se, da brani tajna moč Kamenskimi, da obogaté; stopila bo tudi Angeliku nasproti. Pa naj! Angelik se ne ustraši — on si pripori zaklad in z njim moč. In tedaj se bo maščeval lahko Martini za tiste grenke dni ponižanja. O, saj jih ni pozabil brezsrdnih besed, brezdušnega smeha. Če ga tudi omami Martina s svojo bližino, ko se oddalji od nje, se vzbudi spomin, oglasi srd. Bogastvo, le bogastvo plača vse. Kaj boš prosil ljubezni, kaj govoril o svobodi misli, revni, zadolženi soški graščak! Ko se vrneš indijski nabob, bo tvoja misel misel mladine, bo tvoja ljubezen Martinina prošnja.

Tedaj bodeš delal, odpiral oči neukemu ljudstvu. In ustavil se bo romar v belem gradu — pot na Goro zaraste trava, razpade cerkev, umolkne zvon...

Ježe se Angeliku obrvi v takih mislih, ponosno dviga glavo in gleda na goro, ki kipi nad drugimi, ki kliče, opominja.

Lahek korak ga predrami. Od Gorice sem prihaja nedorastlo, šibko dekle, culico v roki. Bela perkalasta ruta, gladka, neukusno ukrojena obleka iz modre kotonine, močna obutev, spominjajo Angelika na sirotišnico. Gotovo sirota, ki si išče, izpuščena iz zavoda, novega domu; sirota, ki si mora tako mlada služiti kruha. Zato je njena hoja tako plašna, zato ji stiska skrb zaokrožene tenke obrvi, zato trepeče žalost okrog bledih usten, bega pogled po Soči.

Na koga spominja Angelika nežni beli obrazek, fine kretnje, ki se ne ujemajo s prosto obleko? Vzbuja se mu slika iz otročjih dni: Visoka in tenka, plavalasa, v plišu in svili, se mu prikaže teta Brigita. Taka je bila njena hoja in kretnja. Čuden spomin! Angelik se nasmehne sam sebi. Kako ga more spominjati otrok v nerodni obleki, ki gre gotovo za pestunjo v mlin ali služit v tovarno, elegantne dame, njegove sorodnice? Tudi plavih las nima ta otrok, svetli, skoraj črni lasje ji venčajo otroško čelo, njeno oko je lepe sive barve, njen nasek dolg, tenak.

Sedla je na cestni kamen, držala culico z obema rokama v naročju in strmela na grad. Duša otrokova je bila gotovo vznemirjena. Trenila je z očesom, in svetla solza je stekla po licu.

„Zakaj jočeš, otrok?“ se je oglašil Angelik rahlo za njo. Prestrašena je zadrževala z životom, se ozrla. Videla je sočutje v lepem obrazu elegantnega gospoda, zato so se ji vlile še bolj debele solze. Ihte je pregovorila:

„Ker sem najdenka, gospod ... Vsak človek ima kakega svojca ... Le jaz sem sama ... V siro-
tišnici so me zaničevali otroci — imeli so strice,
tete — kraj, kjer so se rodili ... Mene so našli ob
Soči ... Zdaj grem v soški grad ... Kako bo tam
— Bog ve ... Oh, jaz revica, sirota ...“

Zakrila je obrazek v roke in ihtela. Angelik se
je čudil:

„Ah, ti si najdenka Ivanka? Kako da se nisem
domislil takoj ... Pa kako, da nisi počakala, da pride
kdo po tebe? Pripeljala bi se bila, tako pa si prašna
in trudna.“

Jokajoče in plašno je pogledala Angelika, ste-
pala prah s krila, si brisala obuvalo ob nogavice in
odgovarjala:

„Ušla sem ... Nisem mogla dočakati. Lahko da
pozabi gospa na najdenko.“

„No, le obriši si solze, otrok,“ jo je tolažil
Angelik smehljaje. „Nimaš doma, ne svojcev, soški
grad ti bo dom, soška gospa mati. Pojdiva, dete.“

Otrl ji je solze in jo vedel po stezi nizdol. Bilo
mu je mehko in veselo v duši. Bilo je nekaj neiz-
rečeno dobrega v obrazku te deklice, njena žalost
je pričala o njeni čuteči duši in je bila Angeliku
porok, da postane najdenka druga hčerka zapuščeni
materi, da jo bo znala tolažiti, ko bo hodil sin po
nevarnih potih, ko bo ločil samostanski zid hčerko
od nje.

Valentin je čakal onstran Soče in zijal bedasto
predse. Na Angelikov žvižg se je zgenil, uprl v vrv
in plul proti skali, kjer je stal Angelik visok in po-
staven zraven male deklice. Angelik je pomagal
najdenki v brod. S plahoradovednim pogledom se
je ozrla po Soči, po brodniku, kriknila, ko se je
zagugal brod in se prijela za rob sedeža.

Valentin je držal vrv, strmel v Sočo. Bila je
plitva, prozorna. Ribice so plesale okrog skal, beli
brod je blestel skozi valove. Tudi najdenka je zrla
na Sočo. „Ob Soči, pri Št. Maverskem prevozu,“
so ji rekli, „te je našel brodnik.“ Mar je to tisti
brodnik? Oh, vprašala bi, pa se boji gospoda, pri-
jaznega, mladega gospoda ... Valentin se ozira na-
njo — ne, on je ne pozna, ne ve ...

Brod se je ustavil, Angelik je vrgel brodnino
v Valentinov klobuk in rekel:

„Za dva. Ali veš, Valentin, koga voziš? Le glej,
tu je deklica najdenka ... Ivanka, to je mož, ki te
je našel.“

Valentin izpusti klobuk, desetica se zakotlja po
brodu, brodnik zija v blede deklico. Rešitelj in re-
šenka se nista pozdravila.

„Glej, Valentin,“ je nadaljeval Angelik, „moja
mati je hotela sama po Ivanko, pa mala jo je pre-
hitela. No, kaj praviš, ali ni zrastle velika iz tvoje
male najdenke? Valentin — govori vendar ...“

Pa Valentin je molčal. Angeliku se je mudilo do
matere in sestre, da upelje pri njih novo družico.
Čakalo ga je tudi dosti drugega posla, kajti prišel
je čas, da nastopi on svojo pot, Rozika svoj noviciat.
Hotel je še poprej v Čepovan, da se poslovijo od Vi-
donijeve Elvire, ji priporoči Salleja, ki bo togoval po
Roziki, in svojo mater. Zato je rekel dobrohotno Ivanki:

„Se že pomenita drugikrat, kako je bilo. Hitiva
v grad.“

Na strani sirote je šel soški graščak skozi red
topolov. Po cesti nad Sočo je zdrčal tačas bel samo-
drč, zavel je pajčolan. Valentin je gledal za gra-
ščakom, pogledal na cesto in zamrmral:

„S culico gre v grad, pa bo nemara še grajska
gospa.“ (Dalje.)

Lete.

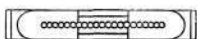
Zložil Tonej Jelenič.

V očeh trpečih mračna noč umira —
in sladka je trpljenja smrt!
Brez težkih solz se božji dom odpira,
ljubezen stopa čez nebeški vrt.

Zapreš oči, zasanjaš z žezlom v roki,
ti sreče mlade večni car,
nad horicontom pnô se ti oboki,
nad njimi Bog edini tvoj vladar.

Ne zreš nazaj čez Sodomo razdrto,
ne kolneš bridkih ur — junak!
Ti veš: ljubezni je nebo odprto,
nečisto mesto krije smrtni mrak.

Pozabljena bridkost mladosti davno,
v ljubezni utopljena noč; —
žari se krona ti nad glavo slavno,
pod tabo teče Lete šumljajoč — — —.

MAJOLIČNA TASA: DUHOVI SE KLANJAJO SVETOVIDU

PETER ŽMITEK

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XIII.

Na klopici med brsjem na vrhu kamenskega vinograda sedi oblačnega jesenskega dne gospa Kamenska, v črni obleki, sklenjenih rok. Vreme je pusto, neprijazno. Močan veter tuli in žvižga po praznih vinogradih, stresa količje, trga in vleče veliko ruto-ogrinjačo raz rame zamišljene gospe, ki strmi tako trudno na grad pod seboj, na novi most, ki raste polagoma pri Solkanu, na bežeče oblake, ki zakrivajo in razgrinjajo Sveto Goru. Pusti dnevi pozne jeseni se zgrinjajo pred zapuščeno materjo; sem, na klopico, kjer so sedevali tako radi njeni dragi poletne krasne dni, je prihitela, da se prepusti spominom, da uživa srečo, ki je za njo le v preteklosti — prihodnost strmi kakor sfingin kameniti obraz brezizrazno vanjo.

Prelep je razgled s te klopice. Zato je zahajal Angelik tako rad do nje, gledal na cipresi, ki stražita Martinin dom, na stavbo novega mostu. Tu se je vdajal edini sin misli na ljubljeno, nevredno deklico, tu si je črtal s Sallejem pot po deželi bajk. In ko bo dozidan most, ko bo stal ponosen nad Sočo, ali se pripelje po njem edini, dragi sin? Tisti dan bo

dan veselja materi, tisti dan sleče obleko žalovanja, stopi vedrega lica med ljudi. Odšla sta — sin in hči. Težko je materi po hčeri — a težje, stokrat težje po sinu. Revica je ženska in ostane, omožena ali samica — revica. A sin, on je očetov ponos, materina nada, materin častni venec. In tu na tej klopici je sedeval — Bog ve ali sede še kdaj nanjo?

Čudne so premene, poti življenja, drugačen je človek v pomladi, drugačen v jeseni. Tudi gost iz Francije, ki je postal gospe Kamenski tako drag prijatelj, je sedeval rad na tej klopici, ko je cvetelo, ko je zorelo grozdje okrog, ko je pel muren, dehtela roža sv. Ivana, in je ležala plodna, krasna zemlja v svitu pred njim. Tu je gledal na Kostanjevico, snoval sliko k sliki svoje povesti, tkal vanjo podobo grajske hčere. Tu je mislil sin Francije na svojo lepo domovino, na njo, ki je in bo, tako je trdil, stala na čelu človeškega napredka. S svojo povestjo je hotel splesti sebi, svoji domovini nov venec. Propad Bourboncev, neopravičenost legitimističnih teženj je hotel popisati, dokazati kako se je povzdignila Francija pod ljudovlado, kako se razvija pod vodstvom naprednjakov v vzdržavo prihodnosti. Sreča na

strani dame iz visokih krogov, ki mu je pisala pogosto tako drobno in gosto pisana pisma, sedež v družbi nesmrtnih je bil cilj, do katerega se je hotel prijatelj povzpeti s to povestjo.

Pa večkrat se mu je ustavila roka s svinčnikom, dvignil je glavo... Slišal je šumenje ženskega krila, skozi trsje sta pogledali vanj nagajivi rjavi očki, zatajen smeh je izbruhnil iz Rozikinega grla.

Pa to je bilo tiste krasne pomladne in letne dni. Zdaj je jesen. Salle se zapira v svoje sobe — zdi se, da snuje drugo povest, riše druge slike. Po Angelikovem odhodu je bil mesec dni v Franciji. Lahko bi bil ostal radi gospodarstva še doma, ker se bliža zima, lahko bi se zabaval v prestolnici sveta. Pa se je vrnil, oblačen kot jesenski dan. Zdi se, da ga je tam nekaj razočaralo... Morda mu je postala nezvesta tista dama, morda spletkarijo drugi slave željni pisatelji proti njemu? Ali ga boli le spomin na Roziko? Prijatelj molči, gospa Kamenska ne vpraša. Pusto je v gradu, posli so čmerni, pogrešajo Rozike, Nanca žaluje za Ninom. Le naivno govorjenje najdenke razvedri za hip otožnega prijatelja, le njena hvaležna ljubezen bodri zapuščeno mater. Pusto je v gradu. Mladi pravnik, katerega je bil povabil Angelik v grad, da poučuje Ivanko in se pripravlja za izpite, se ogiblje vselej slabo razpoloženega Francoza, otožne gospe. Pusto je v soškem gradu. Zapuščena mati meni vedno, da sliši iz kotov salota Rozikin smeh, da odmeva po hodnikih lahki sinov korak, da izgovarja Elvira mehko in ljubo besedo.

Večkrat je o počitnicah pohitela Elvira z Roziko k tej klopici. Beli golobici sta se vzpenjali med zelenim brsjem. Tudi ona je bila ondi, mati. Ni poslušala, ni hotela motiti izliva mladih src. Pa skozi trsje se je prikradel zveneči Rozikin, mehki Elvirin glasek. Trsje je obetalo bogato trgatve — deklici sta govorili kot delavki, poklicani ob rani uri v Gospodov vinograd. Čisti svečenici krščanske misli sta hoteli biti, hoteli sta živeti za druge, bodriti druga drugo, da ostaneta vztrajni v delu, da bo polno trsje ob dnevu velike trgatve. Dekliška srca, tako mehka, čista! Mehka, in vendar trda! Nosili sta pač vsaka svojo rano, a ena preponosna, druga prevdana, nista govorili o njej. Elvira je obžalovala, da je ne pusti mati ne v samostan, ne na vseučilišče, da ne razume njena mati njenih stremeljenj. Ona pa da hoče, mora. Sama si prihrani potrebni denar, da pojde, naj le brani mati in Salle, ona hoče.

„Glej, Rozika,“ je pravila Elvira, „učitelji mladine plavajo v pogubnem brezverskem toku, opijanju mladino s frazami, jo navdihujejo z nepravo svobodo misli. Da rešimo mladino pogube, nam je treba upreči vse moči. Druge počitnice, moj srček, se pripravim na Dunaj, potem postanem profesorica, vstopim v

dekliški licej v Trstu in, ker boš ti tam ali v Gorici v bolnišnici, se vidiva večkrat.“

Tako je govorila Elvira. Pa Rozika je odkimala, vzdihnila. Zakaj? jo je vprašala tovarišica. Zakaj? se vprašuje mati še danes. Saj so zveze — predstojništvo se bo oziralo nekoliko na materine prošnje, na Rozikin stan. Rozika pride v Gorico, mati jo obišče vsako nedeljo, ob materini bolezni ji postreže lahko hčerka usmiljenka. Pa vendar — zakaj je Rozika tako tožno odkimala...

Minuli so počitnic vroči dnevi, golo je trsje, a materi se zdi, da veje hčerkin vzdih še po prazni gorici, materino srce zaliva žalost.

Kipi Gora nad gorami, polna obljub, utehe, pozdravlja žalostno. Pa tudi Sveta Gora jo spominja danes le slovesa, jeseni, smrti. Žarela je v zlatu iz zelene okolice, ko se je poslavljaj edini sin...

Zdaj je jesen, pozna jesen. Vetrovi tožijo po golih gorah, polje je prazno. Ptice selivke se zbirajo v jate, letajo proti jugu... Jezno šumi od dežja narasla Soča, bršljanova stebelca, ki objemajo, preprezajo grad, so gola, siva, grad črn, zamišljen. Jata golobic poseda po strehi, spušča peruti in glavice, ker ni ljubljenske, ki jih je krmila, vabila z ljubko besedo. Topoli pred gradom povešajo veje, šekec na dvorišču zavija žalostno. Vse žaluje. Materi se zdi, da toži tudi zemlja z njo, zemlja, oropana letne krasote. Kam je kras poletja, bogastvo jeseni? Kam vi, čaroviti upi mladosti? Plašna ljubezen žene, nežne nade matere? Mine, vse mine, propade s hipom, se ne vrne... Kje si, veseli dan trgatve, ki si združil prijatelje v zeleni gorici na praznovanje odhodnice, ko so goreli kresovi, pokali možnarji in je hitela raz gorice do Soče pesem o ljubi vinski trti, o Mariji, ki drži luč na dolgi, temni poti...

Pod staro murvo je bil ovenčal Nino mizo s trto, s hišno sta jo obložila z darovi plodne jeseni, z zlatoličnim sadjem, s kipečim moštom, hlapček je obračal janca in purana na ražnju, prilival in vriskal, saj je bila trgatve. Peris pa je mračno nadzoroval priprave za praznovanje odhodnice ljubega mladega gospodarja, poslušal čmerno hvastanje Ninovo, ki se je hvalil, da priporoča graščakinja sina zvestemu slugu, se zaklinjal, da se ne vrne brez gospoda. Bahaški, toda dobri, Angeliku zvesto vdani sluga — morda se res ne vrneš več... Čuj — veter poje o gospodu in slugi, ki ležita mrtva v daljni zemlji, o kosteh Kamenskih, ki se belijo ob Gangesu, o kosteh poslednjega Kamenskega...

Iz daljne dežele se vračajo materine misli k pripravam za odhodnico njenih otrok. Ko so se posvetovali, koga vse povabijo, je prosil Angelik mater, da povabi tudi Martino. A ona je vzplamtela:

„Z mojim dovoljenjem ne bo hodila hči Collettijeva nikoli po soškem gradu!“

„Mati!“ je oporekal rahlo Angelik, jo prijel za roko in prosil: „Dal sem besedo... Vzamem jo, ko se vrnem, obljubili so mi, da me počaka. Zato te prosim, čuvaj nad mojo nevesto, iztrgaj jo iz rok njenih roditeljev — Martina ti bo tolažba v moji odsotnosti...“

„Martina!“ ...

Druge besede ni rekla sinu, a v njenem glasu je zvenel odgovor, katerega je razumel. Molče je pozvonil, oddal Ninu vabila, molče se je odpravil v Gorico. Ubogi slepec! Da ne more, noče razumeti, da je Collettijevim le na potu, noče videti, kako je razburjen bebasti Valentin, kar je najdenka v gradu, da ne veruje Perisu, da je videl ranega jutra Collettija na brodu, v pogovoru z Valentinom. Razburjena mati se je morala pritožiti, da se upa Angelik izreči tako prošnjo pred njo. Poiskala je Salleja, ki je sedel pred kupom papirja. „Pomislite,“ mu je rekla, „hotel je, da naj sprejemem, varujem Martino...“

Salle je razmetal z nervozno gesto papirje po mizi, se nasmehnil kislo.

„On ljubi,“ je rekel. „Ali je kaj čudnega, če skrbi za ljubljeno osebo? Ljubezen rodi možu dolžnost, da skrbi za slabotno žensko bitje. To je pač zakon narave. Angelik bo skrbel za Martino, dokler ga ne odveže njena nevrednost te dolžnosti. Ko se vrne, bodo razmere take, da ne bo mogel vzeti Kamenski graščak Collettijeve hčere.“

„So že danes take,“ je oponesla ponosno mati. „Rodbina, ki je na sumu zločina...“

„Prosim,“ jo je ustavil Salle. „To je le vaše mnenje, morda tudi gospe Vidonijeve — dokazov ni. Zato nimate s čim braniti Angeliku poti do Martine in zaljubljenici ne verujejo niti dokazom. Iz tega vzroka sem bil tudi jaz za to, da odpotuje Angelik. Dve leti, če ne pride še kaj vmes, bo Angelik z doma. Dve leti, in, draga gospa, v tem času imamo proste roke. S pomočjo ostroumne gospe Vidonijeve si upam priti na jasno, ali je najdenka Žebrova Ivanka ali ne. Njena podobnost z Vašo sorodnico ne dokazuje ničesar. Zgodovina uči, da so podobnosti varljive. Čakajmo in delajmo natihem. Nemški pregovor pravi, da odkrije solnce vse. V tem času pa izobrazujmo najdenko, kot bi bila res Žebrova. To je tudi Angelikova želja. Kakor sem vam že pravil, se je zmenil s profesorjem glasbe, da bo hodila najdenka k njemu. Mala ima zelo razvit posluš, uči naj se gosli in klavirja. Pravniki, Seljanov Ante, pride, kakor veste gospa, te dni, da poučuje deklico. Francoščine jo bom učil pozneje jaz sam. Saj si zapomni igraje vse. Morda,“ se je nasmehnil zopet nervozno, „morda še zavzame Ivanka

Žebrovi namenjeno mesto v srcu našega Angelika — ko obledi v mladeničevi duši — čarobna slika Martinina.“

Ko obledi čarobna slika Martinina v sinovem srcu... Ali pa obledi, ugasne sploh kdaj? Nikoli več ji pozneje ni omenil njenega imena. Pa na jutro odhodnice je poslal košek najlepšega grozdja in breskev, pokrit s cvetjem jesenske rože, v vilo Martinino. Rože javljajo ljubezen — pa bile so jesenske rože, Angelik... Kaj ne, zlati sin, da se ohladi z jesenjo tudi tvoje ljubezni vroči dihi, da se umiri slepo hrepenenje v tvojih prsih?

O ne! Popoldne tistega dne, ko so prihajali gostje, se je izgubil gospodar za časek z gorice. Vrnil se je z neumno-srečnim obrazom zaljubljenega, ki je govoril s svojo boginjo. In zvečer tistega dne, med šumenjem zdravice, je hitel Angelik od gostov h klopici na vrhu. Da pogleda na luč, katero prepozna iz jezera družih... In gospa Vidonijeva, ki je bila prišla z Elviro na odhodnico, se je pritoževala, da je srečal njen voz Martinin samodrž, da je zavozila Martina skoraj v njen voz in se na gospejin glasni vzklik pobalinsko zakrohotala Elviri v obraz.

Odšumele so zdravice, minil trgatve dan. V kupeju brzovlaka so hiteli Kamenski proti Trstu. Z željnim pogledom je motril Angelik gore in doline rodne zemlje, ki so hitele mimo njega. Skrila, pokazala in zakrila se je Sveta Gora. Morda za vedno? Angelik je prebledel. V ljubljene obrazu je čitala mati nenadni težki dvom: Ali se vrnem še kdaj? Te vidim še, mati, rodna zemlja? Ali bom tudi jaz vzdihoval, kakor stric Marijan, po utočišču na Gori — ali čaka tudi mene, kot njega, smrt v veliki banani ob Gangesu?...

Tesno se je ovila takrat mati sina in prosila: „Ostani, Angelik!“ Pa nasmehnil se je. „Resnica in ljubezen me kličeta, mati.“ Tolažil je mater, da pojde vse gladko. „Vse je dogovorjeno. Sir Murphi je poslal Emilu natančen načrt poti v Guro. Igrača mi bo, dvigniti s pomočjo zagovornikov kač zaklad iz dupla banane. Treba samo, da se privadam nekoliko šegam in jeziku domačinov, da dobim zanesljive ljudi.“

Odšel je. Zadnji pogled iz brzoparnika „Calcutta“, ki je plul jaderno v daljo, ni veljal materi, ne sestri. Najdenko je gledal sin, deklico, ki se je bila spustila v glasni jok, ko jo je poljubil Angelik v slovo.

Odšel je sin. Mati stoji sama v jesenskem pišu. Pa ne, saj ni sama. Velo listje po stezici zašumi — v Rozikini obleki, lasce razpihane, žarečih lic, prihiti najdenka, objame rednico, ji šepče: „Zlata mamica!“

XIV.

Beli javorji na goriškem korzu se svetlikajo skozi topli mrak poletnega dne. Zrak je suh, nasičen prahu, listje dreves zvito, prašno. Okna in vrata hiš so pobeljena, na cesti se vtaplja noga v beli prah in ga vzdiga v oblake. Težak duh prihaja iz ozkih ulic, iz kanalov. Ljudje, ki hodijo lenih korakov po mestu, se pritožujejo nad sušo, ki dela draginjo in pripelje lakoto in pomor v deželo.

A vkljub tem grozečim nevarnostim se shajajo po korzu v javnem vrtu sorodne duše, se sprehajajo te v glasnem pogovoru, one v tihem šepetu, si stiskajo roke, si zro v oko. Suša, draginja, lakota ni še nikoli izpametovala zaljubljenecv.

Pod javorji pred trgovskim domom se sprehaja dama prelestne rasti, obraz zakrit z gostim pajčolanom. Oko, ki gori skozi pajčolan in vabi, ustavlja moški korak; pa dama prezira vsako predrznost, se šeče, čaka drugega. Od kolodvora prihiti mož v elegantni platneni obleki, dvigne slamnik visoko v pozdrav, prime damo pod ramo in skoro izgineta oba v ljudskem vrtu.

Isti hip pa stopi iz trgovskega doma gospa ponosne postave in hoje, obilnega života, spremljana od drobne ženske. Gospa zagleda našo dvojico, ravno ko zavijeta na temno stezo. Ona se zdrzne, vzklikne skoraj glasno: „Kirie elejson! Salle in Martina!“, se ustavi, premišljuje hipno, migne drobni spremljevalki in obe se spustita v vrt.

Ko je prišla gospa Vidonijeva domov, je hodila Elvira nestrpno po materini spalnici. Sama razburjena, ni zapazila v rdečkastem svitu svetilnice materine razburjenosti in je nagovorila burno dihaajočo:

„Kod hodiš, ko te čakam. Olga Subinova je bila tukaj. Zaradi stanovanja na Dunaju. Saj veš, da hočeva stanovati skupaj. Čas je, da poveš zadnjo besedo. Če mi ne daš denarja, mojega denarja po očetu, katerega ti je vrnil Salle, si ga pa izposodim sama. Doma ne ostanem, ne misli, da me ustaviš. Ne maram poslušati zakonskih spletk. Na kmete tudi ne grem več. Mislila sem, da si prihranim kaj, pa vsaka dekla je bolje plačana, kot odgojiteljica mladine.“

Molče posluša mati, molče motri blede hčerko, upale rame, trmasto potezo okrog ust in nosu. Cve-toča je bila prišla iz Čepovana, kar je doma, je pohudela. Ni kriva tega samo vročina, kriva je hčer-kina trma. Kaj sili v to, kar ni nič! Kaj se ogiblje sreče! Saj mati vendar ve, vidi...

Trudna pade skrbna mati v naslonjač in vzdihne: „Kaj res ne boš nikoli pametna, Elvira? Boljši je vrabec v roki, nego golob na strehi. Dober mož, sem ti rekla že stokrat, je edina prava ženska sreča.

Ti plavaš s svojimi mislimi v megleno daljo, iščeš posebne časti, hočeš biti več, drugačna kot druga dekleta. Kesala se boš, Elvira — druga položi roko na tvojo srečo... Elvira — samo ti si kriva, da hodi Salle z Martino!“

„Kaj praviš?“ se zavzame Elvira in odpre prestrašena velike oči. Hipno ji kri zalije lice, zapljuje zopet k srcu, in Elvira je bledejša kot kdaj. Pa zbere se, strese rame in reče navidez ravnodušno:

„Salle in Martina? kdo ti je natvezel to marnjo? Salle je prepameten, da bi zašel v Martinine mreže.“

„Uh, neumni otrok! Saj drugemu skoraj ne bi verjela, verjeti pa moram svojim lastnim očem. Hodila sta po javnem vrtu, govorila šepetaje. Oh, res je, da postanejo pametni neumni in neumni pametni, res, da ni da bi se zanesel na moškega. No pa kaj če se pokratkočasi z Martino, vzame je ne, to je gotovo. Martina je lepa, Salle željan razvedrila. Ko je prišel tako mračen iz Pariza, v jeseni, ko je bil potreben tolažbe, bi se ga bila prijela ti. Pa si ždela rajši v tistem hribovskem gnezdu, kjer še nisi imela človeka, da spregovori s teboj pametno besedo...“

„O mama, prav prijetno je bilo. Kefolovi, župnik in poštarica so mi bili zelo ljuba družba.“

„Ti si šla tja, samo da si se izognila Francozu. On ve to, zato prihaja zdaj le redko k nam.“

„Mar je Salleju zame. On žaluje po Roziki, si dopisuje z damo iz Pariza, hodi z Martino. Če ne pride, nisem kriva jaz, ampak njegove skrbi z gospodarstvom. Suša grozi, da uniči vse pridelke. Salleju je zelo neugodno, da se prvi njegov poizkus kmetovanja ponesreči. Tudi gospe Kamenski je hudo. Dela od zore do mraka, se trudi, Ivanka ji pomaga po svojih močeh — pa ves trud in delo bo letos zastonj.“

„Kot vse delo teh sanjačev. Nimajo glave na pravem koncu, pa je. Saj pravim, Angelika bi bila vzela ti, Salle Roziko, pa bi bilo vse v redu. Premoženje bi prišlo k premoženju, Bog bi dal blagoslov. Iz nič pa ni bilo še nikoli nič. Tako pa Angelik v Indijo, Rozika v bolnišnico. Zdaj so dobili še tega reveža Salleja, da je prevzel grad in posestvo, prevzel tako velike skrbi. Angelik je preskrbel mater dobro. Če se ne vrne, zapade vse Salleju, on pa ima dolžnosti do matere.“

„In najdenke, mama.“

„Da, ravno te jim je bilo treba. Ne rečem, če bi jo držali kot dekle, ki si bo moralo služiti kruh. Tako se pa vozi h glasbeni uri, ima doma učitelja jurista. Cela gospica. Pa kaj bo ž njo? Brez premoženja je ne vzame gospod, za reveža ni. Pustili bi jo bili tam. Nadlogo bode imel Salle ž njo, ker je ne bo mogel oddati. Pa tudi če jo odda, bode imel večern križ ž njo. Vidiš, Elvira: Berač najde

vedno berača. Tako raste beračija in mi premožni moramo rediti otroke revežem. Omenila sem nekoliko Salleju, da delajo preveč komedij s tem otrokom, ko niti ne vedo, kake rodbine da je. A tu se je pokazal tudi Salle pisatelja. Rekel je celo, da se zanaša na mojo pomoč, da poizve, dokaže, da je najdenka Žebrova Ivanka. Jaz pa poznam zvižaje Collettijeve, zato sem mu rekla, da naj pusti tiste ljudi popolnoma v miru, in naj ne stavijo najdenki neumnosti v glavo. Zamerilo se mu je . . .“

„Ah, mama — tudi ti si kriva. Saj govoriš in braniš, kot bi bilo Sallejevo premoženje tvoje. Seveda, potem ni čudo, če se je ohladilo tvoje prijateljstvo z gospo Kamensko in Sallejem. Ah, tako je ta stvar . . . Bilo bi bolj pametno, da pomagáš Salleju.“

Osupla zre mati predse — premišljuje — pozvoni. Drobna hišna temnopoltega obraza, malih, živih oči, ki se iskre pod valovi na čelo naloženih las, prihiti. Dolgo posvetovanje je imela gospa s hišno, ki je komaj osem dni pri Vidonijevih pa pozna že vse hišne tajne in si je znala pridobiti materino zaupanje ter hčerkino prijaznost. Apatično je poslušala Elvira. Četudi je prihajalo govorjenje kakor z daljne dalje do nje, vendar je razumela, da hoče napeti mati zdaj vse moči, da pride na sled, če so prišli Collettijevi po pošteni poti do svojega premoženja, da izve kako je z Angelikom, kako s Sallejem in Martino.

Pri koncu pogovora se nasmehne hišna: „Brez skrbi, padrona mia. Zakaj sem pa služila pri tržaškem namestniku. Pomislite, taka politična oseba Tam so bile spletke, in jaz sem vedela za vse. Da ni umrla uboga baronica, še danes bi bila tam . . .“

Hišna si otere solzo z dolgih trepalnic, gospa ji stisne ginjena nekaj v roko in pravi: „Fani, vi ste dika hišen. Ko se omožite z Albertom, dobite od mene celo pohištvo.“

* * *

Gospa Kamenska pa sedi v salonu in se pogovarja s Perisom. Gospa je vidno utrujena, sluga gleda skrbno na njo. Prišla sta s polja.

„Žalostno, Peris, žalostno! Moj lepi fižol natikač! Se ne opleta revež in ne cvete. In ravno letos sem ga vsadila toliko. Mislila sem, da ga pošljem par vagonov na trg. In ravno letos, ko je tako drag in . . . Saj veš, Peris, da potrebuje Angelik mnogo denarja. Ni še čas, da dvigne zaklad, ni tako lahko. On mora biti silno oprezen. Življenje v Indiji je na videz ceneno, v resnici silno drago. Kar kupiš danes živeža, ni več za jutri. Treba je imeti več poslov, za vsako delo posebnega, ker se ne dotakne eden dela drugega. Treba vsakemu posebne hrane, če niso

vsi ene vere; kdor spoznava vero braminov, ne jé, česar se le dotakne drugoverec, ker postane nečisto. Angelik pa se mora nositi po svojem stanu, sicer bi ga prezirali, ne mogel bi priti v družbo Evropejcev, ne domačinov. Saj Angelik — poznaš ga, Peris — se ne briga, ne vpraša za denar. Gospodarstvo je Ninova skrb. In Nino piše, toži . . .“

Stari Peris hoče povedati, da je Nino sam potratnež, ki živi od gospodovega denarja, da je najbolje, da se vrne gospod, dokler je še zdrav. Z zakladi se ni tako še nikdar nihče okoristil. Pa odspodaj se sliši rezek glas. „Gospa Vidonijeva,“ reče zategnjeno Kamenska in vstaja nerada, nerodno. Saj ve, da sliši zopet kaj neugodnega. Kaj more ona zato, če ni Angelik tak, kot so drugi ljudje. Materino srce boli vsaka še tako opravičena graja njenih otrok. Gospa Vidonijeva pa bo grajala tudi Ivanko, to edino tolažbo Kamenske, ta nežni cvet, ki se ovija tako ljubko zapuščene matere, Ivanko, ki je voljna poslušati, govoriti vedno in vedno o Angeliku, materinem ponosu in nadi.

Že je tu Vidonijeva, z njo Elvira. Spremlja ju najdenka, katere nežnopolti obrazek žari od prijaznosti, pa ne razvedri čmernega lica spremljanih dam. Vidi se na skremženem materinem izrazu, da nosi neprijetnih novic, a hčerka, Elvira, kaj je potemnilo njeno tako milo lice?

„Da naju nihče ne sliši . . .“, zaprosi Vidonijevka Kamensko, „ti pa, Elvira, pogledaš lahko, kako napreduje Ivanka v učenju.“

Ko sta sedeli gospe v mali sobici, ki je bila kot nalašč za zaupen pogovor, je vprašala gospa Vidonijeva s posebnim poudarkom:

„No, gospa Kamenska, kaj dela naš solidni, pametni prijatelj?“

Ali vleče veter od te strani, se vpraša osupla Kamenska in odgovarja, da se zapira gost še vedno v svoje sobe, hodi na samotne sprehode, sedeva pri rakvi Buorboncev, ne kosi, ne večerja z njimi. „Pa mi je sporočil včeraj, da naj potrpim le še malo, skoro da se vrne prejšnji Salle.“

Vidonijeva kima pomenljivo. „Piše Angelik kaj Martini?“

„Ne vem,“ odgovarja ponosno domača gospa. „Pošt ne sprejemljem. Sina nočem vprašati, Salleja tudi ne. Med nami je tih dogovor, da nihče ne omenja v gradu Martine, tudi ne maram, da bi otrok kaj slišal, umel.“

„Jako fino, ali za nič. Vam pa povem jaz, da je posečala letos Martina goriške in tržaške zabave, da je nosila stara gizdalinka dragocene toalete. Čudili smo se, od kod to — zdaj se ne čudim več. Gospa Kamenska — ali veste, da zahaja vaš Salle h Collettijevim?“

„Ni mogoče!“ zardi in prebledi Kamenska.

Zadovoljna z učinkom svoje novice, motri Vido-nijeva sosedo in nadaljuje: „No, vidite... Da ni mene, pripeljal bi vam Lahinjo še v grad. Da, da, draga gospa. Lepa dekleta so nevarna najbolj solidnim fantom, kakobi ne bila pisatelju Francozu. Moški so vsi eden po drugem...“

„Ne, ne. Ne sodite Salleja tako,“ brani živahno Kamenska. „Nič mi ni povedal, pa vem, da če ob-čuje s tisto — tedaj dela to le zaraditega, da pride laglje na sled zločinu.“

„Že mogoče. Pa Martina je nevarna kača, naj se ji bliža moški iz tega ali onega namena. Ali veste, da je izročil Angelik Martino Salleju v varstvo?“

„Ali res?“ se prestraši Kamenska, pomisli in se nasmehne bridko: „Ljubezen rodi dolžnost, je rekel Salle. Povedati pa mi ni hotel, da me ne žali.“

„Naj bo tudi to. Pa Angelik ji je pisal prve mesece vsak dan. Pisal po šestnajst strani dolga pisma, prisegal ljubezen, prosil zvestobe. Tista pisma so izvajljala solze Martini, materi smeh. Zdaj, ko še ni preteklo leto, piše Angelik le redko, piše kratka, hladna pisma. Kaka prilika za Martino, da toži, po-prašuje... Nevarno je mlademu možu, tolažiti tako lepo, zapuščeno ljubico. Kar ne zna Martina, jo nauči mati, bogati bankirjev sin je vreden, da se potru-di za njim.“

„Marija pomagaj!“ vzdihne Kamenska. „Ali je vse to res? Odkod veste vi to?“

Vidonijevka se nasmehne zmagovito: „O, mene ne popelje nihče žejne preko vode. Novo hišno imam, ki je služila štiri leta pri tržaškem namestniku, ba-ronu S. No vidite, tako se naredi: Fanika se je se-znanila s Collettijsvo hišno. Razumete. Prava hišna ve vse skrivnosti hiše, v kateri služi, in jih proda za denar. Fanika je izvedela — seveda me je stalo to precej — da hočejo uloviti Collettijsvi Salleja, da bi hodila Martina po vašem gradu, da bi se raz-kazovala po pariških salonih. Spretni so dovolj, kot vidite...“

„Moj Bog!“ vzdihla Kamenska, „kako rešim Sal-leja Martine? Ah kako čudne stvari mi pravite! O, ti Collettijsvi so naša nesreča. Oropali so Brigito moža, otroka premoženja, sina neveste, mater sina, sedaj hočejo uropati še prijatelja...“

„Da, da. Stara se že hvali, da spravi vas iz gradu, zapodi Ivanko v hlev. Treba jim stopiti na kurja očesa.“

„Kako?“

„Salle je zaljubljen. Z zaljubljenimi ni da bi go-voril. Ali tistemu vašemu slepcu, oprostite, da se iz-ražam tako, Angeliku, pišite, da pride domov in razveljavi pogodbo s Sallejem. Jaz vam dam denar, da ga vrnete zopet Salleju. Domov naj pride vaš

sin! Mislite, da bo res prinesel zaklad? Pravi je šel ponj! Zapravi bo, kar mu pošljete, se utopil, kot na Dunaju, v knjige, iskal Boga, kjer ga ni, iznašel morda novo vero in poginil.“

„Ali če pride... Martina...“

„Angelik je ne bo pustil Salleju. Nič se ne bojte, ne pobijeta se radi nje. Uvidita oba, da ni nič vredna.“

„Toda vi ne veste, gospa, da hoče izslediti Salle, ali...“

„Že vem. Pa to so fantazije. To je težko. Va-lentin je bebec, otrok je pa dosti.“

„Z vašo pomočjo, gospa Vidonijeva, saj vi znate izslediti vse. Salle je rekel, da si upa s pomočjo bistrournne...“

„A to je rekel? Saj brez mene ne doseže res nič. Jaz pridem na sled, pridem, naj me velja, kar hoče. Potem preženem laško drhal čez mejo, ni vredna da bi jo redili v ječi. Tam naj si poišče Martina bankirjev. Govorila bom s Sallejem.“

Dolgo je iskala hišna po gradu. Vrnila se je z Ivanko, ki je povedala, da sta „ona dva“ v takem pogovoru, kjer je ona odveč. Hodili da sta z Elviro po vrtu, na klopici pod lipo sta našli Francoza. Otrok je pravil to s čudno zamišljenim obrazom — gospa Vidonijeva se je prestrašila, da se prepira morda Elvira s Sallejem.

„Ne,“ je odkimala Ivanka, „gledata se tako — no, tako... No — zdi se mi, da sta se zaročila.“

Gospa Vidonijeva je hitela na vrt, kjer je bila našla pol ure prej Elvira Salleja. Naglo je vstal s klopi, ji stopil vedrega lica, vesele kretnje naproti. Umna Ivanka je zaostala. Ledeno mrzlo je odkimala Elvira. Jezilo jo je veselje, katero je kazal mladi mož, jezila njegova svežost, samozavesten nastop. Razvedrila ga je Martina... Osupel je vprašal Salle:

„Zakaj tako hladna, donna Elvira? Ravno ko sem se napravljaj k vam... Ali se nisva ločila zadnjič kot prijatelja?“

„Nikoli nisva bila,“ mu je odtegovala Elvira roko.

„Ne? Menil sem, da. In ravno sedaj ta ne-volja, ko vam hočem razkriti, kaj je mučilo mojo dušo ta čas.“

„Danes meni, jutri drugi — čisto moderno,“ iz-bruhne Elvira svojo jezo. A ni hotela reči tega, vse drugo ji je bilo na jeziku, ponosne besede, fini iz-razi, no sedaj?

„Kaj menite?“

„O gospod Emil Salle! Angelikov in Martinin prijatelj, ki hodi v večernem mraku z nevesto pri-jateljevo po temnih stezah...“

Menila je, da se prepade Salle na te besede, pa on se je nasmejal veselo, se oddahnil. Prijel jo je za roko in vodil h klopici, govoreč:

„Ne tajim, da sem imel sestanek z Martino. Zato tedaj ta nevolja, zato me sprejmete kot grešnika! Kaj pa porečete, če vam povem, da sem postavljen Martini za varuha od Angelika? Molčal sem o tem, da ne želim blage gospe Kamenske, odreči pa nisem mogel prijatelju. In tudi radi najdenke . . .“

„Oh,“ ga prekine Elvira, „vi ste res vitez, vi skrbite za najdenko, Martino — za vsa lepa dekleta, recimo.“

„Haha,“ se je smejal Salle, „no pa vedite, da me je povabila Martina na sestanek . . .“

„In vi ste šli,“ so zaplamenele Elvirine rjave oči.

„Šel in ni mi žal. Toda, donna Elvira, bodiva prijatelja, kot sva bila.“

„Ne moreva biti. Saj vi niste zato, da bi šla na vseučilišče in podpirate mojo mater v njenem nerazsodnem mnenju.“

„Ostanem pri tem,“ reče Salle in zavije blede deklico v topel pogled. Elvira ga pogleda izpod čela, namrdne ustni. Po lipi šume bučele, toplo, mehko je v zraku, v duši.

„Vi ste prešibki za tako naporno delovanje,“ je nadaljeval Salle, „premehke duše, da bi stali sami v svetu. Elvira, poslušajte . . .“

„Ne, ne!“ je vzklikala Elvira in hotela odhiteti. Vse je trepetalo na njej, in vendar je bila na videz čisto mirna. Nekaj čudnega, nepričakovanega se ji je odkrivalo v lastni duši, ko je govoril. Kot da se uresničuje bajka. Ona je ljubljena — ona ljubi, ona čuti, razume.

„Ne, zdaj mi ne uide,“ je dejal Salle z glasom, ki je trepetal radosti, in gledal nežno na Elviro, ki si ni vedela pomagati in se je topila v zadregi. „Izdali ste se, mrzla, ponosna Elvira . . . Pokazali ste

ljubosumnost. A jaz sem se namenil danes prositi vaše roke, prositi vas, da mi postanete izvor nove moči, podpora moje duše. Glejte, draga Elvira — bil sem človek, izgubljen med množico na veliki cesti, z drugimi sem se pehal okrog zatega teleta. Prišel sem iz okužene pariške atmosfere, da nabere tu podatke o življenju in smrti grofa Chamborda. Tu sem našel duše tako čiste, drugačne ljudi, nazore. Tukaj sem premišljeval trdno vero vašega naroda, videl, da je tako mali narod zmožen pospeti se, če ostane zvest načelom krščanske čednosti, do dušne višine, do ugleda med starimi hirajočimi narodi. Med vašim vernim ljudstvom sem premišljeval prihodnost svoje domovine. Uvidel sem, da jadra moja tako lepa, tako slavna Francija, raztrgana od strankarskih strasti, brez opore močne, verne armade, brez luči vere, v temni propad, v žrelo tujca. Ko sem to uvidel, me je postalo sram knjige, katero sem že spisoval. Laskal sem v njej strastem strank, da si priborim slavo. Dolgo sem okleval med resnico in željo po sedežu med štiridesetero nesmrtnimi, željo, katero sem gojil še na šolski klopi, do katere vodi pot skozi razne spletke, skozi ženske roke.

Premagal sem, Elvira. Drugo knjigo spišem. Vzburila mi bo sovraštvo francoske vlade. Pa govoriti moram resnico. Elvira, ali mi hočete pomagati v trdem boju za pravo prosveto, za svobodo krščanske misli? Hočete biti moja sotrudnica?“

„Hočem!“ je rekla žareča deklica z mirnim glasom, ki ni razodel valovanja njene duše. Pa razodeli sta ga dve solzi, ki sta zdrknili iz krasnih rjavih oči na moško čelo, ki se je sklonilo nad njeno roko, razodel ga je potok solzâ, ki se ji je vlil, ko se je naslonila na presrečno mater. (Dalje.)

Skrivnostnolahno,
kot da bi se raniti jo bal;
— Glej! Žena, sin tvoj!
je svoji materi dejal.
Slovesnomirno
kot za brata ga je vzel:
— Glej! Mati tvoja!
učencu svojemu velel.

In kakor olje
skelečo rano pohladi,
beseda „Mati“
učencu žalost pomiri.
A kakor kaplje
močnejše ogenj razplamte
beseda „Žena“
razmuči Materi srce:

Oj, tolažba brez tolažbe!
Hrepenela sem po njej,

našla sem jo, a je huje
v srcu mojem nego prej.

Kak si mogel Stvarnik večni
zameniti se s stvarjo!
Kak si mogel mesto solnca
žarek dati mi samo!

Materi si tuje dete,
tuji roki Mater dal!
kak na tujem rasti mogla
palma bi z domačih tal! — —

*

A tam za križem vadjaj
vojaki so metali:
Komu bi oblačilo
to celotkano dali.

(Dalje.)

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XV.

V Vidonijevi palači se je naselila sreča. Posli so prepevali, iz ust srečne matere se je cedil med in mleko. Dijaki in dijakinja, ki so se poslavljali od gospe, so hiteli žarečih obrazov skozi vežo, se ustavljali na stopnicah in pogledali, če je res, ali se jim le zdi, da jim je stisnila gospa tako znatno vsoto v roko. Mestna ubožnica, sirotišnica, potrebni reveži, vsi so molili za Elvirino srečo.

V rožnati halji, odsev sladkih mislih na licu, hodi Elvira po salonu, ogleduje šopke, ki pokrivajo mizice in klavir, ogleduje kupe posetnic. Same čestitke... Kako čudno, da je nevesta! Kaj ni hotela ravno na pot, da si prisvoji višek ženske samostalnosti, da pokaže svetu, kaj zamore ponosna ženska? Pa je uklonila glavo dolgo negovani tihi ljubezni. Ti je žal Elvira ponosnih sanj? Ne. Lepo je stati sama na vrhuncu, tolažiti se z žensko samozavestjo, kazati svetu, da premore ženska, kar zamore moški. Da se bodo odvadile deklice gledati na moža kot na malika, da se bodo odvadile prižigati kadilo pred njim! Lepo je vse to, a ne zadovoljuje ljubezni željnega ženskega srca. Slajši je hoditi oprta na moževo močno roko po težavni poti. Morda so velike tiste ženske duše, ki vztrajajo ponosne same. Pa večji, močnejši je ženska duša, ki dobiva od moževe vedno

nove moči, ki se dviga v ponižni ljubezni do višine vladarice matere, katere ime in slava živi v poznih potomcih.

Šopek planinskih cvetlic stoji pred Elviro. Nevesta se nasmehne. Šopek jo spominja tihe vasice, kamor je bežala uporna pred materinimi nakanami, pred lastnim srcem. Spominja jo dolgih zimskih večerov, ko so ločile gore snega Gorico od Čepovana, ko je prijemalo mlado učiteljico, da bi zbežala iz vaše pustobe v mestno življenje, k materi. Pa kadar je prišlo pismo polno materinih prošenj — tedaj je vztrajala v zimi in mrazu. Dobrosrčni župnik je prigovarjal zaman trmastemu otroku, zaman se je trudila njegova sestra okrog nje. — Dobra župnikova sestra! Dolge zimske večere je bila Elvirina edina družba. Zdaj je poslala nevesti šopek planinskih cvetlic, srčne čestitke.

Uboga župnikova sestra! Ona je v vrsti sester, ki žrtvujejo vse življenje bratu duhovniku. Da olajšujejo njemu težko usodo, omogočijo uspešnejše delovanje, naložijo sebi težko breme. Skrite sotrudnice svojih bratov, obrekovane in zaničevane od sveta. Šestnajst let je štela župnikova sestra, ko je prišla gospodinjiti k bratu. Ljudje so pravili kako nepopisno mična da je bila v svoji plahi ponižnosti, kako je cvetela kot bela lilija v župnišču. Po letu prihaja mnogo letoviščarjev v Čepovan. In zgodilo se je,

da je stopil mlad profesor v župnišče, hotel odtrgati gorski cvet, ga odvesti z višine, tišine, v šumno mestno življenje. Večkrat je pravila župnikova sestra, kako ji je zavalovilo takrat srce. Kako si je zaželela življenja, zabav. Kam more, sme z bratom, ki ne mara mlade sestre s seboj — kam pojde, če umrje brat? Z možem stopi smelo pred ves svet — za možem dobi pokojnino, ime...

„Kakor hočeš!“ ji je rekel brat hladno, „ne branim, ne svetujem. Nisem pa mislil, da mi bo stregla v starosti tuja ženska.“

Tuja ženska... Tujki da bi prepustila brata? Ne. Žalostni so odhajali snubci. Počasi je izginjala nežna lepota mladosti z Marijinega lica, pa druga, stalnejši lepota, mir blage duše, ki se je borila, odpovedala, se je naselila v njem. Dobra župnikova sestra! Kako bodri njen veseli smehi brata, ko pri-

GORENJKE

haja truden, razočaran, s svojih težavnih poti, kako je ljubezniva in potrpežljiva proti vsakomur. Uboga župnikova sestra! Ona ne bo okusila sreče, katera se smehlja naproti Elviri. Naj le zagrinja cvet župnišče, bled je, brez vonja, temnordeča roža ljubezni ne uspeva Mariji. Po samostansko urejenih sobah župnišča veje duh odpovedi in večkrat se orosi na tajnem oko župnikove sestre.

Močna mora pač biti Elviri neznana bratovska ljubezen. Saj je pustila tudi nežna Rozika Emila zaradi brata, žrtvovala veliko ljubezen do plemenitega moža še večji ljubezni do zašlega brata. Odpoved... Težko mora biti Roziki, če tudi je izročila Emila njej. Odpoved... Kolikokrat vzdihne pač nežna med tesnimi zidi po solncu ljubezni... Dobila je naznanilo o zaroki. Pa ne čestita, ne piše materi. Bliža se čas, da se zaveže z obljubo. Skrbno ji je

naročeval brat pri odhodu, da naj pomisli, odstopi. On da nima nikake koristi od njene žrtve, le težko srce da mu dela. Tudi Elvira in njena mati sta prosili Roziko, da se pomisli, vrne. Molčala sta gospa Kamenska in Emil. Mati je odobraval hčerino žrtev in Emil je čutil, da so zaman besede. Čutil je, da stoji pred tajno, ki se vrši edino le med dušo in njenim Stvarnikom. Begati je moral privid zemske ljubezni Roziko, nežno romarico — oplašil je ni. Begale jo bodo slike zapuščene, prelestne sreče v trdem redovniškem življenju — pa drobna junakinja bo zmagala vse težave — prišla neovirana na goro... O življenje, življenje! Čudna pravljica katere junaki, preganjani od usode, hlepeči po luči, smo, dokler živimo. Dokler živimo, nas bega hrepenenje, v ustvarjeni stvari iščemo nevede Stvarnika. Ker ga sluti in išče srce — a ne more spoznati preslabi razum. Kaj je ljubezen, ki veže dušo z dušo, če ju ločijo tudi gore, morja — kaj je ljubezen, ki loči dušo od duše, da se združita šele onkraj groba v naročju Stvarnika? O življenje, čudna, vsak dan nova pravljica! O ljubezen neizcrpno vrelo radosti, bolečin...

Elvira sklone kostanjelaso glavo v zahvalo Stvarniku, ki ji je dovolil, da je našla odsev božanstva v plemenitem moškem srcu, ki je vzel iz njene poti trnje odpovedi. Smehljajoča je hodila sreča po palači Vidonijeve, poprej neznana milina je žarela z obrazka mlade neveste in njene srečne matere.

Temna pa sta prišla z naznanilom o Sallejevi zaroki, žalost in strah v vilo Martinino. Dolgo je strmela Collettijeva na lični papir, ki ji je s secesionističnimi črkami govoril, da se je prevarila v svojih načrtih. Mož, ki je hodil vedno tako laskavo okrog njene hčere, ki ji je odprl kredit na svoje ime — on je imel druge nakane... Ni iskal ljubezni lepe Martine, ni hotel položiti svojega bogastva k njenim nogam — ogledoval, poizvedoval je... Zmenjen je s Kamensko. O, da ni mislila revica na to! Morda da zasači Martino na nepravi poti — ali pa... Ali pa — da izvleče iz nepremišljenih besed vrv, s katero zadrigne Collettijevim vrat... Kaj so govorili, kaj je vpraševal? Ali ni trdil, da je bledi otrok, katerega razvaja Kamenska tako neumno, da je tisti bledi otrok podoben prejšnji lastnici vile Martine? Trdil — in gledal njo prodirno z rjavim okom... Prestrašila se je bila. Vendar ni trenila nobena mišica, bila je vajena pretvarjati se vse življenje. Zdaj ugiplje in preudarja. Odšel je v Paris, da se zmeni z očetom radi dedščine in poroke. Morda si razreši

tam uganko — morda stopijo z njegovim povratkom orožniki v vilo Martinino in zavpraša sodnik, kje je otrok, oporoka, denar? Pa za otroka odgovori osmrtnica. Oporoka — kdo je v stanu dokazati, da je ponarejena? Saj mrtvi ne govorijo. Denar, tega pa ne dobi nobena sodnija nazaj. Svojemu otroku ga je prislepala, svojemu otroku ga je ukradla. Seveda ni hotela tako ... Pa črv vesti jo je gnal vedno na nove zabave. In šel je denar kot pleva v vetru, rasel je dolg kot gobe po dežju. Haha! Kakšen dobiček pa bi imel Salle, Kamenska, če bi tudi izsledila zločin? Ime, samo ime bi dobila najdenka — ko bi ji hoteli dati tudi dom, morali bi ga odkupiti. S čim naj kupuje Kamenska, za kaj naj kupuje Salle? Da se rešijo Martine, da igrajo vlogo kaznujoče usode? Kakor da bi ne bilo dovolj kazni ... Kolikorkrat je srečala, ko se je peljala v samodruč, gizdava in visoka, sprevid sirot, ki so šle v spremstvu sester tiho in ponižno, na sprehod. Kako se je stisnila takrat sama v sebe ... Ni vedela, katera je Ivanka. Pa zdelo se ji je, da postajajo oči vseh sirot, ki gledajo z zanimanjem gospo v samodruč, eno samo veliko oko, in tisto oko ji očita: „Roparica, ti se voziš — a jaz ... Tatica mojega imena, kaj se ne bojiš sodbe?“ In včasih je hodila tiha, neslišna rajna Brigita po hiši ... Collettijeva se je skrivala po noči pod odejo, bežala čez dan k možu. Z zobmi šklepetaje sta strmela v prikazen, katere ni videl nihče razen njiju in ki ju je pogledala s tožnimi očmi ...

Pa če tudi prihaja Brigita, vendar molči, ker je mrtva. Duhovi ne govorijo. Mrtvi ne govorijo ... Tožnik mora navesti priče ... ha! Pa tu so priče: Valentin in najdenka. Lahko bi bili spravili bebca že davno s poti. Pa ni bil nevaren, molčal je, se bal norišnice — in človek sega vendar nerad po skrajnem sredstvu, ne naklada rad na tehniko slabih del. Pa zločinec ne sme biti skrupulozen. Vse v kraj, kar mu more škoditi, je edini izhod. Kdo pa je vedel, da vzame Kamenska najdenko k sebi? Če je že hotela vzeti kako siroto, zakaj ravno to? Ker slutiti. Zato proč z Valentinom — in če treba — proč z najdenko. Mrtvi ne govorijo. Nesreča, ali kot menijo božji licemerci, božja sodba, ne spi. Kaj, če se vendar vrne Angelik? In se vrne bogat in vzame Martino — bi jo hotel vzeti ... O jaz čutim, da bodo napeli vse moči, da ga iztržejo Martini — čutim, da stopijo takrat s tožbo nam nasproti. Zvezali so se vsi v to svrhu. Ošabna Vidonijeva, farizejska Elvira, domišljavi Francoz in svetohlinka Kamenska. Treba je delati. Treba, da se drži Martina Angelika. Zdaj so jo morda že očrnili ti licemerci pri njem, ker ji piše tako redko. Treba da se mu prikupi zopet. Dokler ščiti Martino ime Angelikove neveste, se ne bodo upali ... In če ... Mrtvi ne govorijo, ne pričajo.

Grozno se spači strastni rumeni obraz Italijankin. Gnana od nemirnih misli hodi po sobi, mrmra: „Riccardo straši, obeta, opominja Valentina na prisego. Pa Riccardo je že videl najdenko pri Valentinu ... Lahko mu izvabi z laskanjem kako besedo ...“

Stresla se je in stopila naglega koraka k Martini. Deklica je sedela razpletenih las pri pisalniku in pisala na listek. Ko je vstopila mati, je zgenila listek, ga hotela prikriti.

„Kaj imaš tam, Martina?“ je vprašala mati neprijazno.

„Oh nič ... Napisala sem par besed,“ je mrmrala Martina in žarela. Nenavadna zadrega je osupnila mater. Sicer ji ni skrivala hči svojih nedolžnih zabav z dijaki — kaj pa ima sedaj? Rahlo objame Collettijeva hčerko in ji prigovarja sladko:

„Kaj pa skrivaš, Martinček — ali nisem jaz več tvoja mati!“

Deklica se izvije iz njenega objema, stopi v stran in pogleda prodirno mater. Collettijeva se zgane. Nekaj novega gleda iz črnega oka, veje iz obraza in postave Martinine. To ni več prejšnja Martina. Na čelo, v oči, okrog ust je zarisalo svoj pečat novo močno čustvo, prepodilo otroško lahkomišelnost, ki se je podajala šestnajstletni tako dobro. Zdaj ne stoji pred materjo več otrok, ženska stoji pred njo. In to izpremembo more povzročiti edinole ljubezen ... Krvav oblak se zagrne pred oči Collettijeve ... Pa se ohrabri in vpraša:

„Kaj pomeni vendar to obnašanje, Martina? Vidim, da ti blode neke neumnosti po glavi. Potem ni čudo ... Riba uide zamišljenemu ribiču. Nisi znala pridobiti Salleja. Glej, tu! Naznanilo njegove zaroke.“

Malo začudena je pogledala Martina in zgenila nemarno obla ramena: „Mar mi je za plešastega starca! Sita sem te hinavščine.“

„Kako ginljivo, moj otrok. Ampak pomagati si ne morem s tem. Martina — kdaj si pisala zadnjič Angeliku?“

„Ne spominjaj me tega bedaka,“ se namrdne Martina. „Čemu naj mu pišem? Sama praviš, da ga ne bo več. Škoda za papir — škoda za čas ...“

„Slušaj, Martina ... S Sallejevo zaroko se je izpremenil naš položaj. Povedala sem ti, kako je z nami. Da nas reši edinole bogati ženina — da nas drži na vrhu le Kamensko ime.“

„Pa jaz sem sita biti ptica vabljivka, se prodajati za vaše dolge. Tudi jaz hočem živeti, uživati mladost — ne držati se potuleno, ker imam čast biti nevesta ženina, katerega ne vidim morda nikoli več.“

„Pa moraš, Martina, moraš. Angelik je pisal materi, da upa, da si pribori zaklad. Zato da si mora pridobiti zaupanje domačinov — kajti tujcu ne

bo klical nikoli pravoverni Ind svetih kač iz svetega drevesa. Zato pride z zakladom, če tudi šele čez več let, pride pa le. In ti ostaneš tačas njegova nevesta, če se ne nameri kaj družega — zato ker dobivamo tačas podporo.“

„Večna nevesta! Ustaram se in uvenem tačas. Kdo ti je pa povedal te stvari? Lepo se sliši o zakladu in biseri bi se mi podali — dopadla bi se...“

„Komu? Ah — ne poveš, Martinica? No, le čakaj. Za pismo sem pa izvedela po Vidonijevi hišni. Naša hišna in ona sta znanki. Kdor ima odprto roko, pa izve vse. Zato piši Angeliku še danes. Ljubeznivo pismo mu piši, Martinčica. Žensko pismo vpliva čudovito na moško srce. Ogrevla hladečo se ljubezen, obuja hrepenenje...“

„Ne bom mu pisala!“ udari Martina jezno z noge ob tla. „Jaz ne morem čakati, ne tako živeti. Šla bom z možem, katerega ljubim. In če bi stradala, delala...“

Collettijeva se je zakrohotala: „Ti boš delala... Že vidim, Martina, da si znorela. Dokler si pustila materi, da te vodi, si imela upanje, da postaneš ugledna gospa. Ti si zaljubljena, Martina. Zakaj tajiš svoji materi, povej, posvetuj se...“

Z laskavim glasom je pregovorila Collettijeva zadnje besede, se približala zardeli hčeri. V zadregi gleda Martina mater, neodločna ne ve, ali bi odprla svetišče srca ženski, ki jo je učila le izkoriščati taka čustva. Krasno, tako resno hčer gleda stara namigovalka. In se spomni davnih dni rosne mladosti. Ko se je obudilo prvič v srcu silno čustvo, ko je skrivala ljubezen kot nekaj svetega v sebi. Ah, takrat je bila tako čista... Pa prišla je v roke brezvestnih ljudi... Zamoril, zapustil jo je malik njenega srca. Njej pa je služilo, kar ji je bilo prej sveto, v zabavo, v dobiček. Pa dosti je trpela, ko je poteptala svetinjo mladosti... Zdaj grozi njeni hčeri isto gorje — preti njej pogin... Srd in usmiljenje zvenita iz materinega glasu, ko konča Martina naivno pripovedovanje: kako je zagledala pred kavarno na trgu italijanskega častnika — šla mimo njega k profesorju glasbe. Kako so se srečali njuni pogledi, kako ji je sledil, jo čakal, jo spremljal. Manfred del Monte mu je ime. Član je stare imenitne rodbine. On jo ljubi...

„In te spelje na led, norica. Kaj ne veš, da si išče častnik le zabave? Vzeti te ne more, ker nimaš nič, on pa zna imeti še več dolgov kot mi... Martina, Martina, ali ti nisem rekla, da je ženska, ki ljubi, izgubljena? Pusti častnike do poroke. Po poroki se zabavaj z njimi, ker so res zabavni in elegantni kavalirji. Najlepše boš imela, Martina, in nobeden ti ne bo štel tega v zlo. Zdaj pa se ne pusti spremljati, ljudje bodo zagnali takoj velik hrup, pisali

Angeliku. In kot sem rekla Martina — piši takoj Angeliku...“

„Ali jaz ga ne maram! hočem Manfreda! Če me ne vzame, pojdem tako za njim. Forme ne vežejo ljubezni...“

„Martina,“ se je zgrozila mati, „ti jadraš v pogubo, poslušaj svojo mater, veruj, ubogaj...“

„Lepa mati! Za denar me prodaš prvemu kupcu. Jaz se pa prodam iz ljubezni.“

„Vlačuga!“ je siknila mati in dvignila pest. Pa spustila je roko, pravila Martini nekaj tajnostno, naglo. Kakor razljučen potok so hitele besede z njenih ustnic. Martina je bledela, se sesedla. Kaj je pravila gospa hčeri, ni mogla razbrati hišna, ki se je prikradla pri koncu pogovora k vratom. Vedela pa je, da je postala Martina čudno žalostna, da je pisala dolgo, dolgo.

Skriven pogovor je imela nato Collettijeva tudi z možem. Zaprla sta se v njen budoar in šepetala. Hišna se je priplazila bosa do vrat... Pa je razumela samo, da se brani gospodar nečesa, kar mu prigovarja gospodinja z besedami: „Mrtvi ne pričajo...“

XVI.

„Med uro pojdi k Spricerju in vzemi tamo naročeno blago, po uri pa takoj domov. Veš, Ivanka, ni potreba voziti se po ulicah, da se vzgledujejo ljudje. Martine, gospice Collettijeve, se pa ogni.“

Tako je naročala gospa Kamenska kočijažu in Ivanki. Deklica je zardela, poljubila rednično roko, pogledala še enkrat svoje svetle črevljičke z visokimi petami in skočila v kočijo. Kočijaž je pogledal gospo in se počesal za ušesom. Kdo neki je že povedal, da je vozil zadnjič po uri gospico po ulicah pod gradom? „Kaj mislite, gospica?“ je vprašal vozeč po drevoredu.

„Oh ne vem, kaj sem ljudem tako v očeh. Pa kdo drugi bi bil povedal kot gospa Vidonijeva? Ona ve vse. In odkar je bila zadnjič tu, ne smem več okrog Soče, do Valentina.“

„In meni so naročili gospa, da se ne smemo ustaviti, če bi me kdo ustavljal; ne sprejeti, če bi mi kdo kaj ponujal. Veste, gospica Ivanka — vsakovrstnih potepuhov se klati okrog Gorice, kradejo mlada dekleta...“

„Ih, Valentin!“ se nasmehne zvonko deklica, „to bi moral biti velik ropar, ki bi vzel mene!“

„Saj izginjajo tudi velike deklice,“ poučuje kočijaž, pa se spomni, da so to stvari, o katerih ne sme govoriti otroku. Zakliče konjem, nategne vajeti. Najdenka se ozre plaho po drevoredu. Ker pa ne vidi nobenega roparja, ker je lep jesenski dan, misli bolj na to, kako se bo postavila danes v Gorici.

Saj ima novo obleko. Vkljub slabi letini jo je kupila dobra rednica. Črez zimo je bila zrastle tako, da so ji pretesne in prekratke Rozikine obleke. Vsi pravijo, da postane Ivanka velika, močna deklica. In zrcalo, pred katerim stoji tako rada, ji pravi, da postane tudi lepa deklica. Rednica jo kara rahlo, pravi, naj se uči ali moli tačas, ko postaja pred zrcalom. Da je to popolnoma izgubljen čas, pogubljen za dušo in telo. Svetniki da se niso gledali v zrcalo. Da. Ali so pa imeli svetniki tako lepo novo obleko? Modernega kroja, iz volnenega blaga, modre barve? Krilo bolj dolgo, tako kot je za odrastle, je hotela imeti, pa šivilja je dejala, da je še premlada. In ko bi imeli svetniki tako lep širokokrajni slamn timer, s svilen pentljo, ki ima rdeče pike na belem dnu, ki se podaja tako lepo cvetočemu obrazku, o gotovo, tudi svetniki bi se pogledali v zrcalo... Ivanka je prepričana, da ni tako lepo oblečenega, tako srečnega dekleta kot je ona, na vsem svetu, kaj šele v Gorici in Solkanu. Pa kako je tudi res lepo za njo! Kakor otrokom v bajkah se je izpremenil njen položaj. Iz zidov siro tišnice v soški grad. Ne kot dekla, kot grajska gospica... O prečudno! Vsako jutro se boji, da so minile krasne sanje, da se znajde zopet v siro tišnici, da je zopet zaničevana najdenka, katere so se ogibale sošolke v siro tišnici. Še sirote. Saj so vendar imele ime, vedele, odkod da so — a ona, najdenka, ni imela nikogar, bila je teža na tujih ramenah. In zgodaj je jela misliti, opazovati. Ker je imela nekaj bolj gosposkega kot druge sirote, so jo sovražile, tožile. Sestram pa je bilo težko izvedeti resnico, ker je molčala siro ta uporno, prenašala molče kazni. O tista doba, polna trpljenja! Ni je pozabila v sedajni sreči. Zato se je pustila voziti po ulicah okrog siro tišnice. Da vidi dom svojega siromaštva, da vidijo ljudje, kako je oblečena zdaj, kako se vozi najdenka. Kako je res lepo za njo! Učitelje ima... Profesor glasbe je sicer siten, neljubo ji je, da srečuje pri njem tisto Martino, ki jo meri vselej tako zaničevaje. Pa nebeško lepo je, se učiti glasbe, sploh, učiti se. Kako lepo je, kadar ji razlaga mladi pravnik, njen učitelj, zgodovino. Čudne stvari, ki so se godile. O narodih, kraljestvih, ki so strahovali svet, a so izginili kot senca s površja zemlje. O čudno! Bili so in ni jih več. Tako izginemo tudi mi — umrjemo. Marsikdo stoče, da bi rad umrl. Stari slepi berač, ki pride pogosto v grad, pravi, da ga ne vidi, ne najde smrt. Ivanka pa se boji umreti, ko ji je tako nebeško lepo. Rednica tako blaga, posli vedno postrežljivi. Gospod Salle tako dober. Gospica Elvira jo vabi vedno k sebi, izprašuje, kaj se je naučila. Gospod Angelik je ne pozabi. Piše mali najdenki, ji naroča, da uboga, vedri in ljubi njegovo drago mater. In oba, gospod Angelik in Salle, ji pošiljata

razglednice. Razglednice pa ljubi Ivanka tako zelo, jih spravlja skrbno v omarico zraven postelje, jih pregleduje še v postelji.

Oh, ta prah! Lega na lepo novo obleko. Kakšna bo, preden pride v Gorico? Ah, glej! Pokopališče pri sv. Mavru! Mrtvi počivajo tam — tudi Kamenski... Mrtvi počivajo tam... Ljudje, ki so živeli, se veselili kot ona, imeli nove obleke kot ona. Umrli so... Tudi ona umrje... In kmalu... Večkrat jo tišči v grlu — včasih zakašlja... Ah, kaj pomaga lepi slamn timer, nova obleka, svetli črevljički, ko bo morala umreti...

Deklci se stoži. Oh, samo umreti ne, ko ji je vendar tako nebeško dobro. Sama sebi se zasmili, da bo treba tudi njej trohn timer v črni zemlji... Vroče solze se ji vlijo... Kakor Jeremija nad Jeruzalemom, se joče Ivanka nad razpadom, kateremu gre naproti njeno mlado telo. Pa ljudje jo pogledujejo sočutno, vprašaje. Zato proč s solzami! Saj se bliža kočija Gorici, vedno več ljudi je na cesti. Pešec ni nikomur v čislih, naj se joče ali smeji, kdo ga pogleda? Če pa sediš v kočiji, če si mlada, lepa, kot je Ivanka, potem gleda ves svet nate. Zato se drži Ivanka imenitno, pričakuje z napetostjo nedoraslih deklet, ali jo pozdravi znan kupec, pogleda gruča deklet, se ozre za njo dijak? O ti Ivančica! Kako se priklanja, smehlja — in prijaznejše fantom nego gospem... Občudujoči pogledi priklčejo živo rdečico v nežno lice, oko pod tenko obrvjo sije kot alemkamen.

Kočijaž zavozi k „Trem kronam“. Mapo v roki, uverjena, da zre vsa Gorica na njo, gre Ivanka prav po koncu preko ulice. Glej častnika Italijana — že zopet stoji tu... Kako črne oči in brke ima! Kaj poslanja tod! Gotovo čaka Martine, lepe Martine. Da bi noreli ravno vsi za Martino! Pravijo, da se hvali, da samo pogleda moškega — in že gre za njo. To je smešno... Saj gre lahko tudi za Ivanko. Zakaj bi ne šel? Poskusimo.

Ivanka gre mimo častnika, ki zapiči črno oko v njo. Deklica se mu nasmehne poredno in gre ponosno v vežo. — Pri uri stresa danes profesor večkrat nevoljen lase. Ivanka je raztresena, misli če jo čaka častnik ali ne, misli kako lepo bi bilo, ko bi šel častnik za njo, in bi prišla ravno Martina... Ona pa se odpelje obema pred nosom.

Ura mine. Profesor naroča deklici vajo, pa ona ne posluša, hiti vun, radovedna, če čaka častnik. Skoraj se prestraši, ker stoji res tu, stopi k nji, vpraša, če jo sme spremiti. Ivanka ne zna dobro laški, ne ve, kako bi odgovorila, tudi plava njena duša med strahom in veseljem... S hitrim pogledom hoče mimo njega, on ji zastavi pot. Ljudje na ulici se nasmehnejo častnikovi predrznosti, dekličini zadregi. Pa kar pride, kot poklicana Martina, in ž njo

več deklet. Ko vidi, kaj se godi, potemni Martinin obraz od jeze. Ivanka pa Martino pogleda zasmehljivo, a častniku reče nalašč prijazno: „Prosim.“

Na to besedo se zakadi Martina v njo in z žarečimi očmi vzklika: „Kaj ti! Ti se upaš laziti za častniki? Za tebe so pometachi. Od kod pa si ti? Kako se pišeš, da poveš gospodu, s kom ima čast... ti! Najdenka!... Sirota! Kaj misliš, da si kaj! Kamenska te je izvlekla iz blata! Še imena nimaš in nisi vredna družbe poštenih ljudi.“

Smrtno bleda je pritekla Ivanka do kočije, mignila kočijažu, da naj vozi hitro, hitro... Hotela je zadržati solze, vsaj dokler se vozi po mestu. Pa vsule so se debele kot jagode... Oh, te sramote! Nikoli nikoli več v Gorico... Slišali so ljudje, klicali bodo za njo, da je otrok brez imena, da je iz sirotišnice, najdenka... Oh kako kratek je bil sen njene sreče! Pozabila je v gradu, da je najdenka. Martina jo je zdaj tega spomnila. Kaj pomaga, da ji je dala blaga rednica dom, da jo oblači tako lepo... Imena, poštenega imena ji ne more dati. Vedno bo madež na njej. Nikdar ne bode smela stopiti v vrsto nališpanih vrstnic — kot strela bi jo zadela lahko vprašanja. Najdenka! Hudobna roka jo je pahnila v svet. V sramoto je sebi in drugim.

Ivanka si otira oči, pogleda jesensko polje, travnike. Žalostno stoji drobnostebelna koruza, trsje nosi redko listje. Rumeni travniki niso dali ne sena, ne otave, vse leži pod plastjo belega prahu. Jesenski hlad ne popravi, kar je zamorila letna vročina, si misli Ivanka, ne popravi starost, kar je zagrešila nora mladost, pravi rednica. Pravzaprav je bilo neumno od nje, da se je nasmehnila tistemu bedaku. Pa kdaj bo človek neumen, če ne takrat ko je mlad? Skrbno si otere Ivanka lica in naroči kočijažu, da ne sme povedati nikomur, da je jokala. Ali kako bo, ko ne bo hotela več k glasbeni uri? Kako se izgovori? Tega ugibanja jo je rešil listek, poslan rednici od profesorja. Gospa Kamenska je zardela od jeze, ko je prečitala list, strogost je zalila njene pravilne črte, ko je poklicala najdeno: „Beri!“

Deklica je brala in zaihtela: „To je preveč!“ Profesor je pisal, da je primoran odpovedati uro Ivanki, ker se obnaša tako, da je rekla gospica Collettijeva in druge, da se ne morejo učiti pri njem, če ne odpove njej. Ihteča deklita je povedala, kako je bilo...

Začudenje se je zrcalilo v obrazu rednice. „Kaj ti je pa bilo treba nasmehniti se častniku? To je vendar nedostojno.“

„Saj nisem vedela, da je nedostojno.“

„Nisi vedela. To ti pove ženski naravni ponos. Pametna deklita ne potrebuje pouka v takih rečeh. Pametna deklita gre, ne vidi, ne sliši takih reči.“

„Jaz nisem tako pametna — nisem vedela. Hudega nisem mislila. Zdelo se mi je lepo — da bi se jezila Martina.“

„Tako lahkomišelnost delaš meni sramoto,“ je zavpila Kamenska in hodila vznemoljena po sobi. Sicer tako dobra gospa je imela nekaj moškega v sebi, kadar je bila jezna — in sedaj je bila tudi res jezna. Že dolgo časa so bili njeni živci skrajno napeti. Slaba letina, lastna škoda, sočutje do kmeta trpina, so vplivali razdražljivo na njo. K temu so bile njene misli pri hčerki v samostanu, pri daljnem sinu. Povrh tega ji je prinesla Vidonijeva vest, da snujejo Collettijevi nekaj, da naj varuje Ivanko. In gospo Kamensko je skrbelo, da hudobe otroku res kaj ne store. V plačilo za njeno skrb ji pa dela sramoto... Jezna se ustavi rednica pred ihtečo rejenko:

„Povej vendar — ali se zavedaš ali ne, da si mi naredila sramoto? Meni, ki sem te vzela za svojo... Ah — nisi še toliko pametna! Če nisi sedaj, povem ti, da ne boš nikoli. Prav je imela Vidonijeva gospa. Ni da bi se vtikal v tuje otroke. In tebe sem vzela namesto svoje čiste, svete Rozike?!“

Mrko je gledala na ihtečo. Strogo vzgojena, strogo misleča, ni mogla razumeti Ivankinega mišljenja. Tudi je bila značaj, ki se ne naveže tako lahko — čuti pa tem težje razočaranje. In še tako! Namigovalko naj vzgoji ona, ki je vzgojila redovnico! V Kamenski hiši, ki je slovela radi stroge morale, naj neguje plevel, ki vzraste hiši v sramoto? Ne. Kaj jo je motilo? To ni Brigitin otrok.

„Oh — saj ne pojdem več k glasbi,“ je ihtela Ivanka.

„Seveda. To je meni najbolj všeč. Da se začne kako delo in ne dokonča. Pojdi in vadi se, naredi naloge in pridi v kuhinjo. Si dobra za neumnosti, bodi tudi za delo.“

Skoro opotekala se je revica Ivanka, ko je šla v svoje sobe. Tam se je vrgla na posteljo in ječala. Bilo ji je hudo, da je blaga rednica jezna — ali še hujše, kar je čutila iz njenih besed, da ni imela, nima matere. Prazen je bil sen o sreči.

Prikrla je rednici tisti dogodek, ker ni hotela vznemirjati žalostne. Kajti menila je, da pojde rednica v vilo Martino, da se postavi za rejenko. Saj so se hodile tudi v sirotišnico postavljati, kregati matere, ki so imele otroke v šoli, ali pa strici, tete. „Seveda, kdor ima mater,“ so dejale sirote, ko je trpela ta ali ona po nedolžnem radi druge. In najdenka je menila, ko je prišla v grad, da ima tudi ona odslej ljudi, ki se bodo potegovali za njo. Da ona ne sme uživati sreče, kot drugi otroci. Ona je dekle brez imena, roda, dela sramoto svojim dobrotnikom. Ona nima matere. Mati bi upoštevala njeno neizkušeno mladost — rednica ji očita, jo spodi

morda od sebe. Poskusiti sedaj grenki kruh po službah, ko se je tako razvadila tukaj... Ah, da ni gospoda Angelika doma! On bi se postavil proti Martini — o Marija! Kako — saj je Martina njegova nevesta. „Oh!“ vzdihne trudno Ivanka, „najrajši bi umrla.“

Potrkala je hišna in naznanila, da čaka učitelj. Nerada je šla Ivanka k učenju. Razboljena glava je kar šumela. Pa se ni upala reči, da ne gre. A mesto da bi prinesla nalogo, mesto da bi povedala, kar se je naučila, je izlila svoje gorje v čuteče mlado srce, je tožila, da ji ni več živeti, ker ni človeka, ki bi se potegnil za njo, ker nima imena, roda.

Skoraj bi se jokal tudi mladi fant. Pa tolažil je najdenko. „Ni tako hudo, gospica,“ je rekel in se smejal z vedrimi modrimi očmi, „deklica, posebno tako lepa, dobi lahko moža — in z možem ime in pravice. Omožili se bote, gospica Ivanka.“

Solze so se ustavile. Osupla je zrla v okrogli, dobrodušni mladeniški obraz. Da ni mislila še na to... Saj ji res ni treba umreti... Pa postalo jo je sram pred pravnikom, odbežala je v svojo spalnico in mislila, kak bo tisti, ki jo zavaruje s svojim imenom pred zasmehom sveta. V tej misli je bila prav nerodna v kuhinji in Nanca se je zahvalila gospe za pomočnico, ki ji je dela vse narobe. Ni čuda. Saj je priplavala Ivanki na vprašanje o možu podoba mladeniča pred oči, ki je sedel resen, zamišljen, pod skalnato votlino, ki je dal najdenki dom, zavetje. A ta mladenič je graščak, ona uboga najdenka, in ta mladenič ljubi Martino, lepo posestnico vile Martine. Tako se je zavedel prestrašeni otrok svoje plašne ljubezni, ki je klila od prvega sestanka v otročjem srcu. Tisto noč ni spala najdenka. Drugi dan je vstala bleda, prepadena. Hišna se je kar preplašila njenih udrtilih oči. „Prestrogo ste jo prijeli,“ je opomnila gospe s smelostjo posla, ki je dolgo pri hiši. „V takih rečeh ni človek nikoli dovolj strog,“ je odgovorila gospa in se delala, da ne vidi rejenkine bledosti. Bila je še nataknjena, uverjena, da ima re-

jenka zla nagnjenja, da jo zaloti skoraj na novi neumnosti. Iskala je potrdila svojemu mnenju in poslušala v drugi sobi, kako se uči rejenka. In hitro je dobil plamen njene jeze novega kuriva. Učitelj je pravil učenki o sreči zakonskega stanu, kako da je mož postaven varih žene. Gospa je imela zadosti. Stopila je v sobo in ošvignila mladeniča s takim pogledom, da je kar okamenel, in rekla rejenki:

„Ti si raztresena — gubiš čas, a Nanca ne ve kam z delom.“ Ivanka je razumela in odšla tiho. Graščakinja se je obrnila k pravniku:

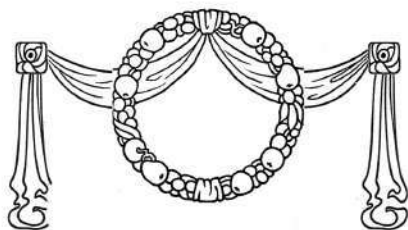
„Gospod Seljan — zdi se mi, da ste že dovolj pripravljeni za izpit. Javite mi, kdaj želite oditi.“

Še tisti dan je odšel mladi pravnik in je izgubila Ivanka edino mlado bitje v gradu. Žalostno je vleklo vedno bolj na Sočin breg, kjer se je začela uganka njenega življenja. „Oh Valentin,“ je jokala, „kako hudo je biti brez imena in matere.“

„Še hujše je v norišnici, čecha moja,“ je stokal Valentin in odpiral široko usta, „še hujši je v peklu... Brodniki, grešniki veliki, ne gredo v nebo... Pa Marija izprosi Valentinu nebo, tebi srečo. Pride gospod Angelik, potrpi, čecha, potrpi...“

Trpela je. Mislila, govorila z Valentinom o njem. Kazala mu je razglednice, pravila, kaj piše. Martine nista omenjala. In dosti jesenskih večerov je posedala najdenka pri brodu, gledala na grad, na Valentinu, kako je prevažal od brega do brega. Lahko je poslanjala Ivanka. V gradu je prišlo vse iz starega tira. Graščakinja je dobila pismo. Ko ga je prečitala, se je zaprla v spalnico in jokala. Skrivši je dobila Ivanka list v roke. Bil je od Rozike, solze so izbrisale skoraj črke, s katerimi je jemala mala Rozika za vedno slovo od matere: „Ne piši, ne vprašaj, mamica. Ne čakaj preobleke. Naredila sem že obljubo. Danes odplovem po morju. V daljne kraje. Nikoli več me ne vidiš, zlata, dobra mamica. Tudi v meni je nemirna kri Kamenskih. Me li kliče Bog za bratom, da dopolnim svojo žrtev? Ne žaluj mamica. Bogu si me darovala, pri Njem me najdeš.“

(Dalje.)

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

XVII.

Se záme, gospa moja, še záme, čecha moja,“ se je priporočal Valentin. „Molita za brodnika grešnika.“

„Vsak s svojim mehom v mlin, vsak s svojim bremenom v goro, Valentin,“ se je nasmehnila Ivanka poredno, vrgla sivi plašček raz rame in skakala veselo za graščakinjo, ki se je vzpenjala po bregu na solkansko cesto.

Siroko je odprl Valentin usta in strmел za grajskimi. Oj ti čecha! Kako je prevzetna sedaj! Dva dni je ni bilo k brodu, da bi tožila, vzdihovala, govorila o gospodu Angeliku. Danes priskače nakrat z gospo, se naslanja na brodu na njo, se smeji objestno brodniku starcu. Zdaj je vse dobro. Oj ti čecha! Hudo-mušnica! Anti — ko gresta zdaj z gospo skupaj na Sveto goro, je pozabljen ves strah, da bo morala od hiše, pozabljen je tudi stari bebec Valentin... Osramočen zre Valentin za deklico, ki hiti kot srna navzgor in mrmra: „Pej, uživaj strah radi nje! Ne povem nikoli... Dober je denar, kupim si bajto, vinograd. Naj plača Lah, anti...“

„Valentin!“ zakliče s ceste srebrno-jasen glas. „Valentin, z Bogom! Že pomolim tudi zate, za brodnike grešnike.“

„Ah, zlata čecha!“ se razbelaži Valentin, zakliče v breg: „Z Bogom, čecha!“ in mrmra: „Oj povem, povem, vse povem, ko pride gospod. Kaj Lah... Ah!“... Prestrašen umolkne. Izza grmovja se pokaže od strasti izpačeni obraz Collettijev.

Gospa Kamenska je stopala naglo po solkanski cesti. Peš hoče danes na Goro. Nakrat zasliši kratek krik. Pogleda Ivanko. Ali ne prihaja za njimi, od Soče? Morda kliče kdo brodnika? Bo že kak Sveto-Maverčan. Gospa pozabi, misli zopet le na težki udarec, katerega je prejela te dni. Kar je dobila hčerkino pismo, beži od nje spanec. Očita sebi, svetu, Bogu. Kaj ne zahteva Bog preveč od nje, ker ji jemlje hkrati oba otroka? Preveč, vse preveč ji nalaga. Zakaj? Kaj je storila? Zakaj vendar si odšla, uboga Rozika, v tropične kraje, kjer poraja vroče solnce kužne bolezni? Za bratom, je pisala, grem. Za bratom. Kje ga vidiš, otrok moj? Prostrana je tujina. Poseben čudež bi moral biti, da se najdetā. Kaj moreš storiti zanj, ubogi, šibki otrok? Moliti. Molila bi lahko doma. Ah — da sem te pustila od sebe...

Strašne so noči zapuščene matere. Po hodnikih begajo neslišne stopinje, zunaj šumi veter, buči narastla Soča. Jagode rožljajo med suhimi prsti, v srcu se bori nada z obupom. Rasto velikanska drevesa, kače sičejo iz dupla. Kače sičejo, ovijajo grlo mladenci. To je Marijan, nesrečni stric. Ne, to je Tone — ne — Pavel, svak Pavel je. Ah ne — to je Angelik. Zaklad hoče — a kače sičejo, bodala bleste, divji obrazi se sklanjajo nad njim... In tam... Postelja ob postelji. Na njih bolniki spačenih lic. Ob njih hodi drobna redovnica, kane hladečo kapljo vode v razpaljena usta, kane solzo usmiljenja na potno čelo. Motnim očem pokaže križ, šepče: Veruj in živel boš... Umirajo bolniki na desni, na levi. Žalost prevzema srce šibke redovnice. Slika zapuščene sladke sreče, domovine, se ji prikaže... Težko vzdihne redovnica. Pot do večne slave gre skozi trnje samozatajevanja. Težavna, trudna pot. Radi brata je stopila na njo. Morda se sklene kdaj tolažilni angel tudi nad posteljo bratovo... Bog ve — čudna so njegova pota... — Tako se bori nada z obupom v materinem srcu. Dokler ne prisije dan. Trudnemu pogledu se prikaže Marijin dom. Dnevni svet pogleda v dvoje tako čistih, žalostnih oces. Najdenka, uboga najdenka! Smilila se je zapuščeni materi in vendar ji ni mogla dati prijazne besede, dokler ni dobila predvčerajšnjem željno pričakovanega Angelikovega pisma. Pisala mu je bila o napadu Martininem na Ivanko, o Martinini ljubezni do častnika, o Collettijevih nakanah, o svojih skrbih, ker ni Emila, o sreči, katero uživa Elvirin ženin in ki jo je zapravil on tako lahkomišno. Pisala mu je, da naj se odveže Martini dane besede, da se ne bo šopirila nevrednica kot njegova nevesta po Gorici, izzivala in zaničevala Vidonijeve in Kamenske, zapeljevala Salleja, dijakke in častnike. Odločnega odgovora je pričakovala na to pismo. Moškega odgovora. A to, kar je pisal sin, jo je osupnilo, razjezilo.

„Lepo ni od tebe, mati, da mi skušaš očrniti nevesto. Ker ni Emila, da bi jo varoval! Vidonijevi pa so ji kazali od nekdaj svojo ošabnost. Saj vem vse. Sama mi je pisala Martina. O, da nimaš srca za ubožico! Sram jo je bilo, da se obnaša Ivanka tako razuzdano. Sram — zaradi mene. Slabo si naletela, mati, da veruješ najdenki. To imaš od svoje domišljije in od tete Brigitte. Ubogo Roziko bi bila obdržala doma, pa nisi mogla dočakati, da spravi mene in

sebe v tvoja nebesa. Najdenka, pravi Martina, da je hudobno dekle. Da se prikupi tebi, govori tako o Martini. Ona bi morala pač pomisliti, da govori o prihodni gospodinjji gradu. Nočem biti prestrog. Zahtevam pa, da se sprijaznita. Martina je moja nevesta. Kdor ni za njo, je zoper mene. In kar se tiče tvojih sumničenj glede Collettijevih — ti povem, da so plod tvoje in Vidonijevkine domišljije. Kaj vlečeš stare stvari na dan! Čudno, da nimate ve čiste, svete duše tega, kar je božanstveno pri propadlih: umevanja, odpuščenja. Slabo umeješ svojo vero, mati. Krist ni zaničeval človeka zaradi njegovih slabosti. Ljubezen je vendar bistvo krščanske vere. In ljubezen je resnica, mati, kajti ljubezen rodi življenje. Zapisano je to v vsem stvarjenju. Ni se rodil, spoznavam, svet sam iz sebe. Ni plod mračnih sil smrti. Le ljubezen ustvarja, rodi. Le ljubezen poraja svobodo, prenavlja svet. Ljubezni, prostosti je protivno vsako nasilstvo. Danes vlada povsod krivica. Pretvoriti je treba vse. Sila naj ne krajša več človeškega napredka, razne vere in kraljestva naj se vtope v splošni veri, v kraljestvu ljubezni. Zdaj sloni ves družbin sestav na laži. A treba bo vladati svet z novim zakonom. Radujem se, da se vrnem bogat. Vse moje sile bodo v službi svobodne misli. Slišim, da je Mihrbanov zaklad neizmerne vrednosti. Pravil mi je stari brahmin: da živi med fakirji še sporočilo o Mihrbanovi zapuščini, da živi še fakir v podrtinah Gure, ki je izročil ob dnevih krvave vstaje Mihrbanov zaklad Evropejcu. Fakirji in brahmini dvomijo, da bi bil prišel tujec tiste nemirne dni srečno iz dežele. Mnogo trupel je strohnelo od takrat po džunglah, mnogih tujcev kosti razpadajo ob samotnih cestah, v brlogu tigrov. Brahmini in fakirji potrebujejo zlata, iščejo Mihrbanovega zaklada. Kajti izbruhne vstaja. Reke krvi, v katerih je utopila Anglija upor l. 1857., kličejo maščevanje. Ni pozabljeno klanje sepojev pri Luknovem. Na pagodi pri Cavuporu vidim z ogljem napisane besede: „Vniči Bog Anglijo! Smrt zatiralcem Indije!“ Indija je sita tuje nadvlade. Po deželi gre klic: „Indijo Indijcem!“ Vstaja! Krasni pojav svobodne misli! Počakam jo. V njenem nemiru se polastim z Ninom zaklada. Ne vem tedaj, če se vrnem v dogovorjenem roku. Vstaja izbruhne lahko danes, lahko počaka še dolgo. A kakor si bodi. Prosim te, mati, da se uredite tačas. Zahtevam to. Prav ni, da si odpustila Seljana. Najdenka se mora učiti. Da si bo lahko služila kruha, če ji bo treba — če se ne bo hotela vклонiti Martini ...“

Kot drage bisere je shranjevala sicer mati sinova pisma. To je pa raztrgala. Saj grozi v njem sin jasno materi in najdenki ... Ubogi slepec! Martini veruje, ne materi, siroto podi izpod strehe, ki sploh več ni njegova ... Bridko vzdihne mati: „Marijan — cel Ma-

rijan!“ Vroče sočutje do sirote jo prevzame. Obe bosta morali iz gradu — ista usoda ju čaka. Kajti ona ne bo trpela, da bi podila Martina njeno rejenko iz hiše, ona ne bo živela poleg Martine. Angelik ve to — in vendar zahteva ...

Pozvala je Ivanko. Boječe se je bližala. V naglici si ni utegnila pogladiti las, katere je razmršil veter ob Soči. S plaho radovednostjo je pogledala kosce papirja po tleh ter žalostno — jezni obraz rednice. Da je pisal Angelik, ji je bil že povedal Peris. A njej ni poslal, kot navadno, razglednice. Gotovo jo je očrnila Martina ...

„Kakšen pa si, otrok?“ pravi gospa Kamenska in gladi dekličine lase. „Tavala si ob Soči; kaj ne? Pusti to odslej, Ivanka. Čas je predrag za sanjarjenje. V pripravnico pojdeš. Izšolati se moraš, da si služiš lahko v vsakem slučaju svoj kruh, tako piše Angelik. Dva dni si še prosta. V nedeljo pojdeva na Sveto goro — v ponedeljek se začne zopet delo, pouk.“

Rdeč oblak se je zgrnil pred Ivankinimi očmi. Razumela je. Martina jo podi iz hiše. Angelik veruje Martini, ker jo ljubi. Poljubila je gospo, obljubila, da se bo učila še bolj pridno, in pobrala naglo kosce papirja. Naredila se je, kakor da jih vrže v peč, pa jih je spravila v žep. — Ni bilo prilike, da bi postavila kosce in jih prebrala. Zdaj še, na potu na Sveto goro, jih ima v žepu. Pa danes ji je lahko in veselo pri duši. Noče sovražiti Martine. Večkrat se dviga v njej silen srd, zavist proti lepi, ljubljeni. Želi, da bi bila ona lepša, bogatejša od Martine. Da bi se ji klanjala vsa Gorica. Pa ne le lepoti, tudi umu, kot pri Elviri. In ko bi bila slavna, bi položila vso svojo slavo pred Angelikove noge. Pa snoči se je izpovedala vsega ... In duhovnik se je nasmehnil pomilovaje. „Kar damo človeku preveč,“ je rekel „ukrademo Bogu. Dolžni smo ljubiti Boga nad vse. Tvoje misli in želje, moj otrok, so dopasti. Skrbi, da boš dopadla Bogu — za drugo bo poskrbel On sam.“

Obljubila je, da bo čuvala nad svojim srcem, da zmaj zavisti ne najde poti vanj. In lahko, veselo ji je danes pri duši. Jesensko jutro je tako sveže, tako krasno. Veter ziblje veje dreves ob Soči, po Gori. Kot bi se priklanjale zgodnjim romaricam v pozdrav. V ranem solncu žare rdeče bukve, rumeni kostanj, lipa. Po tleh šumi odpadlo listje, se razgovarja skrivnostno z vetrom. Noče, da ga nosi tako daleč, v nižino. Pa veter šumi vabljivo, rahlo. Jesenska cvetka, jesensko listje, vse gre ž njim. Dol k Soči, ki se vije kot zelen trak, ob vznožju skalnatih gora. O Soča, ti srebropena! Ali slišijo mrtvi na solkan-skem ljubkem pokopališču tvojo pesem? Teci in šumi, prekrasna hčerka planin! Zlivaj se čez jez, teci mimo dragega starega gradu, teci k lepi Gorici! Nosi s seboj

gorje najdenke sirote, nosi njeno ljubezen! Da ji bode vedra duša, čisto čelo. Da bo molila kot je nekdaj, ko je klečala, angelov sestra, tiha in ponižna, v kapelici sirotišnice.

Pa dolgo ni klečala Ivanka tiha in ponižna zraven pobožne rednice pred velikim oltarjem prostrane romarske cerkve. Odmolila je že vse molitve, pregledala vse slike. Zmuznila se je od rednice in smuknila v zakristijo. Tam je ogledovala v zahvalo za uslišane prošnje darovane slike, srebrna srca okrog Marijine podobe. Vsi tisti, ki so darovali tista srca, so imeli velike težave nad seboj. Ah, vsak ima svoje gorje, razmišlja deklica in gleda, kako blagoslavlja pater Kalist otroke. Toda želodček jo opomni, da se dobiva pri cerkovniku dobra kava in da je prišla ona tešča na Goro. Zopet poklekne na rednično stran in zakašlja. Njen uspeh je popoln. Skoro sedita pred cerkovnikovo hišo.

Bilo je sicer precej hladno. Toda pogled na gore in morje tako krasen. In romarji, ki so se spuščali trumoma, pojoč svete pesmi, raz Goro, drugi, ki so prihajali, so oživiljali pestro sliko, prostor pred cerkvijo.

„Kako lepa je danes moja Ivanka!“ se je nasmehnila gospa Kamenska ko je nalila deklici kavo. „Odsvit oltarja je danes na tvojem obrazku. Lepa si, ker si čista, ponižna. Vidiš: Ženska je najlepša v ponižnosti, in mlada deklica najlepša pri božji mizi. Glej, moj otrok: Mine mladost in njene vihre. V starosti te bo sram vsake nepremišljenosti — ur, katere prebiješ v cerkvi, ti ne bo žal nikoli.“

Ivanka je rdela ob taki hvali. Vest ji je očitala, da ni posebno rada v cerkvi. Gospa Kamenska pa je nadaljevala: „Slike, na katerih razodeva Marija preprosti pastirici, da hoče deliti na tem mestu milosti, si videla. Od takrat so pretekla stoletja. In stoletja že roma ljudstvo z vseh strani na to visoko Goro. Čudeži, v katere ne verjame prostomislec, se gode še danes. Vendar nas opominja sv. Valentin: Čujte in delajte. Zli duh razširja svoja krila po krasni Goriški — zgrinjajo se čete tmin... Ah Ivanka, kako hudo je meni, da je moj sin, kakor priča njegovo zadnje pismo, vedno med mračnimi duhovi. Da hoče uporabljati bogastvo — če ga dobi — v boj zoper Boga, da hoče učiti neko novo zmoto. Ivanka, združi zdaj pri maši svoje molitve z mojimi: Sina sem darovala vnovič Mariji. Rajši kot bogat in neveren — naj se vrne ubog... Rajši kot da bi podpiral četo rušilcev svetih hramov — rajši...“

Solza je vdušila besedo. Pri veliki maši je molila mati vneta, Ivanka se je utrudila kmalu. Porabila je priliko, ko so pritisnili novi romarji med njo in gospo, in smuknila iz cerkve. Rednica jo je spomnila Angelikovega pisma in to jo je jelo tiščati v žepu. Okrog

cerkve je bilo zdaj prazno. Ivanka je sedla pod oreh pred stolpom, se ozrla na morje, ki se je videlo kot daljna megla, in jela sestavljati kosce pisma. Dolgo ni šlo... A tu... To je „tete Brigitte“. In to... Ivanka je prebledela in razmetala kosce po travi. Solze so se ji vpile. Tako jo je morala očrniti Martina. Tukaj jasno grozi Angelik najdenki, da mora od hiše, ko se vrne on — ko privede Martino v grad. Pa ne samo njej, siroti najdenki, grozi Angelik — tudi svoji materi. Oh, ali je to lepo, plemenito? Ali more še misliti nanj? Ne! Zdaj ne mara več zanj. S tem pismom jo je ozdravil njene bolezni. Angelik ni več usmiljeni, dobri gospod, ki je vzel siroto pod streho. On je slepi krivičnež, ki veruje vse tuji, hudobni ženski, ki se ne potegne za čast rejenke njegove matere. O, on se boji, da mu naredi nečast... Martine bi se bal, Martine... Pa Ivanka pokaže, da ji ni za nje. Učila se bo pridno, postala učiteljica. Rednico vzame k sebi. Potem naj se le šopiri Martina po gradu. Pa saj se omože tudi učiteljice dobro. Doktorja vzame in se pokaže Martini, Angeliku... Pa kaj je bilo v pismu od tete Brigitte? Tete, katere slika visi v spalnici gospejini. In kaj ni rekla zadnjič gospa v jezi: „Kaj ti da si Brigitin otrok!“ Kaj pomeni to? Kaj čudne besede Valentinove, pogledi poslov in graščakinje? Treba prečitati še enkrat pismo, vprašati Valentina... Ivanka pobira razmetane kosce papirja. „Smem pomagati?“ vpraša nakrat znan glas. Nad travo se sklone Seljanov. Živo zardi, plaho se ozre deklica v cerkev. Maša je minula, ljudje prihajajo. „Za božjo voljo — če pride gospa...“

„Že grem,“ jo miri mladenič, „jutri pojdite po pismo. Poste restante. Spominčica.“

Vitka postava v nekoliko obnošeni rjavi obleki izgine med kamni na pokopališču. Skrajno razburjena gleda Ivanka za njim. Kako ne! Komaj je mislila na možitev z doktorjem — že je bil Seljanov tu. On pa postane doktor. A pismo! Poste restante... Čula in čitala je že o tem, pa ne ve, kako da se dobi. Rednici ne sme povedati. Mogoče da bi se razjezila. In baš sedaj, ko je zopet tako dobra. Saj ni gotovo nič hudega, če sprejme Seljanovo pismo. Mora vendar vedeti, kaj je v njem. Morda kaj o ljubezni. Kaj je ni pogledal včasih tako zaljubljeno? Da bi jo ljubil vsaj on, ko jo sovraži Angelik. Pismo, pismo... Pri šivilji je slišala, kako se hvalijo dekleta s pismi. Dvakrat skuham lahko kavo z njimi, je rekla ena. Bolj ko je dekle čislano, več pisem dobiva, sklepa Ivanka. In zaželi si pisem, poklonov. Da si zaceli z njimi srčne rane, da si napolni praznoto srca. Ali je bil kdaj kdo tako prevarjen kot ona? Iz hiše jo podi junak njenih otroških sanj. Pa žal mu bo, žal. Ko bo videl, kako vse leta za Ivanko. Bo že naredila kaj,

da bo slavna in imenitna. Knjigo spiše, zloži pesmi. In kadar pojde po Gorici poreko: To je ona ...

Ozrla se je na ponosne gorske glave. Različne v obliki in visokosti — vse tako mogočne, krasne. Tu v solncu blesteči Triglav, tam temni trnovski gozd, goli Čaven, zvesti čuvar vipavske doline. In tam ... Morje, ki loči in spaja kopno od kopnega. Morje, božje čudno. Morje, vedno gibajoča se gladina, slika hrepenenja, življenja. In na morju črne pike v sinji megli. Gibljejo se, hite ... O ta daljava, obširna, krasna! Morje, gore! Nekaj velikega se odpre v dekličini duši. Pesem zveni v njej. Nizko in smešno se ji zgodi, kar je čutila, želela hip poprej. Zdaj čuti, da veje božji dih nad gorami, da hodi Bog velikih korakov po njih. Da govore gore: Človek, blodeči človek, kaj tavaš po nižini, v megli. Pohiti na naše vrhove. Ena sama ura v bližini Stvarnika, ti očisti srce, ti razreši vse uganke življenja.

Tako govore gore. Toda srce, dekliško srce je tako slabo. Ne more razmišljati niti eno kratko uro svetovja in Stvarnika. Ne more sploh misliti, da ne bi vpleta v vsako misel sebi tako dragega bitja.

Črne pike v sinji megli. Ladje bežeče, hiteče. Čez morje je pohitel za bajnim ciljem. — Resnica in ljubezen me kličeta, je rekel. Krasne besede! Sicer ne razume Ivanka popolnoma njihovega pomena — vendar se ji širi duša ob njih. Zaželi si velikih ciljev, junaških dejanj. Kako postane človek velik? Po žrtvah, pravi rednica. In res. Vsak svetnik, vsak človek, katerega imenuje zgodovina, se je žrtvoval. In mala Rozika, kaj ni tudi ona velik junak? Njej, Angelikovi sestri, in pobožni materi hoče biti podobna Ivanka. Žrtev žrtvuje tudi ona, veliko žrtev za Angelika. Kakšno, še ne ve. Kaj, ko bi se odločila, da mu ostane vključ njegovi trdosrčnosti zvesta vse dni? Tako stori, tako. In nihče ne bo vedel, zakaj se odtujuje svetu. Pečat odpovedi na njenem čelu bo podil moški svet od resne mlade učiteljice. Toda Seljanovo pismo mora vendar prečitati ...

V takih mislih ne zapazi, da se bliža rednica s patrom gvardijanom. Ustavila sta se pod orehom.

„Tako blizu resnice je,“ toži gospa, „pa da je ne vidi; zapira oči. Ljubezen je resnica, ker rodi življenje, mi piše. Spoznavam, pravi, da ni nastal svet sam ob sebi. Rodila ga je ljubezen. To spoznava, ogiblje se pa besede Bog.“

„Tudi v tem se unese,“ jo tolaži gvardijan; „izkušen, umirjen se vrne k materi. Ali menite, da so zaman vaše solze.“

Nemški turisti so obkolili patra in pretrgali zaupni pogovor. Priletna gospica, katere raztrgani slamnik, pobledeli plašč in močna obutev so pričali, da obožuje gore, je hotela vedeti imena gora in vasi. Prijazni pater je kazal, kje leže Benetke, kje se vidi

Grado, imenoval vasi in cerkve po gorah. Nerodno so ponavljali Nemci njim tuja imena, vprašali za višino, oddaljenost. Radovednežem se je pridružil še delovodja železniške strojedelavnice iz Solkana. Ž njim stasita žena, drobna hčerka in suha sestra. Pozdravili so Kamenske. Gospa in Ivanka sta pobožale punčko, pater gvardijan jo je obdaril s podobnicami. Ker je pričel nato pogovor z delovodjevo sestro, ki je prihajala iz Ljubljane, sta se poslovili Kamenski.

Ko prideta v Solkan, zapazita nenavadno razburjenje. Ljudje so stali v gruclah pred hišami, govorili glasno. „Umorjen, na samo nedeljo jutro — revež, ki ni prizadel nikomur ničesar. Pa gotovo radi denarja! Zapirajmo hiše, vsakovrstni postopači lazijo zdaj tod.“

Gospo Kamensko zbode nekaj v srcu. „Kdo je umorjen?“ vpraša in izve: Brodnik Valentin.

Prestrašeni se spogledata z Ivanko. Morda tisti krik ... Morda je bil zadnji glas življenja ubogega Valentina. Ko je slišala Kamenska od denarja, se je nasmehnila pomilovaje. Ne radi denarja — ona ve, čigava žrtev je Valentin. Umorjen. Dokaz, da je govorila hišna resnico, dokaz, da je Valentin vedel nekaj, dokaz, da je Ivanka ...

Pospešila je korake. „Valentin, Valentin!“ je jokala Ivanka za njo. „Zakaj se nisva vrnili? Morda bi ga bili še rešili ...“

Pri stezi k brodu je stalo polno ljudi. „Bil je v hipu mrtev,“ je dejal nekdo gospe. „Oči ima obrnjene proti Sveti gori, gotovo je priporočil dušo Mariji,“ je trdila ženska. „Zaradi denarja so ga,“ je trdil tretji; „imel je navado jemati ob nedeljah denar k sebi, ga štet in kazati znancem.“

Kamenska je hotela, da počaka Ivanka gori, da ne vidi ničesar. Pošlje po njo, ko pride hlapec s čolnom, in Ivanka vstopi pod železniškim vodovodom. Pa od žalosti se tresoča deklica je silila k brodu. Hotela je videti starega prijatelja. Bebca, ki jo je otroka otel smrti, ki je umrl, Bog ve zakaj — srce ji pravi, da radi nje. Nevzdržno je hitela po stezi, vzklikala: „Valentin! Valentin!“ in hotela poklekniti poleg mrtvega, ki je ležal z odprto rano, v krvi, pod veliko skalo pred brodom. Pa orožnika, ki sta že stražila truplo, sta ji stopila na pot. Grajski kočijaž je priskočil na gospejin mig, prijel Ivanko in jo skoraj nesel v čoln, v katerem je bil priplul na to stran, ko ni bilo glasu o Valentinu, kakor je hitel praviti deklici. Stopila je na skalo, raz katero ji je pomagal tolikokrat Valentin. V presledku med skalami zagleda nekaj. Mehanično se sklone, mehanično spravi najdeno stvar, mali žepni koledarček. Čoln se zaziblje, skozi meglo solz vidi Ivanka ljudi po bregu, sliši razgovor rednice z orožniki, sliši Sočino šepetanje. Ah, ona ve vse — a kdo te razume, srebropena?

XVIII.

Od gospe Kamenske brzojavno pozvani Salle je prihitel z ekspresnim vlakom iz Pariza. Težko ga je čakala nevesta, težko bodoča tašča, najtežje gospa Kamenska.

Bivanje v Parizu ni vplivalo predobro na Sallejeve živce. Bil je silno nervozen. Takoj po prihodu se je sprl radi Valentinovega umora s taščo, ki se je veselila, da zdaj zapro Collettijeve.

Nepotrpežljivo je poslušal, ko mu je ponavljala Kamenska, kar je bil slišal že od Vidonijevke in čital po poti.

„Vidite, prijatelj, vidite, zdaj je izkazano,“ je hitela razburjena Kamenska. „Hotela sem morilca že naznaniti sodnji. Težko sem vas čakala, verujte mi. Krivica vpije proti nebu. Ta umor je dokaz, da je najdenka otrok moje sorodnice Brigitte. Zdaj vas prosim, da vzamete stvar resno v roko, ker je prišel plačilni dan. Rešite me Martine, prepodite to svojat iz Brigitinega doma. Pomislite: Mene! Mene in najdenko siroto pode izpod strehe. Pa Bog je naredil konec njihovim hudobijam. Hotela sem že naznaniti, tožiti. Pa čakala sem vas. Zdaj se poplačajo solze zapuščene žene, beda oropanega otroka, moje gorje!“ ...

Neprijeten je bil Salleju pogled na razjarjeno gospo. Kot da bi vrgla neko težo raz rame, se je vzravnala gospa Kamenska. Iz modrega oka šviga blisk, dvignjena roka preti, beseda se ji trese vstrastni jezi. Sicer tako blaga gospa se je izpremenila v maščevalno furijo. In to, kar želi — se ne more, ne sme izpolniti ... Z nervozno kretnjo si pogladi Salle par las, ki mole boječe raz zgodnjo plešo, nervozno izpregovori:

„Draga gospa — kakor vidim se motite v položaju. Imate li dokaz, da je umoril Colletti Valentina? To je lahko vaše — recimo — tudi moje mnenje — a dokaza ni. Vi pravite, da veste zdaj, da je Ivanka res Brigitin otrok. To je mnenje, kateremu se pridružujemo tudi mi — ali s tožbo proti Collettijevim ne moremo nastopiti. Vi pozabljate, gospa, da je to, kar je za nas dokaz Collettije krivde, spravilo za nje vsak dokaz s poti. Kar je vedel Valentin, je leglo ž njim v grob. Mrtvi ne govore, ne pričajo — romani pa ne spadajo pred sodnijo. Tam veljajo samo dokazi.“

Rame gospe Kamenske upadejo, roka se povesi. Jeza gori v pogledu, trese se v glasu, ko izbruhne:

„Ah —! Vi hočete varovati Martino!“

„Upoštevam vašo razburjenost in jo umevam,“ odgovarja resno Salle. „Res je tudi, da je moja dolžnost varovati v vsakem slučaju Martino. Umevam, da bi igrali kaznujočo pravico. Pa prosim vas: kaj pa imate od tega, če so Collettijevi zaprti? Dokazati

jim ne morete ničesar. Stvar se je, kot sem čital, zasukala še tako, da že iščejo krivca. Ker je imel baje Valentin nekaj denarja, ker se je našel njegov možnjček, sumijo, da ga je umoril potepuh, kateri se je klatil nekaj dni po Solkanu, in se dal prepeljati od Valentina. Naj dobe potepuha, Colletti bo kričal najglasneje, da je on morilec. In da obtožite vi Collettija, se vam izlizne gladki Italijan, da sami ne veste kdaj. Vam, ne njemu ostane sramota.“

„Ah — vi govorite tako samo radi Martine. Vi niste več moj prijatelj. Sami ste rekli, da bodele gledali, da se dožene resnica, da se reši Angelik te sramotne vezi.“

„Vse to je res. A takrat nisem poznal Martine. Imel sem jo za materino hčer. Uveril sem se pa, da je odkritosrčna, živahna deklica nebrušen dragi kamen, iz katerega izkleše umetnik lahko čudovit kip. Da ji vzamemo roditelje, če tudi le za čas preiskave, pade lahko dragulj v blato, propade lahko Martina.“

„Je že propadla,“ sikne gospa Kamenska.

„Ni, gospa. Propadla bi bila že vsaka druga tako lepa hčerka tako lahkomiselne matere — ona še ni propadla. Dal sem Angeliku besedo, da jo varujem. Čuvaj Martino, mi piše v vsakem pismu. A v zadnjem pravi, kako da ga boli, da je njegova lastna mati tako nasprotna siroti Martini. Čuvaj mi Martino, prijatelj. Minila je moja prva strastna ljubezen, zdaj jo ljubim z drugo: z ljubeznijo, ki hoče oteti, blažiti. Čuvaj Martino.“

„To se pravi: fantast Angelik je zmedel realista Salleja. In vi ste pisatelj, Martina lepa ... Pa jaz si ne dam zmešati pojmov. Jaz obtožim Collettija umora, goljufije, ponareditve oporoke ...“

„Z mojim privoljenjem, gospa Kamenska — ne.“

„Vem, da ste vi gospodar, Angelikov namestnik. Pa moja dolžnost je vendar, da preskrbim siroto, Brigitinemu otroku, ime in dom.“

„Uvažujem vaše plemenito srce. Pa uvažujte, prosim, tudi vi moje razloge. Dom ... Vila Martina je pokrita prek in prek z dolgovi. Denarja tako veste, da ni. Ime ... Mož si ga ustvari sam, dekle se omoži. Poglavitno za vas je, menim, da imate zase neki dokaz, da je deklica vaša sorodnica.“

„Da. Toda, bojim se, da sluti kaj. Sliši le tuin-tam kako besedo. In ko izve, če izve ... Smrt Valentinova jo je zelo potlačila. Išče samote, premišluje nekaj. Meni se smili sirota, vam Martina.“

„Z majhnim potrpljenjem, draga gospa, pojde vse. Uvažujte, da ne opravite z obtožbo ničesar, uvažujte, da bodo pustili Collettijevi vas odslej pri miru, če pustite vi nje. Drugače bi pretila lahko še Ivanki nevarnost ...“

„Zato pa ... Zato bi bila ta svojat najbolje pod ključem. Pa če vi menite, da je bolje tako ...“

„Za Ivankino varnost, če mirujete, vam jamčim. Ne mislite, da je bilo Collettijevim lahko storiti tak čin. Da so trepetali vsa ta leta pred pričo zločina, in te priče vendar niso spravili v kraj, to dokazuje, da jih je privedla le skrajna nujnost do tega. Ta pa je nastala, po njihovem mnenju, po moji zaroki z Elviro. Videli so, da nisem hodil k njim iz ljubezni do Martine. Čutili so, da poizvedujem. Gospa Vidonijeva je grozila hišni, da bodo že videli Collettijevi, kadar se vrne njihov zet iz Pariza. To so oni izvedeli, spravili edino pričo s poti.“

„Oh, saj se čuti Colletti res čisto varnega. Prišel je na mesto zločina. Izpraševal je ljudi, jih svaril pred potepuhi.“

„Navadno vleče morilca na mesto zločina. Ker pa ni s tem ničesar dokazanega, ker je Martina Angelikova nevesta in ne pridobi Ivanka z odkritjem drugega kot ime — vas prosim, da prepustite to stvar Bogu. Vsak nosi sodbo v sebi, vsak ji gre nasproti. Človeški se umakne, božji ne.“

„Ali če izve Ivanka... Zahtevala bo svoje pravice.“

„Povejte ji vse. Deklica je umna. Upoštevala bo, da ljubi Angelik Martino.“

„Mislite, gospod Salle? Oh, kako ste me razočarali! Tako težko sem vas čakala... Vendar sem vas, upoštevaje, da ste vi gospodar — prepričana, da bo dan vašega prihoda poslednji dan Collettijeve prostosti — oprostite — trudni ste od poti...“

„In od razočaranj. Dovolj sitnosti sem imel v Parizu. Pomislite, da nasprotuje moj oče moji ženitvi z Elviro. Pravi, da je grda. Da sem znorel, ker sem premenil svoje prepričanje. Same sitnosti sem imel v Parizu. Oče nasprotuje mojemu bivanju v Gorici. On je menil, da me vidi še na predsedniškem mestu, on se je hotel dičiti z mojo slavo. Zdaj grozi, da se oženi vdrugeč, če ne odneham, ne vzamem dame, katero mi je izbral on. To se pravi, da izgubim veliko premoženje.“

„Kako težko je, da imamo roditelji vedno druge naklepe. Tudi jaz sem, glejte, menila... In vi sami... Kaj niste rekli, da je mogoče, da zavzame Ivanka še Martinino mesto pri sinu? A sedaj ste še vi za Martino...“

„Za sedaj je tako. A kdo ve, kaj krije prihodnost. Izobrazujmo nadarjeno deklico. Vse drugo je v božji roki.“

„Res, upajmo. Pa vi, gospod Salle, ostanete vendar zvesti Elviri? Vi se ne bote ozirali na očetov denar?“

„Že pretrpim brez njega. Imam premoženje, katero si sem pridobil sam. Vendar mi je težko stopiti v zakon brez očetovega blagoslova — neprijetno mi je radi tašče... Življenje nam prinaša vedno novih bridkosti...“

„Da,“ je vzkliknila gospa. „Kako hudo sem razočarana danes. Kako težko mi je povedati otroku...“

„Ker sluti že nekaj, je vendar najbolje. Ako je vam težko, povem ji jaz.“

„Ne, ne. To more le ženska. Rahlo, previdno ji moram povedati, da ne očrnim očetove slike nedolžni deklici.“

Rahlo in previdno je hotela povedati najdenki gospa Kamenska njeno povest. Pa vselej, ko je pogledala bledega otroka, ji je upadel pogum. Zdelo se ji je, da se je postarala Ivanka, odkar je bil umorjen Valentin. Gubica se je naselila med tenke obrvice, bridkost okrog ustnic. Tako jo je porazila smrt starega prijatelja. Kaj šele, če izve, da je bil umorjen Valentin radi nje. Kako naj ji pove, da ne morejo zasledovati Collettija, ne vzeti mu vile, ne zahtevati ugrabljenega denarja. Kake pojme o pravičih bo dobil otrok? Kako naj ji pove, da brani Salle, modri, pravični Salle, nastopiti proti Martininim staršem, ne ker je Martina Angelikova nevesta — o ne toliko radi tega, ampak zato, ker je Martina lepa... Nebrušen dragi kamen jo je imenoval. O, vsi so enaki! Z lepo besedo premami lepo dekle vsakega moškega. Da mu je krivica pravica, in narobe.

Odlašala je. Bilo ji je tako pusto v duši. Odpuščanja bi morala učiti mlado žrtev, a sama se ne more povzpeti do te dušne višine. Toliko let je upala, da prinese čas hudodelstva Collettijevih na dan. Zdaj so dokazali, da so krivi, in odstranili s tem dokaz krivde. A sirota trpi... Trpi mati, da nosi Martina ime neveste njenega sina — da postane še soproga njegova... O življenje, grenak kelih zatajevanja, razočaranja!

S Sallejem ni bilo da bi govorila še o tem. Saj se je sprl radi tega tudi s svojo bodočo taščo. Gospa Vidonijeva ni mogla razumeti, zakaj da ne nastopi njen zet z obtožbo umora. Saj je on pravi Kamenski gospodar. Čas je, da poniža Collettijeve. Če se tudi ne posreči dokaz — sramota jim ostane vendar. A Salle ostaja pri svojem mnenju. Dva trda kamna. Zaman miri Elvira. Tudi je mati užaljena, ker se upa stari norec, tako je imenovala v svoji izvirnosti bankirja Salleja, ker se upa biti nasproten zakonu z njeno Elviro. Očitala je Salleju očetovo neumnost, ker se hoče še enkrat ženiti... Razsrjeni Salle bi skoraj pretrgal vse vezi — se vrnil v Pariz. Elvira ga je prosila, da ne gre v jezi od matere. Malo podkadilo pa se ji je tudi, da vzame ženin vsako besedo njene matere v zlo, a posluša — svojega očeta.

V tem je prišla od Elvire poslana učiteljica, da pripravi Ivanko za vstop v drugi semester prvega tečaja pripravnic. Nova prebivalka gradu, skrb za njo, je raztresla gospo Kamensko, razvedrila Salleja.

Učiteljica je bila drobno dekle srednje mladosti, odločne besede, nervozne kretnje. Utrujena vednih žrtev, katere je nalagalo življenje in težki poklic šibki deklici, je bila primorana vzeti enoleten dopust, da si okrepí do skrajnosti izrabljene živce. Elvira, ki je poznala in cenila Sonjo, jo je priporočila Kamenski. Tako je preskrbela Ivanko z dobro učiteljico, Sonjo z prijetno družbo, kjer se je čutila hitro domačo. Drobna učiteljica s slovenskih kmetov je močno zanimala Salleja. Skoro jo je občudoval. Slabotna, bolehná, je prekosila vendar vsakega moškega v trdnosti značaja. Za svoje prepričanje je šla neomajno skozi ogenj in žveplo, ki se je vsipalo od vseh strani na njo. Ker se je odrekla vsemu, kar moti žensko srce, je uživala globok hišni mir. Res da jo je plašila včasih misel na samotno starost. Pa dolžnost do svoje rodbine, obljuba ob maturi, so pregnali hitro take sence dolgih večerov v samotni šoli.

„Ko bi bile naše učiteljice take, ko bi bili naši duhovniki taki, kot jih občudujem po Slovenskem — o, gotovo ne bi bilo prišlo nikoli tako daleč v moji lepi Franciji,“ je dejal neki dan Salle.

„Tudi pri nas niso še vsi možje na krovu,“ se je nasmehnila mala učiteljica pikro. „A kar nas je, delamo, kar

moremo, upoštevamo besede našega pesnika: Dolžan ni samo, kar velewa mu stan...“

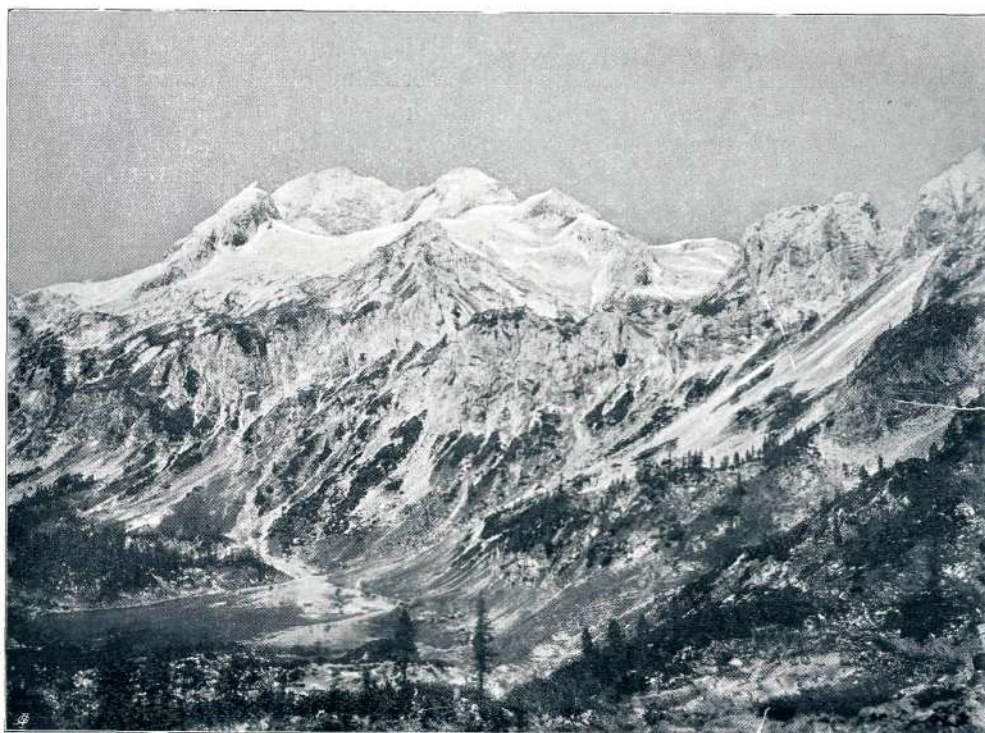
Krepko ji je stisnil Salle roko:

„Čestitam narodu, ki ima tako požrtvovalne hčere. Vaš narod ne pogine. Čuvajo ga svetišča in zvesta srca.“

„Če se bomo čuvali sami, naš bo čuval tudi Bog,“ mu je odgovorila Sonja s ponosom človeka, ki ve, da izpolnjuje svojo dolžnost v polni meri.

Tako hitro kot drugi se ni mogla privaditi Ivanka učiteljice, ki je imela tako prodiren pogled. Kot da ugame takoj vsako misel. In Ivanka noče, da bi vedel kdo njene mučne misli. Zakaj ji pravi srce vedno, da

je med njo in Valentinovo smrtjo neka vez? Povedal bi bil Valentin, nekaj bi bil povedal... Ne njej — otroku — ampak Angeliku, gospodarju gradu. Počakaj, je rekel, potrpi! Ko se vrne Angelik... A da se tudi vrne Angelik, ubogi, dobri Valentin — da se vrne tudi — on nima več srca za siroto. Lepa Martina mu je omrežila um s sladko besedo. Ona, sirota, se je veselila njegovega prihoda, njegove pohvale. Zdaj pa ve, da bo treba iti njej — kadar pride on. Če pride, preden se izšola? Ah, vsi so enaki do sirote. Karala je rednica, kjer bi se smejala mati, verjel je sin dobrotničín, kjer bi šele vprašal brat. Gorje siroti! Če so tudi prijazni ž njo — miloščina je vsa tista prisiljena prijaznost, do katere nima pra-

TRIGLAV Z VELEGA POLJA

vice. A da se izšola, jim vrže milostno prijaznost pred noge — živi ob svojem kruhu — se ne vklone nikomur.

Kako je dolgčas brez Angelikovih razglednic! Tisto ponosno pisavo je ljubila tako zelo. Nikdar več jih ne bo. Pisala bi mu, pojasnila. Pa če ne veruje materi, tudi ubogi najdenki ne bo verjel. Zdaj je rednica tako ljubezniva, Salle in Elvira obsipljeta siroto s prijaznostjo. Kot bi hotela nadomestiti krivico usode. Moja sestra, ji pravi Elvira, moja hčerka, ji pravi rednica. A kaj pomaga vse to, ko je Angelik jezen na njo. Vse življenje bo žalovala po njem. Ali more pozabiti njegovih dobrih besed?

Dobrih besed, besed ljubezni je pogrešal otrok. Zato hrepeni njena duša zdaj tako silno po njih. Zato se napaja ob Seljanovem pismu, ob prvem zaljubljenem pismu, ki ga je dobila. Vkljub Valentinovi smrti ni pozabila Seljanovega pisma. In ko sta imeli rednica in gospa Vidonijeva dolge pogovore v zaklenjeni sobi, ko je klical brzojav Salleja iz Pariza v Gorico — je sedela ona pri Seljanovem pismu. Kako so sladke take besede! Šmarnico, spominčico — jo imenuje. Prispodablja jo angelu. Ponuja ji srce, roko. Prosi za sestanek, odgovor. Še leto, in dokonča študije, pravi. Potem še par let kvečemu — in jo vzame. Lepo je pismo. Krasno mora biti poslušati take besede, če se že bero tako lepo. Pa Ivanka jih ne bo slišala nikoli. Sklenjena je odpoved.

Vest je opominjala deklico, da bi morala povedati rednici o pismu. Plašila jo je njena jeza. Mislila si je vedno, da ga mora prebrati še enkrat, preden pove... Smili se ji Seljanov, saj ve tudi ona, kaj trpi nesrečno zaljubljen človek. Pa saj so bili vsi pesniki nesrečno zaljubljeni. Tudi Seljanov je pesnik. Slovenski listi prinašajo njegove prvence. Elvira, strogi kritik, pravi, da nimajo te cvetke pravega duha. Da ni Seljanov še Prešeren! Seveda še ni — ker je pogrešal neusmiljene Julije. Zdaj mu bo ona Julija. Svojo žalost bo vžil v verze. Opevana, bo postala vzrok njegove slave, ona bo dala Slovencem velikega moža. V njegovem životopisu pa se bo bralo, kako proslavljajo njegove pesmi trdosrečno deklico — bralo se bo, kako si je ovenčala ona belo čelo z nesmrtnim lavorjem poezije.

„Kaj delaš, Ivanka?“

To vprašanje je ustavilo deklico, ki je hodila, v svesti si svoje prihodnje slave, velikih korakov po vrtu. Lice in oko ji je žarelo. Gospa Kamenska se je čudila tej izpremembi. Ker pa ni poznala duševnega poleta naše mladine, je vprašala kratko, kako pismo da ima v roki. Strmoglavljena iz svoje višine, je prebledela Ivanka. Ah, rednica je tako prozaična — ona ne ve, da mora imeti vsak prihodnji Prešeren že sedaj svojo Julijo. S trepetajočo roko ji je dala Seljanovo pismo. Redničin obraz je potemnel.

„Kaj si še vedno v zvezi s tem fantalinom?“ je vprašala ostro. „Ali te ni sram, da dobivaš taka pisma?“

Kako je ponižal izraz 'fantalin' velikega pesnika prihodnosti v Ivankinih očeh! Pa rednici je povedala vse. Kako je bilo na Sveti gori, kako je poslala deklo po pismo in ga hotela pokazati. Saj ni nič hudega v njem, in dekle, ki se hoče možit, mora vendar imeti znanje, dobivati pisma. Povedala je tudi, da se ne bo možila ona nikoli. Učiteljica bode, in ko pride Martina v grad, vzame rednico k sebi, da ne bode Martini v zasmeh.

Hitro je izginila jeza gospej Kamenski ob prsrčnih dekličinih besedah. „Kak otrok si ti, Ivanka,“ se je nasmehnila. „Meniš, da bi mogli izhajati obe ob borni plači učiteljice začetnice? Vprašaj Elviro. In upajmo, da pride Angelik vendar prej nego narediš ti maturo. Štiri leta so dolga. Kar se pa Seljana tiče in fantov sploh, vedi, da ne išče pošten fant skrivnih poti, ne pisari bedastih pisem — ampak pride pred starše. Sploh te prosim, da pustiš vse take neumnosti. Resne besede ti povem — vesele in žalostne nakrat. Srčni moj otrok — prišli smo na to, da je resnica, kar sem slutila vedno. Pozdravila sem te ob tvojem prihodu kot namestnico Rozikino, kot uteho moji samotni. Zdaj mi bodi pozdravljena kot hčerka moje ljube sorodnice, kot Brigitin otrok.“

Topel objem je povedal zavzeti deklici, da je našla sedaj res mater. Rahlo je odkrivala gospa Kamenska siroti materino žalost, nesrečo s samodrečem, smrt, oporoko. Kako je hirala Žebrova punčka v Collettijevi oskrbi, kako je prišel glas, da je umrla, in je bilo to naznanilo v listih. Kako da je našel Valentin dete... Kako je postal že poprej bebasti še bolj zmeden, kako so Collettijevi vedno nasprotovali Kamenski, lovili Angelika, ga odvrnili od Elvire in spravili tako mater v največjo nepraviliko, da je ni rešil Salle. Vse zlo da prihaja samo od Collettijevih. Oni so spravili tudi Angelika v kraj. Oni more, sleparijo. A nihče jim ne more nič, ker ni pravega dokaza.

„Oh, da imam le najmanjši dokaz!“ je vzkliknila Kamenska. „Včasih ostane kak gumb, par las, sled stopinj. A tu ni ničesar, prav ničesar.“

Pri teh strastno izgovorjenih besedah se kot skozi meglo Ivanka spomni nečesa, kar je pozabila v toku teh burnih dni. Kaj ni pobrala malega koledarčka pri prevozu? Da. Še je v žepu. Pogleda ga. Na prvi strani je pisano z drobnimi črkami: „Martina svojemu očetu“.

Kot ogenj gre po žilah deklici. Krčevito stisne koledarček v roki. Mati, kajti odslej jo bo imenovala tako, ne vidi. Njen pogled strmi k Soči. Dokaz, zaželjeni dokaz je tu. Padel je gotovo morilcu iz žepa, ko se je nagnil proti brodu, prebodel žrtvo. Ha, sedaj, Martina, tresi se! Ne boš podila matere iz gradu — ti, ti pojdeš iz mojega, meni ukradenega doma... Oh, le počakaj... A Angelik...

Veselije maščevanja se je hitro pleglo. Da, Angelik. On ljubi Martino. Ž njo zadene njega...

„Mati,“ je vprašala Ivanka blede in trudna, „v čem se izpremeni moj položaj proti tebi, če se izve, da sem...“

„Brigitin otrok? Ime dobiš, ime in pravice imena. Tvoje lastnine ti seveda ne bi mogli vrniti, kot pravi Salle...“

„Ime, mati? Kaj je ime? Prazen zvok. Tvoja dobrota mi je dala pravice hčere, rajši sprejemem dar kot plačilo. Lastnino in ime že prebolim. Izšolam se. Zaslužim si kruha, priborim si ime. Vendar sem srečna, da misliš, da sem tvoja, Angelikova sorodnica, ne od slučaja prinešena nepotrebica. Hvaležna ti bom vedno za tvojo ljubezen, mati. Toda pusti, te prosim, vsako iskanje dokazov o Collettijevi krivdi. Slišiš, mamica — obljubi mi, da pustiš to... Kaj imamo od tega, če bi bila Collettijeva zaprta par let, Martina v sramoti. Kaj bi hasnilo vse to meni, mati... Glej, Angelik ljubi Martino...“

Strastna bol, ki trepeče v dekličinem glasu, potok solza, ki spremlja prošnje za tisto, katero ljubi Angelik, odkrijejo materi vse. Mahoma ji je jasna otrokova žalost, jasno, da je vedel Salle, kar ni videla mati. Ko je tolažila z materinsko besedo iltečo deklico, jo je prevzela slutnja, da postane vendar še vse dobro. Vzdihnila je proti Sveti Gori. Marija varuje blodeča srca.

* * *

Valentina je krila zelena ruša. Pozabila je sodnija, pozabila Gorica nanj. V svečanu je razburila Sallejeva poroka z Elviro mesto, v svečanu je stopila Ivanka v pripravnico. V učenju in delu so ji hiteli dnevi. Ni vedela, kdaj, kako je minil teden, mesec. Včasih je zapazila, da se je zgodilo dosti tega, kar hodi ona v pripravnico. Merila je po tem tok časa, vzdihnila, ker ni še Angelika, želela, da bi ga ne bilo, dokler ne dokonča ona študij. Okrepjenih živcev je zapustila učiteljica Sonja grad in grajske. Vsake počitnice se je vračala v ljubo staro domovje. V palači Vidonijevi je odprlo novo bitje črno oko, Elvira je prelila ob kriku krepkega fantka prve solze materinske radosti in strahu. Brzobjavno obveščeni boter je čestital brzobjavno iz daljne Indije, bogato je obdarovala gospa Vidonijeva v svojem veselju reveže. Kot ob zaroki in poroki je pogrešala Elvira pri krstu čestitke svoje male Rozike. —

Pred mramornimi levi pri vili Martini se je ustavljala vsako rosno jutro vitka Ivankina postava. Rahla račovednost se je kazala na njenem obrazku, ki je gledal kot bel, nežen cvet izpod širokega slamnika. Pokazala se je rahla žalost, ko je motril otročji pogled ljubki dom med rožnim grmičjem. Njen dom!

Včasih je slonela Martina, lepa Martina na oknu. Kot da čaka Ivanke. Pa se je umaknila pri njenem pojavu in zrla za njo, ki je odhajala. Brez jeze, brez zavisti je pogledala Ivanka njo in ukradeni ji rojstni dom. Saj je darovala ta dom svoji veliki sveti ljubezni, katero je skrivala kot svetinjo v srcu. In učenje jo je osvobodilo od nizkih strasti. Pomilovala je Martino.

Čula je, kako se Goričani čudijo, ker se je tužila svetu sicer tako živahna Martina. Skrivala se je. Kot da jo je sram nečesa. Nikdar je nisi videl ne v gledališču ne na promenadi. Podporo, katero je dobivala od Salleja kot Angelikova nevesta, je odbila ponosno. Od česa da žive Collettijevi sedaj — ko so bogati le na dolgu, je javna tajnost. Javna tajnost je, da se zbirajo časniki iz Trsta vsak teden enkrat v vili Martini. Da igrajo za velike vsote. Ali sili mati Martino udeleževati se teh zabav — ali se jih sama rada udeležuje — gotovo je, da vabi njena lepota... Ivanki in Salleju se je smilila Martina. Angelikov prijatelj bi iztrgal Martino rad iz materinih rok. Vsako Angelikovo pismo ga je opominjalo dolžnosti. Pa Elvira je branila možu v nevarno bližino deklice lepote. Če Angelik pogosto piše Martini, tega sedaj ni mogla vedeti gospa Vidonijeva. Slava vseh hišen, zvita Fani, se je omožila z svojim Albertom in Collettijevi so zapodili svojo Toni v sumnji, da raznaša hišo.

Opoldne je ostajala naša preparandinja pri Sallejevih. Tam se je vadila klavirja, gosli. Tam ji je pregledovala Elvira šolske naloge. Bivša učiteljica je sploh rada zbirala mlade deklice okrog sebe, da bi jim bila svetovalka, zaupnica. Včasih se je smehljajal soprog Elvirini vnemi. Včasih je vprašal, malo ljubosumen, če ji je žal po učiteljskem stanu, po univerzi, po doktorski diplomi. Pogledala je sinčka in se nasmehnila soprogu.

Ko je delal Elvirin fantek, mali Pierre, prve negotove korake, je izdal Salle svoj „Opomin Franciji“. Knjiga je izšla v Parizu. Obudila je splošno pozornost. Odobravanje katoliških elementov, trezno premišljevanje treznih ljudi. Pri svobodomiselni vladi in njenih pristaših pa vihar ogorčenja. Saj se je osmelil znani pisatelj pokazati svoji domovini v jasni sliki, kam jadra s svojim sovraštvom proti cerkvi. Le verna Francija more stati na čelu napredku — neverna bo na čelu npravnemu propadu vseh narodov. Zato je pisatelj prosil, klical glasno domovini, da se vrne k cerkvi, k religiji, k edini trdni podpori vsakega naroda. „Opomin Franciji“, se je razprodal hitro, bil ponatisnjen, se prikazal na vsakem večjem književnem trgu Evrope. Pisatelju je prinesel poleg slave korist. Prinesel mu je tudi, kar sta tako pogrešala z Elviro — očetovega blagoslova.

Morda je mamila deda tudi slika malega vnuka. Pusto mu je postalo v svetovnem mestu. Po vseh salonih so govorili le o njegovem sinu. Napadali so očeta radi sinovih besed. Ujezil se je. Pretrgal je vez, katero so spleтали dobri prijatelji med njim in neko lahkoživo, odcvetelo igralko, pobral svoj denar in se pojavil naenkrat nepričakovano v Vidonijevi palači na veliko radost srečni družinici.

Mladini, ki se je zbirala v Elvirinem salonu, je bil stari bankir posebno zanimiv. Le govoriti ni znal nihče ž njim. Zato pa je kramljala Ivanka ljubko s starim Parižanom, ki se ni mogel načuditi njeni gladki francoščini. „Mon ange“ je imenoval blede deklico. Hotel ji je izbrati moža. Otožno mu je odmajala. Otožno je motrila Elvirino zakonsko srečo. Na njeno čelo pa je vtisnila usoda pečat odpovedi. Ljubezni ne bo uživala. Obeta se ji pa slava. Zelo nadarjeno dekle, pravijo profesorji. Že se čitajo njeni pesniški prvenci v Elvirinem salonu, že polnijo njene sličice razne podlistke. Kadar gre po cesti, šepčejo dijaki: „To je ona...“ Kadar stopi v šolo, jo po-

za omiko, za negotovimi težnjami. Na stolpu je stala pogosto siva mati. Gledala je vlak, ki se zvija, ogromna gibčna kača, čez most. Prinaša li sina? Ne. Ni ga. In noben glas o njem ne prihaja iz dežele bajk. Na konzulatih ne vedo ničesar o Angeliku Kamenskem. V strahu svojega srca se je ponižala mati tako daleč — velela je vprašati Martino. Tudi ona, večna nevesta, ni vedela ničesar. Vendar je upala mati: Noben glas iz neznane dežele, v katero potujemo vsi, ji ni javil, da bi bil končal romar Angelik svojo blodno pot. Ni se oglasila struna na moževi kitari v salotu, ni se pojavil dragi sin v sanjah, da bi vzel slovo od žalostne matere.

Oh, on pride. Ali tačas sta ležla gospa Kamenska in Peris vedno bolj vkup. Tudi je večkrat prihajala suha ženica iz Grgarij, vpraševati za sina, za Nina. Vselej ji je postregla gospa, naložila košek s kavo in sladkorjem, jokala ž njo in jo tolažila. Stara mamica pa je rekala: „Nikoli več ne pride moj bubec, moj Nino... Nikoli več! Slabo kažejo moje sanje, gospa moja — in moje sanje ne varajo.“

Tudi Nanca je pogrešala Nina. Včasih je zapela veselo fantovsko pesem, prenehala v sredi, žalostno nadaljevala: „Vsi so prihajali, njega ni b'lo“, in končala z jokom. — Čas je bežal. Elvirin

BOHINSKO JEZERO

zdravlja živahni zbor mladenk. Pa zadostuje to ženskemu srcu? Venec iz vrbinah vej, šopek ciklarnov, pozdrav Soče in njenih bregov, je nosila pogosto na Valentinov grob. Tam je vzdihovala, tožila.

Tista štiri leta so hitela tako urno. Včasih se je zazdelo Ivanki, da bi ustavila rada tok begočih dni. Ker je čas pripravljanja, čas mladostnih vzvišenih sanj o poklicu tako krasen — dosegli smoter tako razočarljiv... Tako vsaj govore izkušene učiteljice. In bolj ko se je bližal konec Ivankinih študij, težje ji je postajalo srce.

Odkar je vstopila v četrti letnik, je umolknil Angelik popolnoma. V zadnjem pismu je bil sporočil, da pride skoro. Potem ni bilo glasu ne pisma. Most nad Solkanom se je dvigal v ponosnem oboku. Po njem so hitela hrepeneča srca v svet za kruhom,

Pierre je nosil krasno vezeno suknjico, njegova roditelja sta občudovala globoko modrost, ki je prihajala iz tako nedolžnih ust. Dognala sta, da otroci njune dobe niso bili tako modri. Dedek in babica pa sta trdila, da prehajajo dobre lastnosti dedov na vnuke in se postavljala po promenadi in po salonu z „našim“ otrokom.

V cvetju in prahu je ležala Gorica. Ivanka je delala maturo. Elvira je bila bolj razburjena kot maturantinja sama. Mali Pierre je vprašal, kakšnega „metulja“ dela teta Ivanka, gospa Kamenska je bila polna strahu.

Naredila je maturo z odliko. Na slavo tega dogodka so se zbrali prijatelji v Kamenskem gradu. Ne v dvorani — ker bi spominjala slika Marijanova gospodarja, ki se mudi bogvekje — v salonu so

sedeli, poslušali Sočin šum in nazdravljali žareči mladi deklici.

„Minile so težave učenja,“ je objemala Kamenska polhčerko, „zdaj se odpočiješ, otrok, zdaj boš zopet živel meni.“

„Minile so težave učenja, draga mama... A nastopil je resni čas, čas dela v poklicu. Hvaležna sem ti, draga, blaga mati. Hvaležna sem vam vsem za vašo ljubeznivo pomoč. Pa zabiti ne smem, da uživam kruh usmiljenja, zabiti ne smem, da mi pokaže lahko danes, jutri, nova gospodinja pot... Tudi se nisem učila za to, da bi visela kot teža na tujih ramenih. Oglasila sem se pri ravnatelju za službo.“

„Nehvaležnica!“ se je zasolžila Kamenska, „tudi ti me zapustiš?“

„Moram, mati, moram, sramovala bi se, če bi jedla še nadalje nezaslužen kruh. Sramovala bi se čakati, da me odpodi druga... Ah, mama!... Saj ne boš več sama...“ —

Prebledela je, gledala na stopnjice. Peris s podnosom, polnim steklenic, je sledil njenemu pogledu. Steklenice so padle z ropotom na tla. Mati se ozre, srce ji zastane. V popotnem plašču stoji na stopnjicah bradat tujec. Kot da ga je pripodilo hrepenenje — kot da mu je ustavila srčna tesnoba korak. Bradat je, zagorel. Možat obraz, ponosna postava. Kdo bi poznal v njem vitkega mladeniča, ki je odšel, pet let je tega, v bajno deželo, za bajnim zakladom. Niso ga poznali Goričani, ko je šel peš po Gorici, motril hiše in ljudi. Niso ga poznali Solkanci, ko jih je srečeval na prašni cesti, katero je prehodil, mali kovčeg v roki — Kamenski graščak.

Pa spoznala ga je mati, spoznala najdenka. Novih steklenic je prinesel Peris. Poslom sta bila odprta klet in hram. Šumné zdravice so pozdravljale prihod gospodarjev. Tiho, plaho, se je izgubila Ivanka iz vesele družbe, tiho, plaho so izpraševali posli, zakaj je prišel gospodar brez sluge.

(Konec.)

Dalmacija!

Zložil G. Koritnik.

Zader, 19. avgusta 1908.

Dalmacija, dežela plodnih sanj,
kakó za tabo duša je gorela,
ponosna misel me je spreletela
na pragu tvojem, ki sem stopil nanj.

Dalmacija! kot nekdanj v carskih čet
blestečem solncu kraljevala si,
kraljica morska, krās mi svoj odkrij!

Na prag slovanstva poln pričakovanj!
Ta vroča misel je duhá prevzela,
ko je pred mano rastle iz pepela
stoletij rimskih veličastni dan...

Bilā barbaru v strah si in trepet,
ki kralj meč ob tvoje je čeri —
slovanstvu bodi zdaj ponos in cvet!

Domotožje.

Zložil G. Koritnik.

Odkod si doma in kako ti je ime —
tvoje oči so objokane, bolne,
ustne so tvoje žalosti polne,
mrzle kot polnoč so tvoje roke?

Strah me je samega v tvoji bližini,
v hladnem objemu izstradanih rok —
v strahu zaklical bi kakor otrok,
ki mu je mati umrla v tujini...

V blede se marmor lice oblači,
kjer se zablistajo tvoje oči,
v duši globoko bolešt zaskeli,
kakor klic mrtvih v zakleti palači...

Vse je prenesel duh v sebi močan,
duh, ki sovraštvu in boli kljubuje,
vendar, ko tvoje stopinje začuje,
vsaka ponosna je misel zaman!

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

(Konec.)

XIX.

Polna luna je priplavalala nad Sveto Katarino. S srebrom so oblite gore. Prijetno je sloneti take večere ob oknu v gradu, prijetno poslušati ropot mlina in žage, gledati lučce po Solkanu. Poslušati Sočin tek, žgolenje slavca, žvižg vlaka, pesem fantovsko. Lep je po mostu hiteči vlak. Črn, svetlih oči. Iz glave mu puhte temni oblaki. Pa zasveti se, oblak zažari — roj svetlih isker zleti v svet.

Rada je sedevala Ivanka take letne večere ob oknu in uživala čar sladke poletne noči. Gledala je zvezde, leteče kresnice. Poslušala žužanje komarja, murnovo piskanje. Tam iz polja se je oglasila preplašena prepelica. V sanjah je zapela sinica v grmu ob Soči. Sultan na dvorišču je zalajal.

Take poletne večere je ljubila Ivanka. Ob njih, ob mehkih, tihih, so se porajale v njeni duši pesmice. Nežne, hrepenéče. Pesmice, ki so odkrivalale tajne njenega srca. Pesmice, ki so iznikle v njej, ostale v

njej. Deklici se je zdelo, da izgube svojo svežost, svojo čistost, če jih sliši, vidi kdo drug. Da bi zrl svet v njeno dušo? Ne. Svoje duše ne da svetu. Svojih najnežnejših čuvstev, najglobokejših misli ne odkrije nikomur.

Tudi nocoj sedi Ivanka pri oknu. Pa nocoj je ne opaja poletna krasota noči. Večer je po njeni maturi. Večer po Angelikovem prihodu. Ne ve, kaj jo vznemirja bolj, a razburjena je ko nikoli poprej. Razbija po sencih, po žilah, v srcu.

Prišel je. Velik, možat je stal pred njo. Prijazno, vendar prodirno jo je premotrilo modro oko. A niti senca tistega prijetnega iznenadenja, ki ga pokažejo navadno možki ob njenem pojavu, ni preletela njegovega lica. Kako se je izpremenil! Tisto nemirno trzanje, igranje mišic po obrazu, je izginilo. Vidi se na njem, da je mož, ki je prišel skozi burje in vihre do stalnega miru. Ves njegov nastop to kaže. Brado, ki je krila prej le lica, nosi zdaj polno, usta senčijo plavi brki. Naočniki ne varujejo več

oči, pogled je miren, zapovedljiv. Tako rjav je, tako drugačen — in vendar isti. Še vedno se mu kopičijo gosti lasje uporno na čelu, še vedno mu je kretnja nagla, ponosna.

Kaj bo sedaj? Angelik, ta ponosni, vztrajni mož, gotovo ni zabil Martine. Kadar se upogne tak značaj ljubezni, je ne pozabi, ne zapusti. Zato na pot, Ivanka! Prišel je ravno prav, da, prav. Ravnatelj ji je obljubil, da govori s šolskim nadzornikom. Ravnatelj jo priporoča. Priporoča jo Elvira. In službe, to je javna tajnost, se dobivajo povsod le po protekciji. Sicer je že slišala marsikatero pikro opazko, ko se je oglasila za službo. Da jemlje kruh drugim, potrebnjšim, ki so se učile v stradanju, s katerimi so stradale njihove rodbine. Ali kaj naj stori? Če pa mora izpod strehe!

Gospa Vidonijeva ji obljubuje, da dobi službo v mestu. Kaj zato če poučuje en čas tudi le kot volonterka. V mestu mora ostati, ker je je škoda na kmete; ker mali Pierre bi pogrešal ljubko teto, Elvira drago tovarišico. V mestu mora ostati, da pomore Elviri pri socialnem delu. Marsikaj hoče osnovati Elvira, v čemer potrebuje pomoči izredno nadarjene Ivanke. Njeni literarni večeri bi bili brez Ivanke, brez njenih pesmic in ljubeznivosti, kot brez luči. Tako pravi gospa Vidonijeva in tako je tudi Ivanki všeč. Kakor roži solnca, je njej potreba mlade družbe, prijateljstva. V delu, v pogovorih se vse pozabi. Posebno zdaj ji bo tega treba. Martina kot Angelikova soproga bo hotela zavzemati prvo mesto v družbi. Klanjali se bodo lepoti njenega telesa. Ivanka se ji pa pokaže obkrožena od mladih čestilcev njenega duha... In včasih se morda zamisli Angelik, pogleda soprogo in najdenko. Ona mu je bila namenjena od Boga in od matere — ona, Žebrova Ivanka... Nikdar ne bo slutil, kaj je trpela za njegovo srečo... Globoko v dnu velike omare leži zaprt v škatljici koledarček — dokaz Colletti-jevega umora. Zraven obleka iz sirotišnice, skrbno zložena. V njej je prišla sirota v grad, vzame jo s seboj, ko pojde s poti povzročiteljici njenega gorja...

Stisnil ji je bil roko. Mrzla je obstala v njegovi. Burno ga je pozdravil Salle, solzil se je Peris, pri-tekla je kuharica, hlapec, kočijaž. S solzami veselja je pozdravljal vsak gospodarja. Ona ga ni pozdravila. Ona ne! Ona, ki ga čaka že leta, ki se trese že leta pred njegovim prihodom. Napeto so vsi poslušali, ko je govoril. Ona ne! Ni ga mogla gledati, poslušati. Odšla je tiho... In nihče je ni pogrešal, nihče klical. Tudi mati ne. Ah ona pozabi ob sinu pohčerko — napoti je sedaj v gradu. Dobro, da gre. Mati se privadi Martine. Ivanka izgubi mater — vse. Vse izgubi. Pa da le hoče — se vse spremeni... A ne. Naj se le potope v vzajemni ljubezni

— naj pozabi mati na njo — samo da so srečni oni, Ivanka ostane najdenka.

Sama sloni ob oknu. Gleda luno, gore, Sočo. On je še pri materi. Luč še sveti iz okna materine spalnice. V pozni nočni uri razkriva materi sin svojo dušo. Razburjeni deklici se zdi, da vidi in sliši vse.

V mehkem kreslu sloni graščakinja. Bela čepica pokriva častitljivo glavo, mehka in zložna rdeča halja obliva telo. Rdečo ji je prinesla hišna. Rdečo ki je visela že leta v omari. V znak veselja. Proč s črnim žalovanjem. Vrnil se je sin. Pozabljene so ure bridkosti. Izginile so gube z obraza. Kot mlada nevesta žari mati. Gleda sina. Kaj so jo ločile res od njega gore in morja — leta?

Sin sedi na stolčku pri njenih nogah, naslanja glavo na njeno koleno, se ne more nagledati matere. Tako je sedeval otrok, tako je sedel, ko je bil prišel z Dunaja, ko je trgal materi srce s svojo nevero. Kaj je blodil res tako daleč od matere, od čiste, zveste? Kakor se čuti mornar, ki je brodaril po razburkanem morju, v varnem pristanu, tako se čuti zdaj Angelik. V materini bližini je pod varstvom Svete Gore.

„Sin moj, sin,“ ponavlja mati, ne more se nagovoriti te besede. Spremljano z vzdihom jo je izgovarjala že leta, danes jo izreka v solzah veselja. Trepetala je roka, ko mu je pisala pisma očitania, žalosti, danes trepeče od radosti, ko gladi sinove tako goste lase.

„Sin moj, sin... Se spominjaš, da sediš ravno tako pri meni, kot si sedel, ko si prišel z Dunaja? A kaj sem trpela ob tvoji tedanji vrnitvi! Odvisna od razžaljenega napuha ošabne matere, sem prestopila mejo pravice — podpisala, ne da bi bil ti vedel, tvoje ime pod menjico. Mojo, tvojo čast je mogel rešiti samo tvoj zakon z blago Elviro. S svojo močno voljo je uklonila Vidonijeva mehko Elviro, tebe so premagale moje solze, Rozikine prošnje. A prišla je zmeda.“

„Molčiva nocoj o tem, mati. Naj ne bo nocoj nobene sence med nama.“

„Nikoli naj je ne bo, moj sin. V urah hrepenenja se je upognil moj ponos — ostala je želja po tvoji sreči. Se spomniš, kako nas je rešil takrat plemeniti prijatelj oblasti sicer dobrosrčne, toda ošabne ženske? Kako se je odrekla Rozika radi tebe ljubezni, prostosti...“

„Spomnim se, mati,“ odgovarja sin in senca žalosti preleti lepi možki obraz.

„Trpela sem takrat. Trpela mnogo vse dni, kar je odšla Rozika. Za bratom, mi je pisala. Bil bi čudež, da bi se sestala s teboj. In zgodil se je čudež. Nocoj se radujem tudi Rozikine žrtve, ker jo je vzprejel Gospod. Vrnil si se, Angelik. Dušno in te-

lesno zdrav. Nikdar ne pozabim blažene sreče nočnejšega večera. Ko je zapel zvon svečano, glasno. Govorili smo o Ninu, o zvestem tovarišu tvojih poti. Prisegel je, da se ne vrne brez tebe. In dal je življenje zato, da si se vrnil ti. V moji radosti me je bolela žalost stare Ninove matere. Potrti so postali posli in gostje naši. Pa zapel je zvon. In ti si vstal in pozdravljal Kraljico nebes, priporočal Bogu dušo zvestega sluge . . .

Nas je prevzelo začudenje, radost . . . Odgovarjala sem. Hotela sem odgovarjati glasno, veselja polno, kajti glej, oni ki moli naprej, je moj sin, ki je bil ranil z nevero materino dušo, klical božjo sodbo nadse . . . Zastal mi je glas, zajokala sem, za menoj so jokali vsi. Molil si, Angelik. Lepše slike ni videlo tvoje matere oko.

Lepo je šibko žensko bitje v molitvi. Lepši, veličastnejši je mož, ko sklone v ponižnosti ponosno glavo — v veri in upanju. O moj Angelik! Ta glas zvona — ta slika . . . Bil je svetogorski zvon, Angelik — ga poznaš še? Kaj ne, da te je spremljal njegov glas po tujini, kaj ne, da je podil pošasti temin s tvoje poti?

„Da, zlata mati. Klical je, vabil. V tihi noči sem planil po koncu, da grem za njim. Pa obkolile so me sence temin. Zakrknjeno srce ni hotelo . . .“

„Ni hotelo . . . In vendar . . . Povej mi, moj sin, ti pravični junak, povej mi: Kako si prišel na svetlo stezo? Resnica in ljubezen me kličeta, si rekel pri svojem odhodu, resnica je ljubezen, si mi pisal. Izogibal si se besede, ki izgovarja edino Resnico, početek, vrelec Ljubezni. Povej, moj sin: kdaj, kako si izpregledal?“

„Resnico sem iskal, mati, ljubezen je odprla blodeče oči. Ljubezen, resnica, iztok, začetek življenja — vse On. On sam. Začetek časov, nespremenjen od vekov. Moč, ki giblje svetovje. Prah zemlje, črv, kako bi spoznal lik mogočnega Stvarnika? Zato je razodela Ljubezen Resnico.“

Skozi dolge veke je vodila narode luč razodenja. Bledela je vedno bolj. Človek je pozabil Stvarnika, si delal malike, se klanjal zvezdam nebes, živalim zemlje. Tedaj sta rodili Resnica in Ljubezen Usmljenje. Prišel je, katerega so oznanjevali preroki, po katerem so vzdihovali očaki. Zasijala je luč rešenja vsem časom in narodom: Naš Gospod in Rešitelj je vzel naš dolg nase. Umeti ne more tega um, a srce veruje, upa . . . Umrl je božji Sin naše smrti, da živimo mi Njegovo življenje. Večno življenje . . . O mati, ti zvesta, čista! Umeješ, kako mi je postalo, ko sem spoznal, veroval? Kot stricu Marijanu, tako so izginile tudi meni smrtne sence v luči vere. Odprla se mi je neskončnost . . . Vekomaj boš živel, moj lotos, je rekel stric Marijan nežni Koledi — o mati!“

Premagan silnega čuvstva obmolkne Angelik. Mati mu stisne roko, se ozre skozi okno v zvezde. Zlate trepečejo v sinji dalji. Brezštevilna, velikanska telesa. In tu mati in sin. Pogibajoči prašek na pogibajoči zemlji. Nad njima neizmerno svetovje. Neizmerno, neprešteto. Poklicano iz nič na Stvarnikov mig — razpade na Njegov mig v nič. Razpade prst, ki oklepa materino in sinovo dušo, povrne se prah prahu. Duh pa, odsev božanstva, preživi razpad ogromnih sil . . .

Sinov mehki glas prikličje gospo Kamensko v sedanost, ki ji je v tem hipu tako nepopisno, nebeško svetla, krasna.

„Kako da nisem veroval?“ se čudi Angelik. „Dokazov sem hotel revež. Prazen mi je bil svet, igrača slučaja, prazno lastno srce, igrača strasti. Ob tvoji strani sem stal na Sveti gori, sem se posmehoval tvoji veri v čudeže. Zdaj vidim, da je čudež modrosti vse, kar nas obdaja. Mi sami, nestalni, iskajoči vedno nemira, težeč vedno po pokoju — mi sami, vsak dan spremenjeni, vsak dan enaki v slabosti — nezmožni dobrih del iz lastnega nagiba, nezmožni rešitve iz lastne bede — mi sami smo največje čudo.“

Kaj sem hotel, mati? Biti nadčlovek. Vzgojiti sem hotel mladino brez strašil vere, vzgojiti novi ponosni človeški rod. Premagan spoznavam, da je človek velik le v Kristusovem duhu, v zatajevanju, v ljubezni. Kdo me je preveril, kdo premagal? Premagala me je žrtev, biser — sestra, materina molitev.“

„Moj sin — govori mi o Roziki. Je li res, mogoče, da jo vidim še? Vidiš, kako je vedela, kam, za kom gre. O moji otroci!“

„Da, pride, če mogoče v Gorico ali Trst. Bolehna je, prosila bo.“

„Da vidim še enkrat svoja otroka! Zahvaljen bodi Bog. In vesela sem, Angelik, bolj vesela kot da si prinesel vse tisto bajno bogastvo. O da imaš le nekaj, da poravnaš dolg in par tisoč za začetek v tovarni — pa je dovolj. Da si le prinesel bisere, izpolnil željo Marijanovo, Koledino. Da si le prišel zdrav, dušno in telesno.“

„Da sem prišel sploh drug človek, kaj ne, mati, človek, ki zna ceniti bežeči čas, dan nam v porabo za svoje rešenje. Takoj zjutraj poneseva bisere na Sveto goro. Kaj ne, mati? In potem se lotim resnega dela. Pozen delavec sem, poldan se bliža. Nerač ti omenjam mati — pa pripravljena si tako nato. — Oženim se kolikor hitro mogoče. Ne odkimavaj, poslušaj. Veže me beseda, dolžnost. Rešim Martino. Dvignem jo. Več ne sanjam o zakonski sreči, kot je sanjaril mladenič . . .“

„A ti ne veš, Angelik . . .“

„Vse vem, mati — ne razburjaj se, ne žali me. Ali veš, kako je rodila stricu Marijanu ljubezen vero? Meni je rodila vera ljubezen. Rešiti moram mlado, krasno bitje . . . Slišal sem v Trstu, v kavarni, pogovor častnikov. Vem, da je Martina še čista, da jo je vzdrževalo moje ime . . .“

„Up na bogastvo . . .“

„Bodisi, mati,“ je vstal Angelik, „jaz se poročim ž njo. In začnem delati. Ukloniti se bo morala seveda Martina moji volji, in tudi tvoja rejenka, ki se mi dozdeva zelo ošabno dekle. Seveda ima maturo in sklada pesmice. Pa meni ne imponuje s tem.“

„Hoče v službo.“

„Da se ogne mene in Martine. A tu sem jaz gospodar. Dela bo veliko, tebi, Martini, bo treba pomoči, družbe.“

„Ne vem, Angelik, če bo obveljala tvoja. Nikdar se ne vzameta vkup Collettijeva in Žebrova.“

„Vkrotil sem krokodila v Guri, premagal tигра. Slon je ubogal na moj mig, pa da ne ukrotim dveh žensk?“ se nasmehe malo jezo Angelik in izvleče malo biležnico iz žepa. „Vem, mati, da želiš, da ti povem vse nadrobno, kako sem živel, hodil, iskal, našel. Zapisal sem vse. Za slučaj smrti — zate. Zdaj pa odpusti trudnega potnika.“

„Z Bogom, moj sin! Spavaj sladko v očetovem domu,“ pravi mati, mu poljubljuje čelo, oči. A žalost ji trže srce. Tako značajan, čist, lep — pa bo žrtev Collettijevih. Vzradovala se je o njegovem prihodu. Menila, da se odpočije. Saj je prišel večer življenja in njena duša je trudna. A ne bo še uživala večernega miru . . . Med sinom, sinaho in rejenko ji bo razdeljeno srce, trepetala bo za mir ene in druge. Burni prizori se bodo vršili v gradu, večkrat bo vzplamenel Angelik, očetov burni sin.

Od veselja in skrbi razburjeni materi ni bilo do sna. Zatopila se je v sinov zapisnik. Materino oko se je ovlažilo ko je čitala sinove blodnje: Kako je okamenel, ko ni našel pod kamni svete banane trdno pričakovanega zaklada — kako je umrl Nino tam od kačjega pika. Kako je odšel Angelik obupan v Guro, živel tam skoraj leto dni življenje fakirja. Prišel do spoznavanja, videl in pustil zaklad. Kako je obolel, bil postrežen od sestre usmiljenke — Rozike. Debele so padale materine solze na sinove vrste . . .

Luknov, 20. novembra 1900.

Oživela je pravljica. Nebotična drevesa, neprodne gošče džungel. Kokosove palme, obвите s cvečnimi lijanami, bungalovi, spleteni iz vej, pokriti s palmovim listjem, marmorna mesta, čudovite pagode, templji. Gore, večni orjaki, dom zakladov, bajnih duhov. Reke, bogate zlata, alemkamnov. Plodna

polja — žitnica Evrope. Bajno bogastvo, bajni ljudje. Zmes vseh narodov, vseh verstev. Brahmin in moslim, pars in žid, budhist in kristjan, vse je tu. Vse živi, spoznava po svojem. Tiho, a gotovo deluje tu katoličan, kriči protestant. Vsak proslavlja svoje, vsak je vzel resnico v zakup.

Kako naj jo najdem jaz? O stric Marijan! Velik fantast, ki si menil, da si jo našel. Pa te je obsenčila le senca, katero si premišljeval. Veruj, moj lotos, in živel boš. Tako si rekel . . . Kje je dežela, kamor ubežiš smrti? Da živi — kje? Kako živi tvoja, Koledina duša, stric Marijan? O stric! Seciral si telesa in nisi našel mesta za dušo. Bojeval si se za človekovo božanstvo. O stric, ti mladi orel strtih peroti! Kaj je uklonilo tvojo silno dušo? Ljubezen. Ljubezen je želela nesmrtnosti, ljubezen je verovala, upala. Ljubezni so se zdeli prividi umirajočega, fantastove sanje — resnica. Kje je sedaj tvoja duša, tvoja velika, silna duša, stric Marijan? Joče li v divjem orkanu, ki sklanja in ruje nebotična drevesa, ali se smehlja svetle dni, ko leži zemlja v objemu solnca, ko žari in dehti tropični cvet, ko gleda lotos v solnce in premišljuje brahmin uganko življenja?

Hodim, kot si hodil ti, stric Marijan, po vrtovih audskega kralja. A tebi je cvetel tu prelestni cvet prve ljubezni, tebi se je smehljala hči solnca, Koleda, tebe je obdajal bajni kras umetnosti in lepote. Mene gleda kup razvalin krasne rezidence audskega kralja, mene opominjajo spominske plošče žrtev krvave vstaje. Leto 1857! Tu imena junaških braniteljev v rezidenci zaprtih ženâ in otrok. Tu kraj, kjer je ubila bomba sir Lavrenca, klet, kjer je čakalo petdeset žena z otroci šest mesecev rešitve. In v bližini soteska, kjer so zajeli Angleži dvatisoč upornih sepojev. Zajeli in posekali . . . Maščevanje za Luknov, Cavnpor! . . . A tudi kri sepojev kliče maščevanje . . . Kje je potem svoboda, kaj je? Svoboda je moč. Indijci prelivajo kri za svojo svobodo, Angleži za svojo. Svoboden bo, kdor je močnejši. Prav si imel, stric Marijan: Ni je, zlate utvorbe mladostnega duha! Ni svobode, ni pravice. Morda vlada v carstvu duha — morda. Vse je tako morebitno.

Kaj mi pišejo iz Gorice? Moliš zame, mati? Moli! To je uteha tvoji duši. Meni ne koristi, ne škodi. In ti se ženiš, modri prijatelj? Ženi se, filister, redi se, dolgočasi se. Zakopal si svoj zaklad. Pa čuvaj mi, prijatelj, čuvaj mi rodni grad, mater, njeno rejenko. Čuvaj mi rožo življenja, mojo Martino mi čuvaj. Ah — Martina čaka biserov — in vi vsi, veliki in modri filistri, čakate mojega izpreobrnjenja in zaklada. Jaz iščem. Gotovo da iščem. A nobena plošča, nobena knjiga ne govori o stricu Marijanu. Kam se je izgubil telesni zdravnik njegovega veličanstva zadnjega audskega kralja?

Luknov, 12. decembra 1900.

O, jaz iščem, ne boj se, mati. Kaj bom našel? Na dnu vsakega vprašanja leži beseda: Bog. Končni rezultat vsake misli. A jaz se ogibljem te besede, jo sovražim. Človek, človeštvo, ne bog, ne mali, ne veliki. Človek, sin solнца, kateremu se uklanja vsa narava. Ponosen in velik, koga se bojiš, komu se klanjaš? Maliku svoje domišljije. Ustavljali so me. Usoda, božja volja, je rekla mati. Hotela mi je navesti blede Elviro. Sam sem klonil za hip z duhom. Menil sem, da me ustavlja višja moč. O Angelik, materin sin, varovanec Svete gore! Prirojena ti je prazna vera — kaj čuda če so te motile za hip materine pravljice . . . Bil je Bog, ki se je včlovečil. O pravljica, tako sladka, tako mična! Kaj nisem pretakal otrok solz, radosti radi nje? Pa razumem čarobno, človeštvu drago pravljico: Bog je postal človek, človek naj postane Bog. Otrsite se mračnega boga, mračne misli, si rekel stric Marijan. O, dolgi vekovi se ga otesajo, se ga ne morejo otresti. Rimljani, Grki, so si ustvarili svetle, vesele bogove, ki so uživali zemske slasti, ki so vabili k uživanju. Kako da je premagal Galilejec s svojim mrkim ukom o odpovedi, svetle, vesele bogove? O jasni, vedno zeleni Olimp — izgubil si svoje božanstvene prebivalce, mōra mračne vere je zatrla čut lepote. Temni vek, temni ljudje!

O, jaz iščem, mati! Iščem misel svetlo, veliko, ki bi ogrevala, vladala svet. ki bi zenačila razlike stanu, utolažila prepire, ublažila srca. Jaz iščem. Tej misli bo služil moj veliki zaklad, Martina, moja žena, moji prijatelji . . . Z zakladom bom enak Mojzesu, ki se je dotaknil skale . . .

Luknov, 13. marca 1901.

Stric Marijan, trinajsti marc je! Obletnica dne, ko si korakal z Kudličem v boj. Na vas je gledal svet. Bili ste veliki, bojevali ste se za svobodo. Še živi v Ameriki tvoj soboritelj Kudlič, stric Marijan. Tvoje kosti, tvoji plavi kodri so razpadli že davno. Svobodo so uklenili paragrafi, stražijo jo bajoneti. Svoboda je postala vlačuga, stric Marijan, služi tistemu, kateri jo plača. Kaj ste dosegli, vi bojevniki osemindesetega leta? Menili ste, da priborite ljudstvu srečo, boljše gnotno stanje. A naš kmet, Kudlič, toži po starih časih, ko ga ni gulila tlaka, kot ga guli današnji davek, ko ga niso tirale dedu neznane skrbi v rani grob. Kaj pomaga kmetu vaša svoboda, on hoče kruha. Široka masa ljudstva ne razume idealnega teženja. Kruha, kruha prosijo od Boga, od vlade. Marsikdo je veren, ker mu to koristi. Ko se vrnem bogat, bo konec hinavščine . . . Ko se vrnem, se podro hramovi sužnosti po naših gorah, pot na Sveto goro zaraste trava . . .

Luknov, 20. avgusta 1901.

Ko se vrnem . . . Se li vrnem sploh kdaj? Objel me je čar tujine. Zaman mi pišeš, mati, zaman vprašuješ, Emil, zaman mi govoriš, Nino, da se ti topi denar, da znaš že sam zagovarjati kače, da je treba iskati . . . Objel me je čar tujine.

Benares, 13. marca 1903.

Pomladni vetrovi vejejo doma, bude velike misli, drzne osnove. O, lastno je sinu zemlje, da se otresa z materjo zimskih verig, da hiti k solncu. Lastno je mladini, da ljubi svetlobo, se bori za njo. Mlad sem, močan. Prepričan, da zmagam. Ti si se uklonil, stric Marijan, tešil si Koledo in sebe s pravljico. Verjel si, ker je rekel: Jaz sem življenje . . . Življenja željan si verjel, ker se ti je bližala smrt. Jaz sem močan. Ne verujem, se ne vklonem.

Bajka je, mati, tvoj Bog - človek, v bajko si verjel, stric Marijan, z bajko si grenite vsi življenje, lajšate svet. Indijski Jeruzalem, prastara Devashada, me je sprejela v prazničnem šumu. Mošeja pri mošeji, pagoda pri pagodi, romar pri romarju. Vse daruje, se klanja, se čisti v sveti reki.

Vse veruje. Kot pri nas.

Benares, 1. majnika 1903.

Z mrzlično vnemo sem prečital Vedine knjige. Brahamano, Sutro, Upanishado, Itilasso in Purano. Vsak dan se pregovarjam s brahmini, imami, židi in fakirji. Modri so, modri — a ne prepričajo me. Višnu z milijonom manjših bogov mi ne imponuje. Ogenj Parsov, Allah Mohamedov, kruti bog židov, me ne vlečejo nase. Iščem, mati — veliko, svetlo misel iščem.

Benares, 31. oktobra 1903.

Višnu, Živa, Brahma. Trojstvo, ki se prelija iz osebe v osebo, ki je ustvarilo, zdržuje in urejuje svet. Samo eden, vsemogočen večni, mi je rekel modri Keshub Chundersen. Dokazal mi je, da veruje jud le v enega boga, v prapočelo, ustvaritelja. Dokazal mi je, da ne moli Pars ognja, da mu je kot židu le podoba večnega. Dokazal mi je, da so razna verstva iznikla na isti podlagi, da veje iz Vede in starih sporočil duh razodenja. Keshub Chundersen je prepotoval vso Evropo, ustanovil novo sekto. S svojim naziranjem se bliža kristjanom. A krsta ne sprejme modrijan.

Benares, 15. novembra 1904.

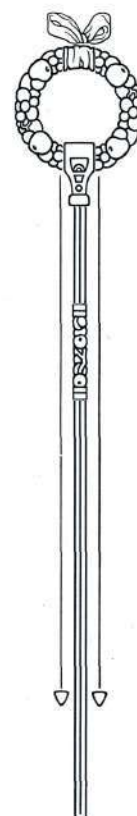
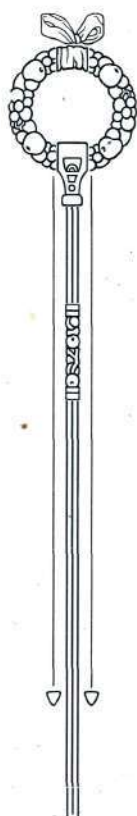
Biti mora res moč, ki vlada, ki nas pahne v svet. Jeli večna? Ali pa mine tudi ona z nebom? Zato je prazen up na večnost, smešen, utemeljen naš boj s krivično močjo. Jaz jo izzivam, je ne poznam. Lastnik velikanskega zaklada se ne vklonem nobeni moči.

Gura, 1. decembra 1904.

Nikdar se ne vzpne sin zemlje do solnca, nikdar ne reši nadčlovek človeštva iz suženjskih spon. Dokler bo živel človek, bo trepetal. Snoval bo. Tajna moč mu bo vničevala načrte. Mar nisem hotel? Moč velikansko sem čutil v sebi. O stric Marijan, kot ti — sem orel strtih perot . . . Potrt hodim med marmornimi podrtinami Gure, krmim krokodile, se zavijam v volovsko kožo. Premišlujem. Dvigniti sem hotel svet, a sem berač, ki ne more in tudi noče kot berač domov. Berač sem in vendar tako bogat,

ostaja nekaj stalnega. Sicer ne bi vedeli, da se giblje čas, da se gibljemo mi. To stalno, vedno, mimo katerega rajajo in izginjajo svetovi, kaj je to?

Bog je to, mi odgovarja trepetaje duša med podrtinami stoletnega bogastva. Bog je to? Zakaj ga ne spoznam? Trudna je moja duša med tigri, krokodili in molčečimi fakirji. Željna luči. Razodeni, pokaži se mi bog Parsov, Indov, Izraelitov, Mohamedanov. Pokaži se mi bog vesoljstva. Da ne tavam več v temoti, da najdem misel veliko, svetlo. Vodi me, čudežni bog, vodi me domov k materi . . .

ANTON CHIATTONO

SPOMENIK CESARICE ELIZABETE

ker ne potrebujem ničesar. Izgubil sem zadnje zvesto srce. Predrzni Nino je končal, žrtev moje lahkomi-selnosti, mlado življenje. O mati, Martina! Ne vidite me več. Stanoval bom med tigri in krokodili, dokler ne padem kot plen zveri. Nezvesta banana, zakaj nisi hranila zaklada, kdo ga je vzel?

Gura, 31. decembra 1904.

Marmorne razvaline, mimo vas hite stoletja. Priča ste minljivosti. Kraljestva in rodovi, vse mine. Mine slava, premoženje, vse mine. V teku časov

Gura, 22. januarja 1905.

Ti se smehljaš, stari Sidi, moji želji po domu. Glej, mlad sem še, poln hotenja. Ti si kot zemlja, mimo tebe je šlo stoletje. Med podrtinami si podrtina. A spomina nimaš sveti, stari mož, spomina. Vprašam te po stricu in zakladu, a ti molčiš, govoriš le modre izreke o nevrednosti, minljivosti sveta. Sidi, prosim te, rotim, pomagaj mi odtod. Novo življenje polje po meni. On je, Sidi, da, On je. Delal sem zoper Njega, delati mi je zanj. Stotine mladeničev je zavedla moja beseda . . . Sidi, pri Vsemogočnem,

v katerega veruješ, ne veš za kamne, za drage, žlahtne, ni ničesar v podrtinah, kar bi služilo meni?

Bil je zdravnik Ali Wassida, poslednjega audeškega kralja. Bil je tvoje postave, lica in srca. Tudi on je hrepenel po zakladu, po domu, po Bogu. Izročil sem mu Mihrbanovo zapuščino. Pa našel je smrt. I ti jo najdeš. Veliko bogastvo je nesreča — biserih lepi tvojega sorodnika kri, lepe knežne solze. Zavzet strmim v fakirja. O Sidi, ali veš . . . Kje je zaklad? Dragocenosti Indije niso za tujce, tem prinašajo smrt. Izvedel sem, kje je umrl mož tvojih las in oči. Poiskal sem in našel zaklad, ga spravil v stari kraj. Brahminom ga izročim, kadar pride čas . . . A tebi — hočem spoštovati željo mrtvih, dam ti Koledine bisere.

V volovske kože zavita, neumita, bosa sva stala pred zakladom, ki nima cene. Strmel sem v blesk zlata in draguljev. Kaka moč je v tem bogastvu! Kdor bi ga imel, bi vladal svet. Kdo ga čuva? Slabotni starček . . . Zavrtelo se mi je v glavi . . . Pa ozrl sem se na krasne zlomljene stebre, spomnil se, da je strohnel davno humaim, ki je stopal bleščeč se draguljev med njimi. Prazno, minljivo je vse, ostanejo le dobra dela. Pustim bogastvo, reven se vrnem domov.

Calcutta, 14. marca 1905.

Delam, da si služim kruh. Pa kdaj si pridobim za vožnjo? Bisere za vratom, sestradan, bogat in vendar — reven. Da bi le ostal zdrav. Če čakam tudi deset let, da si prihranim, enkrat pridem vendar domov. Tod se širi kužna bolezen. Ko bi prišla mene, prosim samo, da odpošlje, kdor me najde, te bisere na moj dom.

Calcutta, 1. aprila 1905.

Zdelo se mi je, da sem doma. Da se sklanja nad menoj mati, ljuba sestra. Zdelo se mi je. Bil sem gotovo zelo bolan. Napadla me je kužna bolezen. Obležal sem, odnesli so me. Ležim v visoki, zračni sobi. Punka se giblje, hladi. Drage prikazni mojih sanj, mati, sestra, kje ste? Kdo si ti, ljuba mala redovnica? Kapa senči drobno, shujšano lice, razširila so se usta, povečal nos. Iz rjavega očesa pa gleda globoko sočutje. Rozika, zlata sestrška duša! Pisala mi je mati, da si odšla za menoj. Iskal sem te po vseh bolnišnicah, koder sem hodil. Rozika, drobna, zlata sestrška duša, pojdiva domov, k materi, k Soči. Krasna, a tuja je ta dežela. K materi, Rozika . . .

— Ne smeš, mi praviš. O pač, smeš! Dosegla si svoj smoter, vrniva se. — A s čim, zlati brat, s čim se vrneš? Ne veš? Glej: Biseri so Marijini. A škatljica iz slonove kosti, pokrita z rubini, sme biti

tvoja. Hiti domov, delaj in upaj, tolaži mater. Daj Bog, da se vidiva, redovnica nima v oblasti svojih potov. —

XX.

Takoj zjutraj pojdem, je rekel Angelik. Pa razšla sta se z materjo pozno v noči. Spal je, ko je stalo solnce že visoko na nebu. Prebudil ga je melodiozni ženski glas, ki je rekel velevalje:

„Četudi. Zbudite ga — jaz moram govoriti z njim.“ Naglo se je otresel Angelik spanca. Spoznal je Martinin glas. Peris ji ugovarja nevoljen, da je gospod truden. Angelik pozvoni. Perisu veli odpreti Martini njegovo sprejemnico in mu pomagati, da se napravi. Pa stari Peris je postal neokreten. Naglo se napravi Angelik sam in pogleda v zrcalu svoje možato lice. Je on tisti, ki je trepetal pri Martininem glasu? Kako ravnodušen bi ostal zdaj ob njem, da ga ne veže čast, beseda in vest. Kako da je prihitela Martina k njemu?

Rožnata svila se ovija tesno Martininega telesa, valovi vranih las silijo v lice. Slamnik, poln cvetja in trakov, rožnati šolnički, vse kaže, da se je potrudila, da bi dopadla dolgopričakovanemu ženinu. Pa neki tajni strah zapazi Angelik v njenem obrazu, ko mu stopi naproti, povese pogled. In Angeliku ne zatrepče srce v bližini tako lepe neveste. Lepa je Martina, mnogo lepša nego kdaj. Bolj bujna, razcvetela. Ali otroški čar je ubegnil od nje. Nekaj strastnega je okrog kipečih usten, v vlažnih očeh.

Lepa je Martina, njegova nevesta. Kot breskvina cvet je njeno lice, vabljivo je mlado, bujno telo. Zakaj je ne objame, ne pozdravi kot ženina nevesto? Hladno ji stisne samo roko, jo vodi k divanu. Mrzlo si sedita nasproti. Martina je poparjena od tega sprejema — pa se zave, da mora obvladati ona položaj. Vzame v mehke roke Angelikovo, se oprasča, da pride sama k njemu, da si osvaja pravice neveste. Saj ga je čakala dolgo in zvesto. V strastnih besedah mu potoži, kako težavno je njeno stališče, kako se mora žrtvovati za stariše, se bojevati z materjo za svoje poštenje. Z lastno materjo, ki prodaja hčer in trdi vedno, da je Angelik ne vzame, in Vidonijevi se posmehujejo . . .

Ponosno izpregovori Angelik:

„Kamenski ne prelomi besede. Vse vem, Martina. Smiliš se mi. Zato pospešim poroko, da te rešim.“

Razloži, pove deklici vse. Martina, ki se je razžarela pri prvih Angelikovih besedah, postane bleda, zamišljena pri razlaganju, kakšno bo njeno prihodnje življenje ob njem. Angelik jo opazuje, razume in ugane njene misli: Prišel je brez bajnega zaklada — težko življenje jo čaka. Sen o zabavah, s katerim

se je tolažila vsa leta, je prazen. Mar bi ne bilo bolje ... Pa kdo vzame Collettijevo Martino? V poštno zvezo nihče, v nepošteni čaka sramota, revščina, zgodnja smrt. Kamenski graščak je še vedno ugledna partija. Mrzli Angelik se že ugreje zopet — potem bo delala ona po svojem. Pa pogledala je na njegovo čelo. Železna volja kraljuje tam. Trd bo, neizprosni. Ker je ne ljubi. Zakaj zre tako hladno na njo? Ah, ona blede in tiha, se mu je ukradla v srce ... Ah, ona najdenka ... Prostoren je grad, pa za njo in za Martino ni mesta v njem ...

Strastno izpregovori Martina: „Obljubil si mi, da me ovenčáš z biseri, ko se vrneš. Prebolim to prevaro, skromno hočem živeti, delati. A enega me reši, Angelik — reši me najdenkega zasmeha, njene bližine ... Obljubil si mi ...“

„Obljubil sem,“ de mračno Angelik. „In ona sama hoče, ošabnica, od nas. Pa moja volja je, da ostane, da se sprijaznita. Zakaj bi hodila sirota po svetu — materi naj bo v družbo, tebi v pomoč.“

Nevoljno zategne Martina ustnici. Sladko govori: „Pusti jo, naj se košati s svojim znanjem. Bolje se bova razumeli z materjo, ko ne bo stala ona med nama. Hudobna je, zdražljiva.“

„Treba potrpljenja na obeh straneh. Ker si že tu, Martina, pokličem Ivanko in ji povem ... Potem te vedem k materi.“

„Oh, meni se ne mudi, da vidim najdenko,“ reče Martina zaničljivo. „Pokaži mi rajši bisere, pokaži mi jih, Angelik ...“

Ves ženski pohlep po nakitu zakipi v Martini, ko odpre Angelik podolgato škatljico iz slonove kosti. Dva niza velikih biserov se leskečeta omamno, čarobno ... Čudna moč je v teh draguljih ... Martino prime silna želja, da si jih osvoji — čuti, da jih mora imeti ali umreti. Imeti mora ta blesk, imeti, in naj stori raditega, kar si bodi. Hlastno seže bela roka po biserih. Z ironičnim usmevom zapre Angelik škatljico. Pa Martina ga objame, prosi strastno:

„Nikar, Angelik, nikar! Ne nosi prelepih biserov črni podobi na Sveto goro. Milijon kron, si rekel, so vredni. Tako premoženje ohrani doma. Obljubil si mi biserov — drži svojo besedo, Angelik Kamenski!“

Ironičen usmev zaokroži zopet Angelikove ustni. Nekdanji Angelik se ne bi bil ubranil takim prošnjam ... Sedanji se reši hladno nevestinega objema, govori mirno:

„Meniš, Martina? No počakaj, da vidiva komu se bolj podajo biseri, tebi ali najdenki.“

Angelik pozvoni. Mrk posluša Peris njegovo naročilo, mrko zre na Martinine koketne nožice. Kako kratko je bilo veselje, da se je vrnil gospod!

Martina strmi v gospodarja in slugo. Ali ji ne nastavlja Angelik pasti? Morda ve vse in ji pove

vpričo najdenke ... Ne, ne ... Saj je postal tudi njegov obraz bolj trd in neprijazen, kar je naročil, da naj pride. On ne mara najdenke. Ne mara? Ostro pogleda Martina ženina, ko vstopi Ivanka ponosna in blede, v preprosti obleki iz modrega satina. Ostro ga pogleda in mrzlo ji postane pri duši, nekaj trdega, neprijaznega ji stopi v obraz, pokvari njegovo lepoto. Ivanka je lepa. Lepša, kot si je mislila Martina. Nekaj blagega, plemenitega veje od nje. Nežna je še, nerazvita. Čista. Ni se še borila s strastmi, ne pozna življenja. Venec slave ji spleta mladina — kot poosebljena poezija stoji tu ... Ah, Angelik, kreposten, svet mož mora ljubiti ta čisti, ženski lik ... Morda se ne zaveda sam tega — a zave se, in tedaj bo grenko tvoje življenje, Martina ... Saj hočeš biti dobra, zadostovati za grehe svojih roditeljev, biti Kamenski vrla sneha, imeti najdenko zraven sebe. Pa kaj pomagajo vsi sklepi. Greh roditeljev se kaznuje. Angelik ljubi, bo ljubil Ivanko. Mrzel bo hodil ob njeni strani, a ona, strastne ljubezni potrebna, bo prisiljena v sramoto, če ne izpodrine in ne zamaže zopet Ivanke, ki stoji ponosna nji nasproti in jo meri hladno.

„Kaj se merita tako?“ izpregovori Angelik s trdim glasom in motri deklici. „Podajta si roki, boudita si dobri. V skupnem delu in slogi hočem, da živimo vsi.“

„Nikoli!“ je rekla ponosno Ivanka. „Prvo službo, katero dobim, vzamem. Ne bom delala napotja vaši gospé, gospod graščak.“

„Kaj?“ je vzplamtel Angelik. „Kdo ima pravico odločevati? V službo pojdeš, kadar dovolimo mi. Nisi prosta. Zato odloži svojo trmo, podaj roko Martini, ona ti hoče dobro.“

„Gotovo,“ je pritrdjevala Martina in objela deklico, ki je stala nepremično, kot zapanjena. Stopilo ji je tako težko v noge. Niti oditi da bi ne smela? In gledati da bi morala Martino in Angelika vkup ... Ne, tega ne prenese. Ona vzroji, pove vse, skliče mrtvega Valentina iz groba ...

„Tako je prav,“ kima Angelik Martini in pravi nekoliko prijazneje: „Poglej zdaj še ti, Ivanka, bisere ... Snoči si odšla ... Glej, Martina pravi, da je škoda biserov na Sveto goro, da naj jih dam nji. Kaj praviš ti?“

Deklica pogleda Angelika, pogleda bisere in se zamisli. Štiri leta so pretekla, kar je stala na Sveti gori, gledala ladje, ki so hitele v megleni daljavi. Za bajnim ciljem je odšel. Resnica in ljubezen me kličeta, je rekel. Našel je resnico, dosegel ljubezen. Ona pa je obljubila tam gori zvestobo svoji nesrečni ljubezni, ona si je zapisala odpoved v srce, na čelo. O biseri, vi bledi, medlo lesketajoči! Da bi se strnile vse moje solze, postale bi večji, svetlejši biseri ...

Nanizala bi jih na zlato nit potrpljenja, obesila jih Martini za vrat... Da bi žarela prelestna Angelikova nevesta v biserih Ivankinih solza...

„Vidiš, Angelik,“ se smeje Martina, da ji žari veliko oko, „vidiš, tudi ona je vsa prevzeta. Čuj, daj vsaki niz prekrasnih biserov in prihrani si pot na Goro.“

„Kaj!“ se predrami Ivanka in gleda začudeno Martino. „Biseri so vendar... zapuščina indijske kneginje — namenjeni Mariji. Greh je, dotekniti se jih...“

„Prav govoriš, otrok,“ reče zdaj Angelik mehko, „še danes pojdemo na Sveto goro, izročimo Mariji Koledin dar, solze strica Marijana, naša srca.“

„Da, naša srca,“ reče tiho Ivanka in gleda, kako zapira Angelik bisere v šatuljo. Srpo zre Martina na oba. Kako blizu sta si — kot da ju nekaj vleče skupaj. Da si pojasnita svoja čustva, je ona izgubljena... Nepopisna zavist, resno sovraštvo se vzbudi v Martini.

Stari Peris, ki vstopi in naznani Angeliku, da ga prosi šentmavski župan nujno na besedo, spravi Martinine misli v nov tir. Tako, da, tako...

„Samo za hip prosim, Martina,“ se obrne Angelik k nevesti, „naš župan ima vedno dosti dela, ne smem mu kratiti časa. Ivanka, ti si domačica, postreži in vedri mojo nevesto, dokler se vrnem.“

Ostali sta sami.

In mahoma je prekipela že dolgo let speča zavist. Naglo stopi Martina pred Ivanko, jo premeri in sikne:

„Najdenka!“

Kot da jo je udaril bič, se upokonči dekle. Iz bledih ust se izvije vzklík:

„Morilčeva hči!“

Martina se strese, omahne na stol. Najdenka se vstopi pred njo, jo premeri zaničljivo in se nasmehne bridko:

„Martina, lepa, ljubljena Martina! Povej, kaj si storila ti dobrega, da ti je naklonil Bog vso mojo srečo? Pa bodi! Imej jo! Najdenka ti ne bo delala napotja — najdenka gre iz gradu, po katerem hodi tvoja noga. Le združite se vsi v ljubezenskem objemu proti siroti najdenki. O le! Najdenka gre — ničesar vašega ne vzame s seboj...“

Ponosno se obrne in odide. Lahek korak obmolkne na hodniku, se sliši zopet... Martina skoči k durim, vidi, da odhaja Ivanka. Culico v roki, ponosne hoje. In vendar ji je bil rekel Angelik pol ure poprej, da je ne pusti v svet. To ga užali, to je treba uporabiti... Toda saj pojde za njo, saj jo poišče. Treba je preprečiti to, ga prepričati o dekličini hudobiji... Ha — biseri!... Zakaj je odšla Ivanka tako naglo? tako skrito? Ker je —

Gibčna kot mačica skoči Martina v Angelikovo spalnico. Videla je, da je pustil Angelik ključ v železni omarici poleg svoje postelje. Martina posluša... Nikogar ni v bližini. Obrne ključ, seže po šatulji, jo odpre in vzame bisere iz nje. Roka se ji trese... Krade... Krade, da si obdrži krasne bisere in da se reši enkrat za vselej tekmovalke v ljubezni in lepoti.

Ko se vrne Angelik, zeva Martina v salotu. Njemu se čelo zamrači in naglo vpraša: „Zakaj si sama — saj sem vendar rekel...“

„Ah, pojdi mi, Angelik, s to neprijazno deklinjo. Ko si odšel, je šla ona v tvojo spalnico, jaz sem šla vun. Ne bom se ji klanjala.“

„V mojo spalnico je šla?“ se čudi Angelik — „ah da! Gotovo ji je povedal Peris, da sem razstavil po mizi spominke iz Indije. Ona se zanima za moje poti. No, se pa pomenita drugikrat. Pojdiva k materi, čakajo.“

S tožnovdanim smehljajem pozdravi gospa Kamenska Martino. Leta in hrepenenje po sinu so premagala njen ponos. Martina se ji bliža ponižno, jo uverja svoje vdanosti...

Ko je klical zvonček grajske h kosilu, je vodila graščakinja Martino pod roko v obednico, z drugo roko se je držala Angelika. Za štiri osebe je pokrita miza — pa ko posedejo, ostane četrti sedež prazen. „Zaklič vendar gospico,“ reče gospa in stari sluga čuti, da je nevoljna ter hiti odgovarjati, da jo je klical, iskal.

„Poklič jo še enkrat,“ veli Angelik. Čakali so s kosilom. Peris se je vrnil in trdil, da je morala gospica iz gradu, ker je ni nikjer. Angelik in mati se spogledata. Kaka otročja trma! Treba jo bo odvaditi tega — odvaditi koj izpočetka.

„Dovolite,“ pravi Martina in vstaja, „dovolite, da odidem, skoro se pojavi trmoglavka.“

„Ne, ne,“ ji brani gospodar in gospodinja. Pa zaman skrivata senco nevolje, katere ne more pregnati Martinina velika ljubeznjivost. Vendar zmaga Martina popolnoma. Po kosilu jo povabita mati in sin, da bi šla z njima na Sveto goro. „Da, pojdimo,“ pravi Martina in obrne pobožno oči, „pojdimo, izročimo se Mariji...“

A bila je blede, ko se je vrnil Angelik, napravljen na pot, dragoceno šatuljo v roki. Že jo je hotel vtakniti v žep. Pa nasmehnil se je zadovoljen sam s seboj, ker je prinesel vendar Koledino izročilo srečno domov, ker ga hoče nesti sedaj na mesto želja strica Marijana. Nasmehnil se je in odprl... Kar ostrmi, smehlja prehaja v tako čudno zavzetje, da se prestraši tudi mati, strese Martina.

„Kaj je to?“ zaupije Angelik. „Saj sem položil vendar bisere v šatuljo — ti si videla, Martina!?“

Prodirno se upre modro oko v njo. Pa nobena mišica se ne gane v Martininem licu, ko pravi prestrašena:

„Sem videla ... Nesel si šatuljo v spalnico.“

„Kdo bi bil vedel za njo ... Tujega človeka ni bilo v gradu.“

„Da bi tudi bil — kako bi vedel ravno za bisere?“ odgovarja s tresočim glasom Martina. „Najdenka je šla za teboj v spalnico ...“

„Najdenka!? Kaj meniš vendar, Martina?“ jo zavrne ostro Angelik, njegova mati vstane, jo premeri.

„Užaljeni ste — zakaj pa je izginila z biseri? Videz je tak ...“

Da, videz je bil tak. Kočijaž, ki je prišel predpoldne iz mesta, je povedal, da je videl gospico Ivanko. Peš, culico v roki, je šla proti pokopališču. Mati in sin sta se spogledala. Kaj pomeni to? Ivanka odšla, ko ji je vendar prepovedal sin ... Odšla ravno zdaj ...

„Obdolžiti je raditega vendar ne moremo,“ tolaži prepadeno Martinin sladki glas, „kako lahko je prišel kak potepuh v grad ...“

„Saj res,“ reče bolestno Kamenska, „tudi Valentina je umoril baje potepuh. Našli ga niso, kot ga ne bomo mi ...“

Martina postane iz blede zelena. Angelik ne opazi ničesar, ne sliši, se vleče nervozno za brado. „Kaj praviš, kam je šel ubogi otrok?“ stoče Kamenska. „Pošljimo za njo! Da si le ni kaj naredila, sirota ...“

„Milijon kron so vredni biseri,“ se oglasi zopet Martina. „Kjerkoli bi jih hotela prodati, jo zapro. Menim, da jih bo skrivala in tajila, če jih ima.“

Gospa Kamenska vstane in pravi resno:

„Če se je res pripetilo to otroku, bodite prepričani, Martina, da ji ni bilo radi vrednosti. Morda si jih je primerjala, pa je prišel ravno kdo in je vrgla bisere nehote v žep.“

Pozvonila je in ukazala upreči. Martina je bila vesela, da je mogla oditi. Angelik je prosil nevesto, da molči o tem žalostnem dogodku. Ves iz sebe se vrže v stol, ko je bil odspremil Martino do kočije in se vrnil k materi.

„Kaj hočeva?“ je tarnala mati. „Da jo daš iskati, se raznese hitro glas — še zapro jo. Previdno moraš postopati, da se ji ne vniči mlado življenje, ki je tako že polno gorja. Gotovo obžaluje že — bi se rada vrnila. Morda je pri Elviri ...“

„Poiščem jo tam. A če je ni tam? Gotovo nam je dolžnost varovati njeno čast — a glej, mati, kako trpi potem moja. Rekli bodo, da sem spravil sam drage bisere ...“

* * *

Nič ni rekla Elvira, ko je prišla Ivanka s culico v roki k nji, se ji vrgla za vrat in jokala strastno. Bila je pripravljena na to, da pride, kadar se vrne Angelik. Torej jo je sprejela, kot se sprejme bolno dete. Peljala jo je v nji namenjeno sobo in jo pustila, da se izjoče. Tolažila jo je, da ostane pri nji, dokler ne dobi službe in tudi nadalje, če dobi, kot upa Elvira, službo v Gorici.

Mali Pierre in stari Salle sta se veselila Ivan-kinega prihoda. Mali je vpraševal nestrpno, zakaj ne pride teta Ivanka vun, in je razbijal po njenih vratih. Pa teta se ni oglasila in mama je karala sinčka, da razbija, ko boli teto, ubožico, glava.

Ah, glava! Glava in srce. Zakaj je šla? Ali je morala res iti? Lahko je bilo oditi z upornim srcem, ali nazaj ni več nobene poti ... Njene lepe sobe, vse kar ji je prepustila Rozika, kar ji je darovala dobra rednica — vse prevzame druga. Druga ... Kako rada bi šla nazaj — zapodila drugo iz gradu, iz src ... A nikdar, nikdar več ... Sama je prelomila vez ... Sama je odšla — nazaj ni več nobene poti ...

„Ivanka!“ Kako čudno zveni Elvirin mehki glas.

„Ivanka! Angelik je tu ...“

Skočila je po koncu, si popravila lase, obleko. Ognjen tok veselja jo prešine. Iskal jo je, prišel po njo. O vendar ... Še nocoj se odpočije v svoji posteljici, pri materi ... Še nocoj ...

Naglo odpre. Pa okameni pred njegovim pogledom. Zakaj jo motri tako — zakaj odhaja Elvira tako žalostna?

„Ivanka,“ izpregovori Angelik nekako polomljeno, „ne štejem ti ničesar v zlo — vrni se domov — samo daj mi bisere, da jih nesem, zvest obljubi, še danes na Sveto goro. Še je čas — še je dan.“

„Kaj?“ strmi Ivanka in njen obrazek postane čuden. Kot da vstajajo pošasti pred njo.

„Nikar, otrok,“ reče Angelik proseče. „Priznaj in vrni mi bisere. Vem, da si jih spravila le v hipu prenačlenja — in nikdo drugi ni bil v moji sobi kot ti.“

Z obema rokama se prime deklica za glavo. Oči ji stopijo iz jamic, čuden glas se iztrga iz suhega grla:

„A ... Jaz sem tedaj tatica! ...“ vzklikne in pade nesvestna na tla.

XXI.

Mrzli jesenski veter stresa zadnje listje raz oreh pred županovo hišo. Iz gostilniške sobe prihaja šum glasov, žvenket kozarcev. Pred hišo čaka vprežen voz.

Na vežnih vratih se pokaže županova hčerka Štefanija. Vtakne roki pod predpasnik, gleda otožno

na voz, na tri dame, ki se sprehajajo po cesti, in vzdihne.

Jesen je. Gole so glave gora, prazno je polje in vrt. Zadnji letovičarji odhajajo iz Čepovana. Kako prijazne so bile rodbine profesorjev iz Gorice in Trsta, kako so oživljali prešerni dijaki vso vas. Letos so imeli tudi visokošolca, brata* poštarice, ki je bila pri njih. Čez dan je grabil seno, pomagal pri kmečkem delu. Zvečer so se zbrali dijaki okoli njega, so telovadili, peli. Prijetno je bilo, a vse je odšlo s poletjem. Tudi poštarica. Zdaj podi mraz še upokojena profesorja Berina in Šelegoja ter njiju soprogi, tako dobri gospe. Baš se poslavljata od mlade, vedno otožno blede učiteljice, ki je prišla pred mesecem dni v Čepovan. Učiteljica spominja Štefanijo zelo na poštarico Viko, nji tako ljubo prijateljico. Pravijo, da je učiteljica iz grada ob Soči pri Solkanu. Pravijo, da je pesnica. Tista, o kateri so govorili navdušeno goriški dijaki.

Saj je res podobna pesnici. Izgleda kot človek, ki je prestal hudo bolezen, ki nosi težko bol. Ogiblje se ljudi. Tako preprosto je oblečena, vedno enako, in vendar se ti zdi kraljičina. Pravijo, da ji ni treba služiti, da se je skregala doma, kot pred par leti tista Elvira, in prišla iz same objesti na kmete. Gosposke muhe... Pa Elvira je kazala, da ima res veselje s šolo, Elvira se je omožila. Učiteljica Ivanka je pa, pravijo otroci, včasih tako razmišljena, da jih niti ne sliši, če kričijo tudi vsi v prek. Učiteljica Ivanka se ne omoži. Pravijo, da nosi nesrečno ljubezen v srcu. Morda do graščaka, ki se je oženil to poletje? Saj so profesorjevi pravili nekaj takega, nekaj zelo čudnega. Govorili so o nekih bisserih...

Premišljuje Štefanija, v sive plašče zavite dame se bližajo vozu. Pristrčno stiska Berinova učiteljico roko in pravi:

„Ne morem povedati, kako težko vas pustimo tu. Ubogi otrok, vaje družbe, kaj počnete tu, v zimi, samoti?“

Učiteljica se smehlja bridko, molči. Šelegojeva gospa pristavlja: „Škoda, škoda za vas. Pokazali ste se kot zvezda na našem literarnem nebu. Kaj pokopujete svoje dari v te hribe, zakaj ne pesnikujete, nočete več pesnikovati? Skrivate se svetu. Kaj vam je storil? Ne bo tako hudo, kot si slika to vaša domišljija, katere imate nekoliko več kot mi navadni ljudje. Slišali smo nekoliko — a jasnega ne ve nihče v Gorici. Zakaj ne potožite prijateljici?“

Učiteljica strese lepo glavo: „Potoženo gorje ni več gorje. Najhuje je, kar se povedati ne sme. Zakaj ne pesnikujem? Nečem dati svetu svoje duše, svojega gorja. Oh! Slavo so mi obetali, pa pokrila me je sramota. Najsibo! Uklanjam se neprijazni usodi.“

„Ne,“ odkima skrbno Berinova, vi se ne klanjate, vaša občutljiva pesniška duša trpi. Že leži senca vaših muk na vašem obrazku. Vi se postarate, ovenete hitro, Ivanka. Lotite se zopet dela, iztrgajte se samoti. V Gorici vas pogreša nebroj častilcev...“

„Ni mi zanje,“ odgovarja trudno učiteljica. „Pozabe iščem, smrti. Umira priroda. Umira, kar je kילו velikega in lepega v moji duši. Hotela sem... Pa zgodnja slana je zamorila cvetje... Ono ne vstane več...“

„O pač!“ de z usmiljenim smehljajem priletna gospa Berinova, „prisije solnce, cvetje vstane. Treba je ljubezni, upanja...“

„Kaj naj upam?“ vzdihne tožno učiteljica in pogleda gole gore. „Prazno kot zimska priroda leži življenje pred menoj. Da bi bila vsaj stara... Vedela bi, da bo skoro konec. Tako pa... Prosim vaju, dragi gospe: Ne govorita nikomur o meni...“

Naglo stisne gospema roko in odhiti v vas. Iz hiše prihiti vaška elita, spremlja profesorja letovičarja k vozu, se posavlja s srčnimi besedami. Štefanija gleda za vozom, črno oko se zasolzi.

V šoli pa skačejo otroci po klopeh. Učiteljica sloni pri oknu, ne vidi, ne sliši. Ona spremlja v duhu voz, ki hiti proti Gorici. Voz pojde skozi Solkan, mimo soškega gradu. Morda stoji na stolpu siva, upognjena rednica, morda pride na stolp ponosni graščak. Morda je obema v misli eno ime. Pa se ne zavedata krivice, podita spomin na tatico od sebe. In če bi hotel Angelik dvomiti, premišljevali... Prelestna se mu bliža Martina, govori z zaničevanjem o tatici... In delo, silno veliko delo, ne pusti Angelika, da pomisli nazaj... Naložil si ga je toliko — morda samo zato, da pozabi? Zdaj stoji na čelu krščanskega gibanja po Goriškem. Če vzame Ivanka v tresočo roko list njegove stranke, čita na prvem mestu njegovo ime, spremljano z občudovanjem njegove požrtvovalnosti, njegovega jedrnatega značaja.

Da, jednat je njegov značaj, trdna njegova beseda. Nikdar več, je rekel, naj ne stopi najdenka v njegov dom. Nikdar več. Ker je plačala dobroto s sramoto. Ker je oropala svetišče, da zadosti svoji zavisti. Da očrni Martino, tako pravijo, je vzela bisere, prestrašena, kaj bo, če jih dobe pri nji, jih je vrgla v globoki Sočin tolmun. Tako pravijo, razlagajo vse psihologično, naravno. V nervoznosti je storila, pravijo, nečemo ji škoditi, molčimo. Da, v nervoznosti... O, Martina, ti žarnooka, prelestna — tatica moje mladosti, vse moje sreče. Klela bi te, tožila, dokazovala... Pa ti si žena njegova, ti ga ljubiš — zato molčim. Ti ga ljubiš, a on ostaja hladen proti tebi. Bog te kaznuje, Martina. Nikdar se ne uživiš v Angelikovo globoko dušo — nikdar se ne spusti on k tebi. Oprosti ti Bog — jaz ti ne morem.

Mestna hiša Votivna cerkev Vseučilišče

Državna zbornica

Dvorno gledišče

Ljudski vrt

DUNAJ IZ ZRAKOPLOVA

Ne morem moliti, ne morem delati... Ne morem ničesar, odkar sem čitala v ljubljenih očeh besedo: tatica...

Od takrat je zagrnila temna senca mojo mladost. Zgrudila sem se pred tisto besedo in ko sem se zavedla, sem se našla v bolnišnici. O! V Elvirini palači, v soškem gradu ni bilo prostora za bolno tatico. Lahko bi ukradla, odnesla še kaj. Saj ji ni nič sveto — ker je vzela in uničila Mariji namenjene bisere... Tatice, vlačuga! Sprejemala je pisma, delala znanja... Pokrila s sramoto ime Kamenskih. V divjih fantazijah vročinske bolezni sem tavalala ob Soči, da končam bedno življenje v srebropeni. Klicala, prosila sem smrt... A smejala se mi je porogljivo iz kota...

Otroci skačejo, da se kadi prah v oblakih pošolski sobi. Učiteljica ne sliši, ne čuti. Spominja se le bridkosti tistih dni... Bolna, tako bolna in nikogar k nji. Kje je Elvira, njena dobra, blaga Elvira? Kje Pierre? Ah, okužil bi ga duh tatice...

„Prišli so gospa, dokler ste bili v nesvesti,“ je pravila usmiljenka, „hodil je sel iz gradu. Zdaj nimajo časa. Graščak se ženi.“

„Ženi se! Angelik se ženi z Martino.“ Skočila je iz postelje. Hotela je ustaviti poroko, rešiti Angelika... Povedati vse... Ga prositi na kolenih, da veruje nji, nji, ki ga ljubi... Martina, mu reče — je vzela bisere, Martina, morilčeva hči... O, jaz nisem najdenka, sirota... Jaz sem Žebrova Ivanka, jaz sem tvoja nevesta, moj Angelik...

Iskala je s tresočo roko obleke. Bolniška halja je visela na stolu. Sestra usmiljenka je ustavljala razburjeno, ki se je zamotala v haljo in hotela vun, le vun... Pri vratih je padla v nezavest. In zopet je ležala dolgo. In v urah tiste dolge bolezni, ko ni bilo nikogar k nji, je oledenelo njeno srce za vse — samo za Angelika ne. On, junak njenih sanj, je bil le preslepljen. Pa odkar je sama v Čepovanu, se dviguje srd tudi proti njemu. O, vsi so enaki do najdenke sirote, vsi... Hinavsko so skrbeli za njo. Služba v Gorici, stanovanje, vsa njena obleka in perilo, vse jo je čakalo, ko je okrevala. Samo beseda sožalja, ljubezni je ni čakala. Ni prišla mati, ne Elvira. Nikdar več v grad, je rekel Angelik... Ni sprejela njihove miloščine. Vse, vse jim je poslala nazaj. Zahvalila se je za službo v Gorici. Oh,

le daleč, v hribe, da ne vidi znanih, hinavskih obrazov. Dobila je Čepovan. Vzela je iz hranilnice svoje naložene honorarčke in zapustila Gorico. Poldrugi mesec je bil še do začetka šole, ona tako slaba. Odpeljala se je k Sonji, k zvestemu srcu. In zdaj trpi, trpi silno v samoti... Izlila bi bolečine v pesem — pa neče, da izve svet, kaj jo boli. Večkrat ji prihaja na misel Rozika. Ona uživa plačilo svoje odpovedi že tukaj. Kako plačilo dobi ona od Boga za svojo odpoved in muke? Ah, nobenega! Saj ne trpi iz ljubezni do Boga, le iz ljubezni do človeka. Saj sovraži, sovraži od srca Martino — hotela bi jo zatožiti, spraviti njenega očeta v ječo — ali udarila bi s tem Angelika...

Prišla je zima. Tako pusta, tako dolga... Težka in težja je postajala samota mlademu bitju, težji in težji čut sovraštva do Martine. Neki dan je potrkala plašna roka na vratih župnišča, zbegana mlada duša je iskala tolažbe. Župnik je hotel posredovati med njo in Kamenskimi — ponosno je odbila vsako tako pomoč. „Mrtvi so zame, jaz za njih...“

In vendar se je razburila silno, ko je čitala kako napadajo v svobodomiselnem listu Angelika. „Saj se poznamo,“ je trdila nepodpisana oseba, „saj vemo nekoliko, odkod Kamenskega veliko bogastvo. Naj se le postavlja mož na čelo krščanskega gibanja, naj kandidira. Mi bi vprašali gospoda graščaka, pobožnega moža, samo, koliko so bili vredni neki biseri, namenjeni — on že ve kam.“

Ivanka je planila pokoncu. Sramota preti Angeliku... V mesto se popelje — naznači sebe za tatko, da reši njegovo ime. Župnik jo je ustavil, povedal razburjeni rahlo, da gre že dolgo tajna govorica po Gorici, da je obdržal Angelik bisere, jih prodal in si pomaga s skupljeno vsoto tako krasno naprej. Zdaj porablja nasprotna stranka ta sum...

„In jaz mu ne morem, ne smem pomagati,“ je vzklikala Ivanka vsa iz sebe. Videla je župnikovo oko vlažno. Tedaj se je sramovala, da razume drugi, da ljubi še vedno, se preplašila sama globokosti tega čuvstva. Saj pravijo, da mine ljubezen. Zakaj ne mine njena? Križana, teptana vstaja z vedno novo močjo v srcu. Kaj je ni žalil Angelik dovolj? Ponosna duša se ne bi spomnila več nanj — a ona...

O, da bi znala, vedela... kje, kam naj gre, kje je rešitev. Mar bo priklenjena vedno kot na verigo na to čuvstvo?

Bil je truden, snežen dan. Kdo se vozi v gore, skozi gore snega? Bingljajo kraguljčki, konj se utaplja v snegu. Pa naprej, voznik, v gore, v visoke. Tako hoče materina duša, da poišče sinu tolažbe. Gospa Kamenska se pelje v težkih mislih v Čepovan. Pust je. Veselica podi veselico tam doli v veselem južnem

mestu. Martina je plesala, hodila od zabave do zabave. Angelik jo je pustil, da raja. Čudno samo, da pleše Martina vedno le z enim, le z italijanskim častnikom. Čudno, Angelik...

„Naj pleše, mati,“ je odgovarjal sin nemarno in se utapljal v politično delovanje. Kandidiral je za državni zbor. In prišla je tista gorostasna trditev, podla sumnja v liste... Martina je hotela, da pove Angelik vse — Martina... „Nikdar!“ je rekel. „Ti hočeš uničiti siroto popolnoma. Rajši kot bi imenoval na tak način njeno ime, rajši se poslovim od vsega javnega življenja.“ In tedaj je vzplamtela Martina in očitala možu, da ljubi Ivanko, da mori njo s svojo ravnodušnostjo.

Nič ni odgovoril Angelik. Strmel je v Martino, kot da mu je odkrila uganko — povešene glave je odšel v zimski vihar. Dva dni ni izpregovoril z Martino. Tretjega dne ni bilo Martine, ni bilo denarja v Angelikovi blagajni. „Grem v ljubezen, življenje. Če me čaka sramota, naj me. Uživala bom vsaj časek srečo. Pri tebi pa segnijem, zmrzнем. Vzemi si sedaj svojo Ivanko.“

Tako je sporočila na listku Martina soprogu. Izvedeli so, da se je odpeljala s častnikom. Angelik je zardel, ko je prečital listek in ga raztrgal. Kaj se godi v sinovi duši, ne ve mati. A njo je prišlo hrepenenje po rejenki. Zdelo se ji je, da je odšel z Martino hudobni duh iz hiše, da mora biti vse dobro. „Po Ivanko grem,“ mu je rekla. „Treba mi je pomočnice, vedrila, tebi sestrške postrežbe.“

Nič ni rekel. Samo pogledal jo je hvaležno in tožno. O tožno... Kaj ima Martina prav? Ali res zato ni ljubil žene, ker je stala sirota med njima? Ah, Bog je hotel, je namenil — a razdrli so hudobni ljudje. Ubogi Angelik, uboga Ivanka... Colletijevi so odšli za Martino, izginili. Zdaj je vila Martina prazna, čaka edino prave lastnice...

Kot je poslušal Angelik nemo mater, tako tudi Ivanka, ko ji je pravila vse to rednica... Mrzlo jo je sprejela, ponosno. Molčala je ob pripovedovanju, strmela, roki sklenjeni, predse. A nagla rdečica ji je zalila belo lice, ko je pravila rednica, kar je očitala Martina soprogu. Zgenila se je, stresla, zajokala:

„O, mati, mati! Kako je strto njegovo življenje! Tako mlad, tako lep — pa mora biti sam... Vse življenje sam...“

„Saj pojdeš z menoj. Skozi sneg in vihar sem prišla, otrok, po tebe. Imel bo sestro, mater.“

„Ne,“ je rekla deklica odločno. „Najina pota so se razdružila. Nikdar več, je rekel. Nikdar več, mati. Vidva mislita še vedno, da sem vzela bisere. Če mi tudi oprasha — vendar... Jaz nočem milosti — hočem zadoščenja. Dokler se ne najdejo biseri, toliko časa naj velja Angelikova beseda: Nikdar.“

Smrtno bleda je zrla za vozom, ki je odnašal njegovo mater. O, kako rada, rada bi šla... Ona sama bi mu stregla, ona sama bi ga sprejemala, kadar se vrača truden domov. Pa ne sme... Ne brani samo razžaljeni ponos — vest brani, vest. Da bi ne bila rekla Martina tiste besede — da bi je ne vedela mati... Živel bi ob njem kot sestra. A Martina je rekla, da jo ljubi Angelik. Ta sum je zapodil ljubezni željno, strastno v svet. In vest, ki je zasijala kot topel žarek v Ivankino omrtvelo dušo, je bila vest krivice, storjene Martini. Storzene od moža, ki je iskal popolnosti, ki se je boril ob strani prijatelja za svetle vzore. Čist, svetel značaj. Da bi sledila ljubezni želji, pokrila bi ga sramota. Ne, ne, Angelik, pravični junak. Jaz ostanem v gorah, ti v dolu ob srebropeni Soči. Ločena sva na veke. Za vedno te veže prisega z Martino. Prišla bo trudna z blodne poti — tedaj ji odpusti, oprosti... Jaz ne morem.

Trpela je, trpi tudi zdaj — a drugače. Ve, da je ne zaničuje, da jo je ljubil že prvokrat, ko je stala uborna in plašna pred njim. Moč njegovega čuvstva jo je priklenila nanj. Kot pravljica, kot lepa pesem so stali prvi dnevi njenega bivanja v gradu pred njo. Kolikemu trpljenju bi se bila izognila, da ni šla nikoli tiste poti k Soči... Pa reci, Ivanka, reci: Ali bi hotela biti brez tega čuvstva, brez tega trpljenja? Ne. Odprla se je duša. Izlil se je iz nje pesmi srebrnočisti vir. Opevale so odpoved čistih duš, ki se ljubijo in ločijo, nad katerimi visi moč usode: Nikdar! Ni več skrivala svetu svojih bolečin, kot z zlatim, a trnjevim vencem se je dičila s svojo ljubeznijo. In glas, ki je prihajal od srca iz gorskega zakotja, je šel do srca. Slava mlade pesnice je privabila nedeljske dni čete mladih častilcev v hribovsko vas. Ponizanje in bolest, katero je pretrpela njena globoka, resnična ljubezen, so branili mladi pesniki, da je ni prevzela bolezen vseh naših nadebudnih. Ponosna v svoji skromnosti, ni hotela biti paša radovednežev. O počitnicah je bežala pred svojo slavo na Gorenjsko, k Sonji. Drugo šolsko leto se je vrnila zopet v Čepovan. Priljubila se ji je bila vas, v samotni je menila, da zapiše še mnogokaj krasnega. Toda čudno. Z zimo je prišla taka žalost, tako hrepenenje nad njo, da je menila, da mora omagati. Bila je ponosna, dokler je sijalo letno solnce. Odbijala je redničine obiske, Angelikova pisma. A kó je plakal veter okrog vlažne mrzle hiše, tedaj je pisala v svoj dnevnik besede bridkosti in obupa...

* * *

Sneg leži še po višinah gorâ. Po vasi se nateka kalna snežnica, ceste so blatne. Pa duh bližnje pomladi gre že po vasi. Zaprta vrata hiš se odpi-

rajo, po jarkih pero vaščanke rdeča krila, otroci stavijo malence, se kopljejo v blatu in govore tajnostno med seboj, da bodo kmalu majili vrbje ter gonili živino na pašo.

Shujšanega lica, sled dušnih borb, sedi Ivanka v svoji sobici, zre tožno na skalnate poti, ki vodijo na Lokavec, na Trebušo. V hribe, samo v hribe! To so njene poti. Ozke, strme. Ni za njo gladke, široke ceste, ki vodi v dol...

Pred šolo zaropoe voz, Ivanka ne sliši. Svetli biseri ji teko po bledem licu. Da bi se strdile solze, postali resnični biseri, ki bi ji odprli pot v dol, med ljudi! Tu ne more več živeti. Hrepenenje ji je vničilo dušo, preoster zrak mlado telo. Umrje. Tukaj. Veter bo tožil ob gomili zapuščene, veter bo izbrisal njen sled. Kot je izbrisal sled Martinin. Dve leti je že, kar je zgrešila Martina pot. Ali je spoznala svojo blodnjo? — ali se vrne še kdaj? Vrne se, Martina. Bežale bodo sence, ki te plašijo, ubogo, slabotno romarico. Vrne se, Martina. Da ugasne moje sovraštvo, se umiri moja ljubezen, se vrni. Da končam umirjena svojo pot... O vodi, Marija, blodeče, prižigaj nam luč...

Voz je obstal pred hišo. Črno oblečena dama hiti v vežo. Ivanka ne vidi, ne sliši. Njene misli so doli, v gradu. Ali pride mati k nji bolni, kadar leže? V Trst pojde, v bolnišnico. Tam je zdaj Rozika, Angelikova sestra. Izprosila je mati, da se je povrnila v domovino. V Rozikinem naročju umrje...

Burno se odpro vrata. „Ivanka, zopet moja, naša Ivanka!“ vzklika vsa pomlajena, vkljub žalni obleki od radosti žareča gospa Kamenska. „Ubožica moja! Minil je čas izkušenj. Bog se je ozrl na nas. Marija je priklicala blodečo...“

„Martino?“ vpraša deklica hlastno trepetaje in gleda strahoma na črno krilo redničino.

„Martina je našla pot v materino krilo, Ivanka. Nešvestno so pobrali na cesti v Trstu, prinesli jo v bolnišnico. Ko so jo slačili iz njenih cap, so našli pod obleko torbico. Rozika, naša Rozika je bila na tistem oddelku. Pogledala je v torbico, da dobi kakih podatkov o bolni osebi. Pa zagleda, zavite v platneno cunjo — drage bisere. Kar strese se, pogleda shujšano, postarano žensko in spozna Martino. Ljubeznivo je stregla Rozika Martini, izmučeni do smrti. A preden je Martina umrla, je skesano Angeliku in meni vse pripoznala. Prosila je tebe odpuščanja. Pripoznala je grehe svojih roditeljev. Pripoznala, da je umoril njen oče Valentina, da ni imela ona srečnega hipa, da je vničila tebe, zato da reši sebe. Ko pa je videla, da si ne pridobi Angelikovega srca, je ušla za svojo prvo ljubeznijo. Prevaral jo je po kratki sreči njen kavalir in zapustil. Gazila je v blatu. Bisere je nosila vedno pri sebi. In nikdar, v najhujši

bedi, se ni mogla ločiti od njih. Lačna, brez strehe, se je stisnila v kak kot, se opajala nad bleskom bisserov, jih spravljala zopet v strahu — ker so bili namenjeni Oni, ki čuva in bdi nad blodnimi ...“

Ivanka stopi k oknu, pogleda proti Sveti gori. Vzdihi se izvijajo iz bolnih prs. Vzdihi za romarico, ki je dospela srečno na visoko goro ... Za njo pride skoro ona ... S solznim očesom motri rednica shujšano deklico. Gleda vlažno, borno opremljeno sobo, kjer se je boril in umiral Ivankin pesniški duh. „Zdaj pa le z menoj, z nami, Ivanka! Pri Kofolovih čakajo Sallejevi, Vidonijeva gospa, Pierre, ki še ni pozabil tete ... In še nekdo ... ki te hoče prositi odpustanja ...“

Sreča, nenadna, svetla, se bliža Ivanki. Pa uporno se dvigne ranjeni ponos. Pogleda svoje shujšane roke in se nasmehne bridko:

„Odpusti! pojdi! Kako preprosto se to sliši. Odpusti! A kdo mi izbriše sledove solza, prečutih noči! Kdo mi vrne mlada leta? O, vsi ste enaki! Tatice — prezirajmo jo ... Ne — ni tatice ... Pojdimo po njo, oprostimo se — in vse bo po starem. Pa jaz ne morem, nečem odpustiti ...“

„Ali, Ivanka, saj vem jaz, ve ves svet ...“

Donava

Sv. Štefan

Donava

„O, le izgovorite. Da ga ljubim — hočete reči. Zato naj pretrpim vsako ponižanje, sprejemem, kar mi ponudi iz usmiljenja, milosti. Ne, končajte svoje delo, pokopljite me tu. Če pridete tudi vsi, padete na kolena pred me ... Prekasno. Trpela sem, kaj ozdravi moje rane?“

„En sam pogled ljubezni, Ivanka. Ljubezen oživilja, ozdravlja. Ljubezen oprasča. Ljubezen je odsvit božanstva, človek, ki odpušča, je enak Bogu. Zmožne so ljubezni le velike, čiste duše, zmožna je moja Ivančica.“

„Ljubezen,“ vzdihla deklica, „križana, poteptana, se ne more dvigniti več. Okamenelo, izgorelo je srce v hrepenenju ...“

Pa ko je stal pred njo junak njenih sanj, ko je slišala mehki glas, ki je izražal z rahlim trepetanjem valovanje ponosnega možkega srca, je postalo deklici kot nikdar pri duši. Ljubezen oprasča, pozabi vse. Solnčen dan je zasijal v srce, rože veselja so zažarele na licih, ko je prosil Angelik odpustanja, ko je pravil, kako je nosil nevede v duši njeno podobno, ki se mu je ukradla vanjo, tiha in lahka, koj prve dni njenega znanja. Kako bi bilo vse drugače, da ni bila pobegnila iz gradu in dala tako Marti-

Cesarski grad

Avguštinska cerkev

DUNAJ IZ ZRAKOPLOVA

nini sumnji podlago. Koliko da je trpel ob Martini, trpela Martina ob njem. Njen očitek mu je odprl oči, da je videl... Zakaj je vendar molčala Ivanka. Zakaj ni nič povedala o Valentinu, Collettiju... O, blodna pota je hodila njuna ljubezen — pa še ni prekasno. Odslej ju loči samo smrt — ne, še smrt ne loči duš, ki se združijo na romarski poti. Skupno dospejo do cilja.

Svetel pomladen dan je bil. Ivanki, mladi nevesti, se je zdelo življenje pred njo kot tak dan, neskončno svetel. Kar je ležalo temnega za njo, je bilo pozabljeno. Glavo ovenčano z belim cvetjem, je klečala dolgo po poroki pred velikim oltarjem svetišča na Sveti gori. Za njo je stal Angelik. Svetle in temne slike njegovih dni so hitele pred njim. Pravljica je življenje, sen. Glej bisere nežne Koleda. Kaj so res le-ti izmamili očeta, strica, njega v tu-

jino? Glej bisere, radi katerih je pretakala nežna nevesta bisere dragih solza. Glej bisere, ob katerih je vzbudila ljubezen vero v srcu strica Marijana, bisere, ki so spravili s prave poti Martino in jo privedli zopet nazaj... Bisere, katere je pripel on sam, nekdanji svobodomislec, na Marijino podobo. V veri, upanju, ljubezni... Bela in čista kot majnikov cvet kleči nevesta, njegova nevesta, sklanja globoko, z lovoriko slave, z vencem ljubezni odičeno glavo. Pravljica prelestna, krasna, kot so jo pravili davni dedje... Bleste srebrna srca, bleste biseri ob tvoji podobi, Marija. Svoja srca ti darujemo, svoje misli, koprnjenje svoje... Čuvaj naš narod, te prosimo. Naj vabi zvon z Gore, izpodbuja romarja, podi pošasti temin. Vedno naj kipe zvoniki po visokih gorah proti nebu. Romanje je naše življenje, težavna pot, cilj visok — bodi nam pomoč, Marija.

Oj skrbi...

Zložil G. Koritnik.

Oj skrbi ve trudne, črne,
kaj mi bol sadite v lice —
daleč je že čas pomladi,
že zlati se klas pšenice.

Pečejo me brazde vaše,
vse z boleštni posejane,
solnce na nebeškem svodu
več ne greje vam poljane...

Brez vremena, brez semena
rastejo skrbi mi črne —
pol pomladi, pol življenja
v enem hipu noč zagrne.

Pesem Črnogorca.

Zložil G. Koritnik.

Cetinje, 29. avgusta 1908.

Jaz ljubim svobodo, svoj skalni dom,
in misli orlovske mi palijo grudi,
žar solčnega jutra pijačo mi nudi
iz čaše kristalne, ki tuj ji je dvom.

Sap rahlo pihljanje od morske strani
hladi mi od dela izmučeno čelo,
kot čolni čez morje bežijo skrbi,
kot v kraje neznane ptic glasno krdelo.

Moj ljubljani dom, moj skalni dom
on nima junakov v bogastvu in svili,
kot skalne čeri smo se prosti rodili
z jeklenimi prsi in s handžarom.

Naj vihre besné kot pošasti krog nas,
mi dajemo vetru svobodno igranje —
sovrage pa, ki našega jekla željan je,
le puško na ramo in sabljo ob pas!

